

**АЦСНЫТЭИ АХЭЫНТҚАРРАТӘ УНИВЕРСИТЕТ
НАРТДЫРРЕИ АДЭЫНТЭИ
АФОЛЬКЛОРТЦААРЕИ РЦЕНТР**

АФОЛЬКЛОРТӘ КУЛЬТУРА АДУНЕИ

*Асериа аҗакзыңхықәу аредактор
З. Ць. Цьануа*

Асериа аңҷоун 2011 шықәсазы

АИБАШЬРА АХРОНИКАТ

**Аинрал Гиви Агрба
иҗапыцтә гәалашәарақәа**

Акәа
НААР
2014

ББК 83.3 (5 Абх) 6
Ць 26

Амагнитолента ианитцеит, аредакция азиуит,
апхъажәа иџит
Зураб Цьапуа

Амагнитолента ихырџылааит, атыжьра
иаздырхиеит
Наала Барцыц, Саида Ҳацым

АИБАШЬРА АХРОНИКАТ:

Аинрал Гиви Агрба иџапыцтә
гәалашәарақәа. Акәа: НААР, 2014. – 184 д.

Ацсны афырхатца, аинрал Гиви Камыгә-ица
Агрба игәалашәарақәа рыла ишьақәгылоу
ариа хроникат Ацсны ахақәитратә еибашьра
(1992–1993) аџапыцтә тоурых иахәтакуп.
Ашәкәы рзырхоуп 20 шықәса рацхьа хазтагылаз
аибашьраантәи ахтысқәа еиҲа иааигәаны,
џнытқала рдырра иазфлымҲау зегьы.

Зураб Цыпуа

АПСНЫ АХАҚӘИТРАТӘ ЕИБАШЬРА АҒАҒЫЦТӘ ТРАДИЦИЯ

XX ашәышықәса антәамтазы Қырттәыла Ацсны ианақәла, шықәсык инацны ицоз ахақәитратә еибашьра (14.08.1992–30.09.1993) ашьтамтақәа цсыуа таацәарацпхьаза иааннажыит. Ауаа рыгәқәа ирну ахәрақәа макъана ғашья рымам, уимоу аамта цацпхьаза еихагы иґыцхоит. Жәларык ртрагедиа адакьақәа тәахуп атаацәаратә альбомқәеи, абжыинтамтақәеи, асахьантәқәеи ухәа рґы еицш, иахаанхаз рґаґыцтә гәалашәараґы.

Аибашьра анцо аґаґыцтә традиция, даґеаамтанык еицшымкәа, ареалтә цстазаара зынза иазааигәахоит, имґақәнатцоит, ажәлар ртоурыхи рґеицши ирызнархәыцуеит, ртрадициатә дырреи римпровизациатә рґеиаратә лапшхәааи еицылоит, рґеицыршыуеит.

Ус икалеит хара хґгы. Еиха иубартахеит иалкаау жанрқәак ирытцаркуа арґеиамтақәа. Ашәажәеинраалатә жанрқәа рахьтә: афырхатцара-тоурыхтә эпос, алиро-эпикатә ашәақәа, атґәыуарақәа, афольклор-литературатә хытцхырта змоу автортә ашәақәа (арехәаратә, азкратә, асатиратә ашәақәа, ахьзыртәрақәа; ажәабжъеитахәаратә жанрқәа рахьтә: аґаґыцтә жәабжьқәа, ахроникатқәа, алафқәа; ацәажәара-жәахәаратә жанрқәа рахьтә: ашәирақәа, аныхәарақәа, аныхәаґақәа, ажәапқәа, еиуеицшым

ажәәхәахәқәә (изречения), ацуфарақәә ухәә убас егыртгы.

Афольклор атрадициатә жанрқәә, дара зхылтыз атоурыхтә тагылазаашья ханазааигәаха, рыедырҕыцит. Избан акәзар уажәтәи аибашьяраантәи ахтысқәеи акрызхытхьаз атоурыхтә хтысқәеи иаацьоушьартә еипш еишьашәалахеит. Ацсуаа ртоурыхмәәҕы ианакәзаалак зегь иреихаз ацсадгьыл ахчара азтаара иахылтцуаз афырхатцаратә фольклор атрадициатә гәалашәараҕ ишыкац иказаарын, ишхадарац ихадаразаарын. Афырхатцаратә аамта афырхатцара леитмотивс измаз арҕеиамтақәә зегьы арҕыцит. Еицырдыруа аепикатәи алиро-епикатәи ашәәқәә рхәара, реитахәара иалагеит ацсуаа. Ажәытә ажәлар рыхьчащәә – Цшькьяҕ-ипа Манчараа, Нацха Кыгәараа ухәә – рашәәқәә абыжь ҕыц рхалеит. Уимоу архаикатә епикатә бакақәә рфырхацәә – Сасрыкәараа, Абырыскьылраа ухәә – рыхьзқәә ауаа рцәажәараҕ, ҕыц ииуаз аимпровизациатә ашәәқәеи ажәеинраалақәеи рҕы лассы-ласс ицәыртцуа иалагеит. Иара убас ацкаҕыц роуит, даеа контекстк аҕы рыбжьы дыргеит ацсуаа ржәытә еибашьярақәә раамтазтәи жәлар рашәәқәә – ахәрашәә, ахрашәә, ахатцарашәә ухәә. Иахгәалахаршәәп, акомпозиторцәә Кәаста Ченгъелиеи Тото Цьапуеи (Мраҕашәаратәи афронт аҕы), Оҕар Ферзбеи Нодар Кәарчиеи (Мрагыларатәи афронт аҕы) аибашья анцоз еиҕыркааз ашәәхәаратә гәыпқәә («Аиааира», «Уарада»), нас Белла Ламиа напхгара зылтоз ахацшьгаратә гәып «Арасазыхь», ма егырт ашәәхәәщәә ррепертуарқәә рҕы ацсуа жәлар рфырхатцаратә ашәәқәеи рыкәашарақәеи зака ирацәаз. Дара аибашьяцәә рхатақәә (абаталион «Шьяратын» аибашьяцәәгьы егырт агәыпқәәгьы), ажәытә еипш, псыуала ашәә хәаны, икәашаны, ргәи еибаргәгәаны жәылар ицон.

Алағырзи агәырфөеи ирыщны ицәырцит атцәыуарақәа. Ана-ара улымха итафуан зычкәынцәа, зашыцәа тахаз анацәеи аихәшыцәеи ртцәыуарақәа, ргәаҕ-ашәақәа. Арт аҕапыцтә текстқәа тема хадас ироуит апсадгьыл ахьчара иазырхоу афырхатцаратә лагамта, рлексикаҕы еитахәаратә тыпцхеит ақыртуа қәылаоцәа ирызкыз ашәирақәа.

Ғырпштәыс иаазгоит аибашьраан адиктофон ианыстцаз атцәыуарақәа рцыпцтәахақәак:

Уахәшьа, уан уыбао шҕалцдызыи, уахәшьа!

Уахәшьа, уыҕиқацәа уыбао шҕарцдызыи, уахәшьа! <...>

Уахәшьа, уемыхны уышьтазар акәхан,

Уахәшьа, уахәшьа!

(Марттәи ажәыларан итахаз Владимир Қәталиа
иахәшьа Виолетта лтцәыуара ахьтә)

Уахәшьа, Аҕсынра зхы ақәызцаз, уахәшьа!

Уахәшьа, аиааира угет!

Уахәшьа, уахәшьа!

Уахәшьа, угәы рхацан уцет,

Аха уыс уызхнымхәыит, уахәшьа! <...>

Уахәшьа, алақәа иырфаз, уахәшьа!

Уахәшьа, аиааира угаз цыушьет!

Аха уырмышәет, уахәшьа!

(Марттәи ажәыларан итахаз Чычурбеи Ғәарзалиа
иахәшьа Дусиа лтцәыуара ахьтә)

Абарт аҕырпштәқәеи дара ирышьашәалоу егьырт атекстқәеи ирныцшуеит аибашьра анцоз атцәыуарақәа зака аоныцкәтә мчы рымаз. Урт, зыпсадгьыл зхы ақәызтцаз афырхацәа цсыуа тцасла

атыхэтэантэи рымфа рықэтцара иахъазкыз адагъы, ан / аиахэшья лтэыуабжь ауаа еизааигэанатэуан, ирзеипшыз тоурыхтэ аамта чыдак ишеицтагылаз, рқэыпсычхарагъы рылагырзгъы шакхаз онытқала иднардыруан, гэыла-цсыла иаргэгэон, апсадгъыл ахъчарахъ, ашьоурахъы ирыпхьон.

Аибашьяра ашьтахъгъы, ажэытэтэи апсуа еибашья-рақэа рашэақэа реипш, иуахауеит анацэа, аихэшьяцэа ртэыуарақэа. Убас икоуп, иаххэап, Апсны афырхатца Дима Гэагъиа иан Ана Чхант (Гэагъиа) лкынтэ ианыстцаз текстк:

*Аңсынразыхэан зхы зтыыз
Хачкэынцэа, нан!
Шэшынебакэыу загъы шэеңшыуп,
Шэешьцэон, нан, нан!
Ахы цахэ-цахэ шэацэымшэет, нан!
«Аңсынра рымганда» хэа –
Ақыртцэа-хэымгацэа, нан!
Уа, азэазэала елақэақэо,
Елаңыцэа шэнеуан, нан!*

Аибашьяраан даара атып рацэа роуит алитературатэ хытхырта змоу автортэ ашэақэа, аха урт рэы ибзиан иубартахеит афольклортэ лагамтагъы. Авторцэа, ма анагзаоцэа, афольклори алитературеи «еилапсаны», арэиамта ғыцқэа апыртцон. Ауаа ргэатцанза инеиз атекстқэа ихэо, еитахэо иналагон, «ифольклортэқэахон». Абри аганахъ ала, иухэар қалойт, аибашьяра анцоз афольклори алитературеи иааигэаны реицпыршыт, еишьашэалахеит, еиццэыртцуа иалагеит хэа. Афольклортэ ашэа алитературатэ жэеинраала алтуан, алитературатэ жэеинраала фольклортэ ашэахон. Даеакала иухэозар, алитература «быратэ

фольклорхон», афольклор «ғапыштә литературахон». Иазгәататәу, абри жанр ағы еихагы иубартахеит афольклортә (ма нас ифольклортәқәахаз) рғиамтәқәа еиуеипшым абызшәәқәа рыла (аңсышәала, урысшәала, адыга бызшәәқәа рыла, ерманы бызшәәала ухәа) ишиуаз, ишырхәоз.

Афронт ағтәи аимпровизациатә ашәәқәа апыртцон ҫралеипш, ғырхәалагы. Алитературатә хытцхырта змаз автортә ашәәқәа зхәоз атекстқәа аңсахрақәа рыларгалон, ифольклортәқәахон, еиуеипшым авариантқәа роуан. Иахғәалахаршәап, зақа имарианы, насгы ирласны (ғырхәалагы ҫралагы) ауаа ирылатцәоз, «ижәлартәхоз» афронт ағтәи ашәәқәа. Зегь ражәа иалан, ирхәон, еитархәон:

*Аиааира, аиааира,
Ишьтышәх ҳа хбирак!
Аңсны ңшза ахақәитра
Шәазықәңа нақ-аақ!..*

(Л. Тәанба лажәеинраала,
Кә. Ченгъелиа имузыка)

*Абхазы, абхазы, абхазы,
Свободолубивый народ!
Во славу седого Кавказа
Вперед, мои братья, вперед!*

(Л. Лиубченко иажәеинраала,
И. Алимсултанов имузыка)

*Ахәрашәа шәхәа, уара, ахәрашәа,
Сгәы схаритны сыжәга еибашьра!
Абцьар азымкуазаргь саргъажәәа,
Исылшап ма цхак аңжәара!*

(Ажәәқәеи амузыкеи А. Алтеиба)

*Ахәрашәа узысхәоит, сыңсадгьыл,
Ахәрашәа, ахәра зырғьо.
Ухьаақәа ухаиштып, са сшьам-дгьыл,
Исызгәакьоу, сыңсы зығхәароу!*

(Ажәақәеи амузыкеи Н. Кәарчиа)

*Вспомним, ребята, мы гумистинский бой,
Зарево пожариц, крики за рекой,
Грохот автоматов, крики: «Мишвелеле!»
Вспомним, абхазец, вспомним, наконец.*

(Фырхатцарыла иҭахаз аибашьфы-абард Т. Бигәаа
иихәоз)

*Аиааира иациуеит уыжәла,
Аңсны ахақәитҭраз иҭахаз!
Дииит, деиҭеиуеит афырхәйә,
Цагәырғьа хысыбжьны игахьаз!*

(Б. Барцыц лажәеинраала, О. Сангәлиа имузыка)

*Помянем тех, кто были с нами,
Кого судьба не сберегла,
Их души таят над горами,
Как след орлиного крыла!..*

(А. Бардодым иажәеинраала, И. Алимсултанов
имузыка)

*И с криком «Аллах» мы в атаку пойдём,
Свободу Кавказа в бою обретем.
Родная земля нас кормила не зря,
Встает над Кавказом свободы заря...*

(Ш. Басаеви Р. Гьыцбеи ражәеинраала, Х. Ханкаров
имузыка)

*Ҳара ҳаруаа реиҳабы
Ус иҳаиҳдон есыены:
«Хус қаҳҷароуп шәеизганы,
Шәызбалароуп шәызғәғәаны!»*

(Ажәәқәеи амузыкеи фырхаттарыла итаҳаз
аибашьҕы-абард В. Багаҗелиа)

*Ашәа еицаҳҳәап, аҕызцәа,
Агәышьтыхга – аиааирашәа!
Шәнеибац, ңхьақа шәнеибац
Аңсуаа рычкәынцәа!*

(Ажәәқәеи амузыкеи Н. Кәарҗиа)

*Шәнеибац, шәнеибац
Аңсуаа рычкәынцәа!
Шәнеибац, шәнеибац –
Игоит иахьагьы!*

(Ашәәқәеи амузыкеи Б. Ламаи)

Аибашьра иахылтцуаз абарти дара ирышьа-шәалоу «афольклор-литературатә» ашәәқәеи аңызтқоз, иназыгзоз иреиуоуп акомпозиторцәа, аимпровизаторцәа, ашәәхәәҕцәа-абардцәа: Кәаста Ченгъелиа, Тото Цьапуа, Оҗар Ферзба, Анатоли Алҗеиба, Валери Багаҗелиа, Нодар Кәарҗиа, Ғемыр Бигәаа, Белла Ламаи, Зураб Малиа, Хьымца Хынтәба, Имам Алимсултанов, Хамзат Ханкаров, Валери Чачхалиа, Омар Сангәлиа, Валери Бигәаа, Николаи Галин, Леонид Косиан, Ғемыр Аҳашба, Аркади Кархалаа, Анзор Маршьан ухәа убас егьыртгьы. Урт ирыҕуан атҗыуаратә ашәәқәа (Зураб Малиа ичкәын итаҳара, ма Валери Багаҗелиа изғаб хәычы лышьра иазку ашәәқәа иреипшны) инадыркны арехәаратә, асатиратә, ахьзыртәратә ашәәқәа рҗынза (Анатоли

Алтеибей, Аркади Кархалааи, Анзор Маршьяни рашәакәа реипш):

*Қитованигь уитәыз,
Иоселианигь уитәыз,
Шевардназегь уитәыз,
Ухы лахароуп!*

(А. Лагәлаа иажәеинраала, А. Алтейба имузыка)

Афронт ағы ииуаз арт ашәакәа даға бжык, даға псык рхартцеит ухәр калоит Емма Хәацааи Темыр Қәычбериеи ааигәа итырхыз, даара узызәлымхәаша афильм «Хара ҳаруаа реихабы» ағы. Аибашьраантәи аимпровизациатә ашәакәа абицара ға ас бафхатәрала иахышьтыркааз, иапызтаз, изхәаз авторцәа иахырымырдаз еихагы иартцабыргуеит дара аханатә (ианцәыртцызгы ианҗиозгы) афольклортә, ма афольклор-литературатә цсабара шрымаз.

Аибашьратә хтыскәа рцәыргара еиха иамароу афольклор апрозатә жанркәа рахьтә иацхьатәиуп ухәр ауеит ағапыцтә жәабжькәа. Урт шыақәгылоит ахтыс иалагылаз, ма зыла иабаз, иааигәаны изаҳаз ргәалашәарақәа рыла. Иаазыркьаҗу, ма еиха инейтыху, хроникала еицааиуа ахтыскәа шыатас измоу ағапыцтә жәабжькәа җиоит аибашьраангы анаскагы. Ари ажанр ахәаакәа рғы, ареалтә гәалашәарақәа инарываргыланы, ицәыртцуеит амифологиатә гәалашәарақәагы (еихаракгы апхызкәа), аибашьра шыкалоз, аиааира шахғоз ухәа згәы ианырыз, Анцәа изирбаз ауаа рмиф-цабыргкәа.

Афольклортцаащәа рыдагы, ағапыцтә жәабжькәа ирызхьапшуеит асоциологцәеи, апсихологцәеи, атоурыхтцаащәеи, ажурналистцәеи, ашәкәыщәеи. Зегы рзы ихадараны икоуп арт арҗиамтақәа

ахтыскәа ирылахәу ауафы игәалашәара иахьахылтцау, иара иҫала иахьуахауа, иара ишибаз ала, амшынтца еицшны, ихатәы хәшьарала иахьцәыриго.

Иазгәататәу, аҫапыцтә жәабжькәа аибашьра иахылтцау афольклор аҫынтә еиҫа анарха змоу, зантарагы уадафым тексткәоуп. Ус шакәугьы макьаназы иҫатцоу антцамтәкәа рацәазам, аибашьра иалагылаз ауаа ргәалашәарақәа реизгара уажәнәтә еиҫекаамзар, нас ихьшәахо, ибжьахо шырацәахо шахдыруагы. Цабыргуп, атцыхәтәантәи аамтәкәа рзы аибашьцәа, ма амацәаз иҫакиз ауаа ирызкны ажурналистцәа иҫартцо адырратарақәа рҫы имҫапырго аҫцәажәарақәа мачзам.

Ацсны ахақәитратә еибашьраан ииуан, иргәаладыршәон алафкәагы. Аибашьра иалагылаз ауаа алафрхырхәауан, итцәылырхуан ақыртцау еибашьцәеи урт рнапхгәоцәеи. Ари аганахь ала аибашьраантәи алафкәа акыр ирзааигәоуп аибашьраантәи ахьзыртәрақәа. Ускан урт хькәкылеи цакылеи даара еизааигәахеит. Аҫапыцтә жәабжькәа иреицшны, арт алафкәа хәамтазгы активла иҫеиоит, аибашьраан иапыцтцоз, ма ирылазыртцәоз иахьагы ишырхәац ирхәоит, азәы даҫазәы имидоит. Араҫа атрадициатә гәалашәара зынза хәамта иақәшәо иҫоуп.

Аибашьра анцоз ауаа рцәажәараҫы лассы-лассрхы иадырхәон Ацсны иақәлаз ирзырхаз ашәирақәеи Ацсны ахьчаҫцәа ирызкыз аныхәарақәеи. ҫыц иит, ацсуа ныхәаҫақәа ирыцлеит хәцсадгыыл зхы ақәызтцаз ирызку атцәахә. Ажәлар ртрадициатә культураҫы ас аҫыц цәыртцзом, идуу акы иадхәаламкәа. Уи ианыцшуеит 20 шықәса рацхьа ицоз аибашьра, XIX ашәышықәсазтәи ацсуаа рахгареицш, уиашьтахь илеиз Асду еицш, заҫа итцаулан хәцстазаара ацсахыз, хәхдырра ианырыз, аибашьра калаанза, аибашьра ашьтахь хәа хәамта ацәахәа ҫыц шалнадаз.

Ускан, иара убас даеа бжык рхалейт ацсадгьыл ахьчара иахылфеиаауа ажэацкакэа: «Ар мац хьзы ргейт», «Ар ирнымиац дхатца гэгэоуп», «Афырхатцара цсзом», «Ашьа ахала ахы адыруейт», «Ахэра ахатца ипышьагоуп», «Згэы цаз ицсгыы цейт», «Зца дымпсыц уца диумыртэыуан», «Агэырѳа ауаѳ ицсы штоу дажуейт», «Ешыра – хатца дгьылуп» реипш икакэоу. Уимоу айбашьцэа рфольклортэ хэыцра иахылфеиааит мазалатэи рбызшэа. Иаххэап, «акэыдыршьшьыга» (авертолийот азы), «амгьал» (атанк пызжэо аминазы), «акамбашь» (атанк азы), «ашьаракэа» (аминомиот итарто ахкэа рзы), «араса» (апатронкэа рзы) «абора» (акыртцэа рштаб азы) ухэа убас итцегьы.

Улымха иахауа инаваргыланы ифеион убла иабо афольклоргьы. Уахь иатцанакуейт, иаххэап, ауаа ирыкэыртцоз афатахьакэа, имѳапыргоз аныхэаракэа, иара убас ацсуа сахьатыхыѳцэа иапыртцоз акарিকা-туракэеи аплакаткэеи.

Иаидкылан иухэозар, ацсуа хакэитратэ иебашьра иаанарцшит, ганкахьала, ацсуаа рфольклор атрадициатэ жанркэа «рыгедырфыцыр» шауа, даеа ганкахьалагы, айбашьра хаамтазтэи афольклор иатцанакуа арфеиамта феыцкэа шахылфеиаауа. Икалаз уиоуп, ацсуа фольклортцаарафеы ари айбашьра афольклор системала инеипынкылан антцарагы атцаарагы (айбашьра анцозгы ашьтахьгы) макьаназы еие-каам. Икатцоу ахэычы акынтэ ичыдоу атцакы рymoуп айбашьраан ишаацэыртцыз еипш ианцоу арфеиамтакэа. Иаххэап, айбашьѳы дыштатцэа кьаз еипш иан / иахэшьа илхэо атэыуара, мамзаргы айбашьраантэи хтыс цышьахэык шаакалаз аит-хэара ухэа... Аха, иабакоу, ус ианцоу атексткэа рхыцхьазара зынза имачзоуп. (Иахгэалахаршэап, атцааѳцэа Ацьынцэтылатэ иебашьра ду еилгаан-

загы, 1944 шықәсазы «Афронт афольклор» захъыз ашәкәы штрыжьхъаз.) Сгәанагарала, даара иатахны икоуп ари аус арццакра, насгы хатабзиара харакыла, иахъатәи афольколртцааратә текстология ашазара иакәшәо анагзара. Избан акәзар аибашьра афольклор аибашьра атоурых шыатас иаиуша, цъара-цъара иара атоурых ахата иазышьтымхуа шытызхуа, насгы мчыла избамкәа, ицсабаратәны, ауаа ргәакынтә, ргәалашәаракынтә иаауа җапыцтә тоурыхуп.

* * *

Ахроникат жанр иатцанакуеит абри ашәкәы иагылоу аҗапыцтә жәабжькәагы. Ацсуа фольклортцаараҗы уаанза ахархәара змауц ари аилкаара (хроникат: hronos – аамта, hronica – ашықәсынтца), сгәанала, ибзиан иаанарцшуеит аизга злашьбақәгылоу агәалашәарақәа рцаки рчыдарақәеи, иаххәап, аепизод рацәа змоу җапыцтә жәабжьны иахьыкоу, ареалтә факткәа шыатас иахьрымоу ухәа.

Хыхь ишазгәатаз еицш, аибашьра иахылҗаауа аҗапыцтә фольклор аҗы иалкаау атыц рымоуп агәалашәарақәа, аҗапыцтә жәабжькәа – «зыцсы тоу шахатцәак» реицш, аибашьра ахтыс хлымзаахкәа цәырзго арҗамтақәа. Насгы урт рымчхара еихагы иацлоит Гиви Камыгә-ица Агрба еицш зеицшу аибашьшы, апыза ианихәамтоу.

Аибашьра аналагаз аамтазы иара еицш ауаа ирдыруаз, зыгәра еицыргоз, изыдгылоз рацәафымызт. Убри азоуп иара аибашьра ахы инаркны атдыханза хьызла-пшала дзалагылаз, акрызтцазкуа дыргатә хаҗсахъангы (знаковой фигурой) дзаанхо. Сгәы излаанаго ала, хара хәибашьра «ижәлартәыз еибашьран», уи аперсонаж хадацәагы ажәлар иреиуаз ахацәа ракәын. Дара роуп ацсадгьыл ахьчащцәа,

ашьюуцэа азэк еипш реидкылара зылшазгыы. Убарт рахытэ дапхыатэин Г. К. Агрба.

Апсны афырхатца, аинрал абарт игэалашэарақэа амагнитолента ианыстцеит 1995 шықэсазы. Мшапымза 28 инаркны мчыбжык еиттамкэа есены икабинет ағы (усқан иара Апсны Аонытқатэи аусқэа рминистрс дықан) снейуан, игэалашэарақэа инарыццо исзеитеихэон. (Абри афыза атагылазаашья сзапылтцеит, зыпсатэ бзиахаша, Г. К. Агрба ипшэмапцхэыс, афольклортцааф, апоет Р. А. Хашба.)

Агэалашэарақэа рғы еихаразак ахтысқэа хроникала еишытагыланы ицоит. Ацэажэаф айбашьяра ахы инаркны атдыхэанза дызлагылаз ахтысқэа даара урызфелымхахартэ еитеихэоит. (Цабыргуп, ихата акырынтэ ишазгэеитоз еипш, уи ихтысыз зегыы исырхэап хэа уалагар, аамта рацэа атаххоит, шэкэыкгыы ианзалом.) Убриазы ари ахроникат, амехак зеипшроу ала, хаибашьяра «ағапыцтэ тоурых мац» азухэар ауа избоит. Аинформант илшеит ихациркызы айбашьяра ацэахэа хада, ахтыс рацэа иргэылганы, атдыхэтэанынза анагара. (Ииашоуп, афольклортэ рғиамта ишаказшыоу еипш, ацэажэаф итекст ағы аинверсиақэа, анархэы-аархэарақэа мацымкэа икоуп, насгыы акырцьяра ахэоуқэеи абзацқэеи анцафы итцаарақэа ирхылғиаауеит.)

Ашэкэы айқэыршэараан хықэкыс ишытыхын аинрал игэалашэарақэа хаамтазтэи фольклортэ рғиамтак еипш ртыжьяра. Убриазы ххы иахархэеит афольклортэ материал ихадароу атцаарадырратэ знеишыақэа: ахроникат бжыыла ианцоуп, абжыынтцамта ахыылаарағы аинформант иажэахэа шытыбжыы (ицэажэашья) еиқэырхоуп. Аха уи ус иагы-мариамхеит, амагнитолентақэа рхарей, иццакны ацэажэарей, арратэ лексика ауадафрей ухэа

анеицыла. Аха уеизгъы абжынцтамта ацхъатәи ахылаа акатара зeanызшәаз Ацснытәи ахәынт-қарратә университет афилологиятә факультет 2008 шықәсатәи астудентцәагъы (Хыбла Амчба, Дифа Габниа, Сабина Қапба, Кама Цәызба, Рада Цәыцъба, Кама Цыынцъал), анафс текстологияла ииашаны, инагзаны ихызфылаазгъы (Нартдырреи адәынтәи афольклортцәареи рцентр атцәарадырратә усзуоцәа Наала Барцыци Саида Хәацъыми) абри атагылазаашъа даара зәлымхара артәит.

Ахроникат акомпозиция аиҫкааразы, ахтыскәа еиуеицшым ахқәа рыла, ма аетцәа хәыцқәа рыла еиодыраауп. Аинформант ихы иаирхәо аурыс ажәақәа рҫы иара ихәашъа (абхазское звучание) еиқәырхоуп, урыс бызшәала иҫоу ахәоуқәагъы ишихәо иааныжбуп. Инагзаны иимхәо ажәлақәеи ахъзқәеи рахьтә иахзеилкааз ацхъа иахьуцыло ихатәaаны иантцоуп. Ахәоуқәа ртцакы аилкаара арманшәаларазы ибжъагалоу ажәақәеи ашьтыбжъқәеи ахыц цшьыркцақәа иртакуп; антцафы изтцәарақәа ртыпан, насгъы зеилкаара удафхаз, ма ибжъажьтәхаз атыцқәа рҫы (еихаракгъы ахроникат автор ихатә итекст данацхъа) акәацрацәа ргылоуп; инагзаны иахмаҳаз ажәақәа азтцәаратә дырга рыдыргылоуп; зхәашъа хазу ажәақәа ақәыцғәғаратә дырга рытоуп. Арт арбарақәа рхыцхъазара рацәахазаргъы, ацхъаф ддыраапсазозаргъы, дара рыда афольклортә нцтамта тцәарадыррала ииашан атыжъра залыршахомызт.

I. ЕИЦААИУА АГӘАЛАШӘАРАҚӘА

1. Аибашьра ишалагаз

Абрыи аибашьра иалагаанза (сара уыскан ауыс зуон, МВД СССР ағы садны сыкан), арыи СССР ҳа иҳамаз анеқәыбга, тыңда саанхыит. Уыс, Владислав Григор[ьев]ич [Арзынба] иаҳан (иазхәаз сыздыром), «уыс икаитцаратәы иылшот-агыиуот, ауысгыи иымазым убыржәы» [хәа иархәеит]. Уыбриаамтаз абра аф-баталионк ҳаман аурысқәа ртәы <...> (афнытқатәыи ар ҳа иашьтан), убарт едкылан Апсны иынхаратәы иказцо-агыиуа ҳа иа[на]зтаа, иахецаажәоз акәзаап, сызбахә рхәоу сыздыром, дысцхьан снеган, уыбрыи снапы ианыитцыит. Уыбриала салагыит <...> афнытқатәыи ар реҗкаара. Абарт <...> [аф]-баталионк иыказ аайдкыланы, аполк ахьзытәны икаҳтыит. Уыбрыи хшағызоп аибашьрагыи хшаланагалаз. Арыи иеҗкааратәҗкә рацхьаза саналагаз 1991 <...> [декабр азоуп]. <...> [Декабр] аамышьтахь, нас хәчычала реедкыло-агыиуа, ақкәынцаа сыдкыло-агыи, <...> 600-оык рқынза ағаргыи абас иааҳадкыланы, ар иеҗкаара хшағызоп абрыи аибашьрагыи шықалаз, иаины иышҳақәлаз.

Уыбрыи аены, уаанзагыи, нас, уысгыи иҳаҳалон, абрахь, Қырттәылантәыи, ирымақәаз ртехникқәа-

агыи рыманы абрахь ишаауа-агыиуа ха. Сара абрыи <...> [маинза] камандирс сыќан, нас <...> камандирс дќартцыит [Виктор] Какалиа. Урыстэылан ар рёы дыќан уыи, абрыи Афган ебашьоз иакэын. Ацасагыи, ыызбахэ рћан, палковник, <...> Какалиа, уыбрыи даарган, уыбрыи камандирс дќартцыит, сара актэи ифызас сќартцыит. Уаанза са сакэын нас аныи Арзынба иышќа иныќэоз-агыиуаз, сгэи иаанаго сћэо-агыиуа, убыс аамта цо хааиуон. Аха арыи даныќартца, нас иара иакэын ицалоз. Ҳанецэажэоз, убас сћэыит:

– Абарт раашья сгэацхом, уысќан ҳанелацэажэозгыи «Самтредынза иааихьет» ҳа ҳархэыит. Уара, абарт, – сћэыит, – уышьтан хжьан абрахь Ацсны иалымлаат, уыбра уахнеуа Арзынба иёы ихэи-агыи, – ҳа сћэыит.

Ихэо, иымхэо уыи сара цќба исыздырзом, аха абрыи амза 14 рзы, айбашьяра ианалагоз ашьымтан, <...> есышьымтан ар ҳаргылон, арра ишыќалац ецш, иықэыргылан иышхэмаз, иара [Какалиа] акабинетаё дыќан, ипенцьыр ихы аакылиырхэхэан, – Атревога ќатца! – ҳа иыбжьи иыргет. <...> (Агыи, убас атревога анаќахтцо ыќоп. Уысгыи игылоп, игылоп, атревога [абатаху].) <...>

‘Еа пытќ, 10-ќа минут антцы, ета ихы аакылиырхэхэан, – Я же сказал, тревогу! – ҳа ихан, урысшэала иыбжьи иыргет.

Нас са уыс сћэыит:

– Уара, што, <...> [вооружить] или проста так, – я га[ва]рю, – ани ж стоят в страю?! – сћан, <...> – [Вооружить]! – ихэыит. <...>

Ҳарт уыс иаршыцылан ихаман, уа сиренак ҳаман, арыи загь анезааго, аныи асирена ахархэон. Асирена анауырхэалагь, 00-минутќ, х-минутќ рыбжьярала,

а-БМП иақәтәо и-БМП дшақәтәо дааин дгылон, БРДМ иақәтәо БРДМ дшақәтәо, дақәтәаны дааин дгылон, амашына иақәтәо – досыу ртыпқәа рдырон, @@-минутк, х-минутк ртыхәала иаины иаразнак игылон.

– Аеи, нас, са арахь иызсоухәои, – схәыит, – уоумыи иахыко, унап ақәыргәғәа! – схан, уа иа иҕакәын иахаказ, <...> абжыи ыргет.

Абжыи аниырга, агьырт иымааицыз а-БТР-қәа агьыикәа нас кәақха ирықәтәан иаины игылт. <...>

Сгылан сыпшыуп, дааиуазар, дылбаар, нас атревога зыкартаз елыскаап ха. Пытк антцы дылбааит, уыс ихәыит:

– Верховный Совет ашка сцот, <...> саанза <...> ара уыказ, – ихәыит, уаха агьсемхәазыит.

Нас 10-ка-15-ка минут хапшын. Уаха данызымбаза, <...> – Шәахгыло уа шәгылаз, – схәыит, – уажәы сааиует, елыскааразы [сцоит].

Нас арыи арациала асвиазқәа ихамаз, Ткәарчал ихаман, Ахәуреи ихаман, харт ххабалагы уыскан иыцәгьамкәа ихаман, сара рапхьаза Ахәуреи ашка асра салагыит. Атак карымтцыит. Знык икахтцыит, ынтә икахтцыит, хынтә икахтцыит, иамыузыит. Нас ткәарчалаа рышка сасын, ткәарчалаа рхәыит:

– Харгы уахь асвиазқәа халаган, аха иамыузыит, – рхәыит, – рыбжыи хәазом, иыко хаздырзом, – рхәыит.

Абрыи абас аамта цо-агыио, абас асаат 9 инырхысны хақәылт, арахь иара [Какалиа] дыказым. Нас иара атревога иыказгыи, – Уа баша шәгылаз, шәыпсы шәшьала, – схәыит, – цьаргыи шәымцан, – схан, уа иыргылань схалан, арахь акабинет ашка сааин, ателефон асра салагыит, елыскаарц иыкоу, иара дыхыко сзельмкааит.

Уыбриаамтазы, <...> абас асаат 10 рыбжақында инехъазар қаларын, Ткәарчалынтәи иысзасыит:

– Гиви Камыгә-ица, – рхәыит, – ар хытңны Ахәуреи ақынза иааихъет, Ахәуреи иықаз ачқәынцәа иытқәаны иыргаз ықоп, иыршыыз ықоп, уыбраантә ауфы дааит, – ҳа Ткәарчалынтә исархәыит.

Уыбрыигы шаҳхәоз акәымкәа, даеа телефонк абжыи гет. Иаақәсхын, Владислав Григори-ица иакәын.

– Иықои <...> абрахь <...> иаҳзелкаауом, иықои?! – ҳа дсазцааит.

– Иықои, – схәыит, – абриоп иыздыро, – уаанзагыи зныққа ҳаицәажәахъан, уыбрыи емакуа-агыиуа. – Дабақо <...> Какалия, дабаца?! – схәыит. – Убас, атревога қайтқан, ара сғылан сыцшыуп, дықазым, иықале?! – схан, – Ыы, уахь дымнезе, дцахъет, – ихәыит. – Арахь дықазым, – схәыит.

– Уара <...> шәразведка абақо(?!), <...> абрыи иықалаз агьжәымбазе(?!), <...> иакәшан иааит, <...> иаахъет ҳа рхәыит(?!), – ихәыит, – Азфыбжъанза иааихъет ҳа рхәыит(?!), – ихәыит, – иабақо?! – ихәыит.

Нас арыи шаҳхәоз-агыиуоз, – Иуымеи уа? – ихән, – Исымеи, – схәыит, – 40-фык рақра, 50-фык ауаа сымоп, – схәыит, – атехникақәагь фәбақа-хпақа сымоп, уаҳа агьсымазым, – схәыит.

Агырт загь уыскан иахҳамаз Гәылрыцшь араионағ акәын. <...> Агәызера ихәман архәта, хазы <...> баталионк. Агыи атцара зхартқоз Бабушера <...> цъара иыртәаны ихәман, агыи <...> дом отдых, <...> Аминестерства обороны акәын иызтәыз, Афнытқатәи ауысқәа иыртәыз <...> акықан, <...> «Катран» ҳа уыбра иыртәаны ихәман. Абарт <...> уахь иынханы иықоп, уаҳа арахь уыф дсымазымзт. Нас арыи ажәақәа ахемаҳкуаз-агыиуоз <...> аамта цон.

– Владислав Григори-ица, – схэыит, – аамта ҳацә-
цот, – схэыит.

– Ыы, иықоутцои 40 рыла? – иҳан, – Иықастцои,
– схэыит, – исылшозар, ма абрыи Кыласурынза
снен амџа скот, – схэыит. – Уара, <...> ахәцқәа рыла
иықоутцои, агыгукым?! – иҳан, ишыигәампқаз збыит,
аха, – Владислав Григор[ьев]ич аамта сымазым, –
схан, атрубка ықәстцыит. <...>

Иаразнак сыџдәылтын, <...> идәықәстцыит.
<...> Уыи уыскаара аамта атахзымзт, <...> иаразнак
идәықәхтцыит. <...>

Камандир баталион[а] Каинов ҳа дақан. <...>
Уыскан <...> аурысқәеи <...> [ақыртцәеи] хәчык ецә-
жәан иықазар қаларын, <...> а-БМП-қәа иҳамақәаз,
<...> Урыстәылақа аревизиа қалот-агыи рқан,
ақхәа иақзаазгаз <...> иыргыжъны иақцәыргыит.
Фба рқынтә акы нхыит, амеханик дамазымзт. <...>
Уыбрыи ауыс аҳаруот ҳа ҳалаган, иара амеханик, иыхъ
сыздыром, цқәа ауыс изамыруа далагыит. Абрыи
садхалан, <...> Каинов уыс иасхэыит:

– Уара уцала, – схэыит, – суыхъзот, – схэыит. <...>

Уаанза <...> санылбаа, смашъына гылан, Цыгәба
Вахтанг, <...> [а]камисар, <...> уыбриала ауыс иуон,
<...> аполк ағы.

– Смашъына аашьтхны, абас хәџык-фџыкқа
ачкәынцәа иыгузаркуа аркны, уышиашоу Кыласур
уца, <...> абарт сыман снеанза. Уыбра, машъынома,
иыубо забакәыу <...> [рыла] ишәаха <...> ацқа.
Кыласур <...> амашъынақәа еларгылан ишәаха, уыџ
дзымааиуа, – [схэыит], аха уыскан схағы имааизыит,
иысгәаламшәазыит, арыи Турбазағы Ахалаиа Сосо
ибаталион иыман дыштәаз.

Арыи дцет, сара арт сыман сдәықәлыит. <...>

– Удәықәыл, – схан, аныи Каиновгы абаталион
иытан ддәықәстцыит (арт 40-џык ачкәынцәа иҳамаз

загъы, <...> ѿѿ-БТР-к ыќан, БРДМ-кгъы ыќан), – абарт уыман уца, – схэыит. <...>

Ддэыќэлыит.

– Суыхъзот, – схэыит.

Арыи хшафыз, ауыс ахаруыит уыигъы [БМП], нас <...> саќэтэан, хдэыќэылт.

Абрыи хуниверситет ахыќо ацхъа <...> хшааиуоз акэымкэа, сыцшызар, хмилицеиски машыынак <...> алашараќэа аркны арахъ иааует. Арыи дхавымсуа далагт, <...> хзыќэтэаз а-БМП дафалет.

– Уара, иыќоутцои, уабацо?! – схан, цэгъала иаанахкылт. – Уаагыл, уаагыл, – схан, сиыхэапшын, ашьа ифатата дыќоп, Хашба. – Уара, иуыхъыи?! – схан, – Гиви Камугавич, айбашьра, айбашьра ќалыит, – ихэыит, – <...> [Мацара] сырфахан, – ихэыит, – иысиехст, – ихэыит, – исыватэазгъы ацќэын дыс-цэыршьт! – ихэыит. (Иыжэла сгэалашэом. <...> Иара идырот, иыцсы топ <...> уыи Ахашба.) – Абас иќалыит, – ихэыит. – Уахъ уымцан, уахъ уымцан! – [ихэеит]. – Ыы, сышцамцо, айбашьра ќалазар?! – схэыит. – Уыспыртц наќ! – [схэеит]. <...>

Нас дсышьталт хъа сыќоп. Саргъы <...> сышиашаз <...> ацхъа ааигэара сааит, Красныи мост хъа хазшьто. <...> БМП-затцэыќоп исымо. <...> Уыс сгэы иаанакыит, уажэ ара асесиа цараны иыќан, <...> арт ргэы ицоу, <...> абарт [хдепутатцэа] ркырц [оуп], <...> «абрыи с-БМП наган <...> рацхъа исыргылот, иауозар». Цшьфык [а]екипаж ыќан, инаган <...> рацхъа исыргылт.

Саннетцэќъа, иысгэалашэот, <...> уысќан цхынран, ркъаф шкэакэќэа рышэтцаны-агъыины, иыќэгылан анахъ ахысбжъќэа иырзызырфоут, <...> амшын аганахъ ала. <...> Саргъы, сышны сыќамзыи, саарытцагылан акэыкэыха срытцахэхэет:

– Ара шәызгылои, шәызынтәгы шәылбааны, шәықәтц наӳ иырласны! – схәыит. – Исылшо са иызбап, – схәыит, – шәца, шәықәтц! – схан, срытцакааит.

Владислав Григори-ипагъ <...> хахъ дықәгылан, адепутатцәа загъ уа иықәгылан. Арыи <...> ааган исыргылыит, <...> «Церетелигы» <...> «Октябыргы» <...> [р]угал ағы. <...>

– Шәыпшьык абра иынсыжыыз [апатронақәа] <...> ахынзашәымоу, шәхы шәеггазом, абарт цаанза <...> иышәхъчот, – схәыит. <...>

Сақәтцыит <...> а-БМП. <...> Никәала Кәытцниа иықкәын, Дамеи, имашынала уыбра дгылан.

– Арыи умашынома? – схан, – Ааи, – ихәыит. – Уақәтәа! – схан, длақәсыртәан, <...> сғынасет.

Ҷашиашаз хагънет, <...> Цыгәба уахъ уысгы дзымцазыит, ана дзымнезыкәа даагылан дықан, абрыи 14-тәыи ашкол ахыко, апхъа <...> иааиҶахаит.

Ҷаргыи хнет, даргыи аиҶахысра иалагахъан. <...> Уыбра[уп] аибашыра ахыказ(?) рапхъатқәа. Саннеи, <...> ант хәцқәамзыи, 18 шықәса зхытцоз, иац[ы] <...> ашкол иалгақәаз, <...> азныказы хәчык реырзеҶымкааит-агыиит, ишәақәаз калыит-агыиит. Уырт ракәым, харт адыуцәагыи хшәон. Аха нас хәчычала, – Шәымшәан, абаацс! – схәо (саргыи арт <...> сцәыршыр ха сшәот), уа атцлақәа гылоп, асталбқәа гылан, амныи <...> дом отдых[а] <...> «Абхазиа» <...> ахыко, уыбрахыгыи цыгук тасцалыит. – Абрыи <...> атцла уара уаватәа, – схәыит, – аныи уаватәа, – схәо-агыиуа, хәчычала еқәыртәо, еқәыртәо, нас, хәчык рхы-реы(?) <...> [а]тыцаҶ иааин-агыиин, рыненыркылыит.

Аиҳаразак уыбра ахатцара гәгәаза аазырпшыз [Цыгәба Вахтанг], Бесик Цъелиа ха, дтахыит рыцха, аха уакәзым дахтахаз. Дантахоз, <...> Шыромала

азаданиа иыиҥан Какалия, абрахь(?) Ткәарчалҕа дышщоз, <...> иыгруппа иыцызыи иарей тахыит. Уыбрыи Ашба Вианор ҕа (Ашба Вианор, Анцәа иыцьшьоп, иыцсы топ), абарт <...> [ахфык] ракәын дыуцәас еҕарак уа иыҕаз. <...> Амныи Каинов ҕа акамандир иҕартаз ҕаитиыит. Уа ханней, ҕкажьны дыбналан дцеит, ҕыцьа <...> ачкәынцәа ҕа хтәкәа иыман ддәықәлан-агьин, аха уырт нас иыцры-тыит, ршәақкәа кажьны-агьины, наҕ дыиасыит [иара]. Уырт аурыскәа рҕынтәыи исыцыз ачкәын-цәа уа иынханы иыҕаз Гаркин ҕа дыҕан, уыбрыи даанхыит. Агьырт уыс иыҕакәаз <...> аибашьраҕ рхы аладмырхәзыит. <...> Ара <...> [х]полкаҕ иыҕаз аурыскәа роп. Аибашьра <...> ҕаналага, реыртцәахт. Амныи Гаркин ҕа иыҕаз <...> аибашьра ҕахынзаҕыыз, <...> иаантәаанза ара дыҕан, нас Урыстәылаҕа дцет. <...> [Даҕа ҕыцьаҕа афицерцәа аанхеит], агьирахь ачкәынцәа ҕа хтәкәа ракәын иыҕаз. <...> Арт ахәычкәа рыда, <...> хәчык зхытқәоз исымаз <...> [Цыгәба Вахтанг], Ашба Вианор, Цьелиа, агьии даҕа ҕыцьаҕа ачкәынцәа ракәын, <...> уаҕа уыҕ даҕамызт(?). Аха ахатцаратцәкьа аазырпшыз абарт <...> [ахфык] роп. <...> Ахәычкәагьы даараза рхы бзыианы иаадырцшыит.

Атанккәа <...> аахәытцдон, наҕтәыила агәгәызҕа ахысра иалагон а-БМП-қәа, а-ЗУ-шкақәа зықәгылаз-агьиыз, ҕарт афтаматла ҕарҕагылан рехсра ҕалагыит, хтыцқәа кны. Аброп ауыс ҕәгәаны иахыруыз, <...> уыбра абанс ҕарҕамгылар, <...> Верховныи [Совет] ахтәаз[ынза] хә-минутк роп иаҕахыз. Хә-минутк, 10-минутк ҕаагхар, иышиашаз иааин иаакәшан иыркон.

Уажәы «Афырхатца Ацсны» ҕа сыхьзыртәыит сара, аха <...> уыбрыи агьирахь иыҕакстаз акәзым

иызцьысшьо, иара ахатцара сықәнагоп ҳа иызцхьа-
 зоз ҳа санахәацшуа, <...> уыбра исыцыз роп <...>
 уыбрыигьы сатәазшьаз ҳоп сгәы иыззаанаго, уаҳа
 еакала сахәацшзом. <...> Абра ацкәынцәа исыдгылаз
 ахатцара иаадырцшызоп <...> афырхатца <...> ҳа
 сыхьзытәыз, <...> абрыи ҳзепшыуп дарей сареи.
 Аха сара иахьа сгәы иалоу, <...> загь алкааны, ихәа-
 ны, рыхьыз арбаны-агьыины, уыскан рысписакгьы
 ҳацәнымхазыит, ихәцқәаз уыс иахгәалашәақәо
 ҫыцьақа-хәыкқа ыкоп, аха загь хгәалашәо иыказым.
 Уыбрыи даара сгәы иалоп иахьатәыи аамтазы. <...>
 Ашба Вианор <...> уажәыраанзагьы акымзарак
 иатәашьазым. <...> Изыкаҳтдыит ашәкәы-агьыи,
 иыртаргә-агьыи, аха макьана агьызбом. Уыбра <...>
 иыкайтцаз мацаразы ахатцара дацсоп <...> Ашба
 Вианор¹.

Абрыи ацҳа, апоезд ахьиасо, атқа, ҳарт арахь
 ҳааскьаны хгыламзыи, иаргьы [Вианор Ашба]
 [Беслан] Цьелиагьы ебарыҫны уыбрахь ицет. Аныи
 Кохорски <...> [ауп] иахьзыу ҳа сыкоп, агьыи ауы-
 лицала убыстәыи икылсны идәықәлыит. Иан-
 дәықәла, абнастәыи иы[r]хьчаразы ебарыҫны ицан
 (уыбра ацтека цаса иыкан), амна ицан итәаны,
 уыбраантә рехсра иалагыит. Агьырт <...> Тбилисскае
 шассе <...> икылсны ирехсуа иалагыит, аха уыртгьы
 ападствольникқәа ркын. Ападствольникла ианрехс(?),
 аныи [Вианор Ашба] дахаватәаз ахахә иақәшәан,
 ахахә амкьан илымҳа иаахыит. Илымҳа ацәа хнахыит
 аныи Ашба Вианор. Ашьақәада иҫашы [данызба],
 сыхәхәет <...>:

– Арахь шәааи, арахь! – схәо, иыргьыжьны иаазган,
 – Шәахсыртәаз шәтәа! – схәыит. – Шәабаца?! – схан,

¹ Антамта аныкатцаз аамтазы Вианор Ашба «Ацсны афырхатца»
 ҳәа ахьз ихырымтазацызт.

ылымха сахэапшын, ылымха цэкъаны иыкоп, уаха акымзарак.

– Иахьи арыи? – ихан, – Иахьи, да, улымха цэкъет, агьамыхъзыит-агьи, – схан, ашьақәада иғашы даазгыит.

Убас даара рхы бзыиан иаадырцшыит, уырт афы-цъатцэкъа¹. <...>

Уа <...> кыраамта ҳаибашьыит. Уыбриашьтахь ихақәшо иалагыит, амшын акәрала ицет, харт 40-оык рақра ҳакоп, афтаматқәа роп иаҳкыу, ападствольник ҳа иашьтоп, <...> Бесик Цъелиагь икын, Ашба Вианоргыи икын. Аныи ападствольникла ҳанхысуоз (агранатамиотқәа ҳкыз цъыршьозар акәхарын), ишәаны атанкқәа шьтахъла ицон, а-БМП-қәа шьтахъла ицон. <...> Агәгәызха абжыи ангалагь, изакәыз рыздырзомзт. <...>

Ҳахынзебашьоз, уышьта иышхақәшоз анызба, ачкәынцәа сыцәтахуон, иара иаҳкызгьи, урысшәала уыс рхәот, апазиция ҳа, апазиция ҳа агьықазым, адәи ҳақәгылоп, ашкол ацхъа, амныи 14-[тәи] <...> [а]школ. <...> Нас арыи Цыгәба уыс иасхәыит:

– Абарт ачкәынцәа загь уыманы угьыжьи шьтахъка. Абрыи Ацха қацшьағ унены (амныи <...> Ацха шкәакәа, <...> агьи хахь иыкоп, Белыи мост, агьи Красныи мост ахаххәо), абант рғы унены имашьынома,.. <...> иыуцыхъашәо, – паса <...> Кыласур <...> кы ҳа <...> [адца] шыыстаз ецш, абрыиуа иыстыит. – Уыбра ишәаҳаны икы, сара цытфок сыман саагылот. Уахь иымнератәи макъана инаҳкылот, <...> уца, – схәыит.

Аха уырт ачкәынцәа, уыбра ебашьуоз, <...> ианаланагала, радгара даараза иуадефхыит:

¹ «Абри ацха...» ҳәа иалаго абзац инаркны даға тыцк ақынтә арахь ииагоуп, ахтысқәа реишьтагылашьа инақәыршәаны.

– Уа уымцакәа ҳцазом, – рхәыит.

Амныи кастдыит, – Приказываю! – схәыит.

– Нет, не будем выпалнять приказ! – рхәыит. <...>

– Ухаццозар ҳцот, мамзар ҳцазом, <...> [зхәаз калеит].

Нас цқба елкааны-агыи ианрасхәа, <...> – Приказ акәзым, – схәыит, – ачкәынцәа, сшәыкәхшоп, – схәыит, – ара ҳахгыло, <...> ас иаузом, – схәыит, – амноп атып ахатахыу, уыбра шәцаны <...> шәгыл, <...> са снеанза, <...> хәчык иаанахкылап, – схәыит.

– Ҳаргы хуыдгыланы ҳаагылот, – ҳа, – «саргы саагылот, саргы саагылот, саргы саагылот», – ҳа абас иалагыит.

– Уара, загь <...> ҳаагылар, нас анахь иызко уыџ дқалазом. <...> Ҳарт 40-џык ҳауп иыкко, уыбра шәца, – схәыит.

Уыс <...> цәгьала агәра дсырган-агыин, нас [Вахтанг Цыгәба] иыман ддәықәлыит, аха ахәсақәа, <...> амедсестиорцәа ихамақәаз, абантцәкьа <...> [ҳзадымгеит], афтаматқәа кны ақәаақҳа айбашьра иалагыит. <...> Уырт хәчычала иадзгет. <...> Абрии Цыгәба иыман арахь ддәықәлыит, быжьџык аансыжьт. <...> Цьелиагь даансыжьыит, Ашба Вианоргьы, свадитель Агырба чкәынан (уыбрии ана ацҳаф дысцәтахыит), агьыи даеа хџык ачкәынцәа, абарт 18 шқәса зхьтцоз.

Нас <...> ҳтыпқәа хшет: «Уара абрыиуа атып утәыуп, абрыи атып акны», ҳазагь џџба-хца тып ҳаман. Абра <...> сымхысуеи, нас абрахь сыиасны схысот, нас анахь дыиасны дхысуан, нас <...> ант иахырбо храцәошәа, <...> [аха] быжьџык ҳакәын иықаз. Абас [акыргьы иаанкыланы ихаман], <...> иаанхаз ҳабыжьџык, убас [ханнеи инаркны] <...> џџ-саатк рқынза. <...> Уа <...> ачкәынцәа пытџык ҳзааит-агыит.

Допуа Гиви <...> цыгук иыцны дааит-агыит. <...> Дом отдыха «Абхазиа» <...> Тырқәтәылантәыи иааз хацсуаа <...> фнан. Убарт, Гиви [Допуа] уыс иасхәыит:

– Абаацс, иуыздәылго загь дәылган, амнахь ашьтахь ала ишәыман шәца, – ххәыит.

Ирыман идәылтцыит. Уыи <...> дафын. <...> [Уртгы] арахь ихадгылан ахысра [иалагаз кәлеит]. Иара [Гиви Допуа] шәақькгы <...> иыцшаан, <...> тапанчала-агыи <...> ахысра дафын. Хахьла ихакәшо иалагыит, тқала ихакәшо иалагыит. Аамта акыр <...> цет, аха уыс хаицәажәет:

– Снапы шьтыхны акаманда аншәысталагь (уыбра <...> амфа тқа ухәытцалан ухәытцо иыкоп, <...> ашкол ацхьа, падземный переход ыкоп¹, <...> уахаатцо <...> амашына гылан), уыбрыи шәақәтәот, <...> нас уыстәыи хцот, – схәыит.

Абр[а] <...> [акыраамта] иынкылан ихаман. Ваха иамуашәа анызба, акамандагь рыстыит, нас <...> тқа ихәытцалан иааины <...> амашына (УАЗ-ик акәын ихамаз) быжьфык <...> хталыит. Аха <...> арыи амфа шцоз ала хдәықәлар, дара нактәыи [ала] <...> а-БМП-қәа кылсны игылахан, а-ЗУ-шкақәа-агыиқәа рыман игылан, уыс иахиехсыр, иаххьзон. <...>

– Ладариа ауылица [ала] хцап, – схәыит. <...>

Са уыс сгәы иаанагон, аныи Цыгәба <...> иысшьтыз <...> ацхақәа рыфбагь иыкхьет, арыигь ха иахтәыуп, <...> ха хтәқәа роп уахь иыко, уыстәыи хнеот ха. Абрыи <...> афадахтәыи Ацха [шкәакәа] <...> хагьнықәгылет, нактәыи акәкәаха иахиехсо иалагыит. <...> Ва амашынақәа-агыи, абас ишысхәаз ецш, елагылан. <...> Аха уыс сгәы иаанагыит, арахь ақыртқәа роп иыказ,

¹ Ари атып афь аинформант ицәажәара аанкылахеит, акассета аархәразы.

«арыи ҳа шҳакәыз зынзагъы иырхаштны иаҳиехсот» сҳан, цыукгъы тытдыт сфызцәа, <...> иыцан, <...> рыекажъны ахысра иалагыит. Сара саатътдын, абрыи ацҳа агәтаны азә дықәгылоп, инапқәа <...> шьтхны икыуп, ҳапҳьатцәкәа <...> (ацҳа аура ҳагъ иыкеи, 30-қа метроп ирыбжьоу, <...> дарей ҳареи, риехсра ҳафьуп), <...> сыбжьы сыррет:

– Иыкәшәтцә закәи, шәаагыл-агъи?! – сҳан-агъин, аха ахысра иафьуп, араҳь сыпшызар, исывкән ацара иафьуп, аха агъсықәымшәазыит.

Аныи [ацҳа икәгылаз] сыниидгылан, – Иыкои?! – сҳан, <...> арыи ас кәитцот иылақәа рыла <...> иысиырбот анахь ақыртқәа штәо, аха иалздрааи.

Аныи Чанба ауылицаф иынхоз загъ кылсны ара амәа ркызаап. Ант ракәзаап иаҳиехсуа, <...> аха сара уыс сгәы иаанагот уажәыгъы, уырт ҳа хтәкәа роп ҳа. Нас сыбжьы фтыган (сыбжьгъы уыскан хар амазымзт, сандыргәаалагъ, сыбжьгъы дыуын), акәыкәыҳа срытҳәхәет:

– Ану-ка, прекратите стрелять! – ҳа саныкаа, иаакәытдыит.

Уыбриаамтазы, <...> арығараҳь ала фыцба <...> рмакафәхәарақынза реелыхны иаацәыртдыит, ашәакъқәа кны. Арыи 89-тәыи <...> ашықәс аасгәалашәыит, настәыи иыказ здырын, <...> саргъы ахысра салагт, даргъ уа иет. Ирыкәшәаны ииоу, иысшьыу, аха нас сыпшын(?), ҳа ианаага ашьтахь, уа иышьны <...> [ишьтамызт].

Арыи <...> свадитель, <...> Агырба чкәын, даара дыцкәына бзыиан, <...> рыцҳа. (Д-Агырбоп ҳа акәзым изысхәо, аха... Иыхъз схаштыит, <...> абра Ацҳа <...> [шкәакәәф] ипамитник <...> [кәртцеит]-агъиит.) <...> Абрыи <...> са исыхъыз иыхъыит, ҳа хтәкәа роп иҳан, <...> иара амашьына ауыс аиыруын, дышиашаз дара

рышка дцет. Днены, <...> арт дара ахгылаз, <...> акаманда рыстыит <...> (ха хтэы иыкәшәар ха сшәет):

– Ахысра шәафәытц! – схәыит, хаафәытцт.

Уышьта хазхысзом, иара уахь дцет. Абрии амашына <...> ахгылаз инаган инадиыргылан, <...> даатытцын, абас, инапкәа роп иаабо, иыихәо хахазом, «иыкашәтцо закәыи?» ха акы дафәыуп. Арығарахынтә арымарахь ифәаихан, <...> атдыхәан дааит, уыбра дагыкахаит, <...> иехсыит. <...> Харгыы ета ахысра халагт, <...> 15-ка минут <...> ахысра хафын. Нас уыстәыи цыгук ацхала иыцан, ыыца ачкәынцәа уахь ицет, са исыцыз, <...> азала наф иыиасыит. <...> Иахааигаз сыздыром, Ашба Вианор машынак ааигыит, иысгәалашәот, ГАЗ-24, чиорнава цвета. Уа итәаз, – Шәааи, шәааи, шәааи! – ихан, ашьтахьала иыман даины, уыбрии хталаны, хтәыфоны, <...> Ладариаф хнен, <...> МВО ауылицала <...> хкылсны, Красныи мостафә хааит.

Красныи мост хахааиыз, ха хтәкәа <...> гылоп, <...> ацха ркыуп, агырт арт иыркызаап. <...> Арыи шыта <...> асаат 3 репш-агыи акәхап ха сыкоп. <...> Шыымтан халагыит, асаат 3-репш-агыи. <...> Сагәааит, нас, – Иыкои? – схан, <...> Цыгәба сиязцааит.

– Иыкои, – ихәыит, – абасоп, <...> амна дара тәоп, – ихәыит. <...>

Уаанза ихәихәаргыи цәгымзт, аха иаргыи дахымзазар акәхап. Нас уа санне, <...> – Цытфык ачкәынцәа стахыуп, <...> амнахь хцароп, – схәыит. <...> (Свидитель уа днымхеи, смашынагь уа иыкәгылоп.) <...> – Ета абас 8–10 ракра адабраволеццәа, – схан, ант ачкәынцәа исыцыз, <...> Цбелиагыи Ашба Вианоргыи, ачкәынцәа, агырт сгәалашәазом, еицны, амныи акинатиатр ахыко ацхала, <...> хәатцакны, хафны хнены, <...> уыбра ацса-цла дыук гылоп, уыбрии хәавартәаны, <...> абрии хаф[с]ны, <...> атзамц ыкоп,

Абриашьтахь хгъыжьыит. <...> Уа хрылахысын-агъыин, наӀ иыкӀахцалт. Ххалан, <...> дара анахь ицет, аныи хара <...> хазлаауоз ала, агъыи Чанба аулицашка пытӀоык цет-агъыит, иыкӀахцет.

Хнеин, арыи ха хтӀаы дыказым, дахкахаз, ачкӀаын [Агырба]. <...>

Арыи, – Уааи, – ха дахкыит, <...> дхӀаазо далагт, ишьапы иыхьон, <...> арахь иаагыит <...> агранатамиот иыикыз, аха, – арахь уааи, – ххӀаыит, – уахгот, – ха иархӀаыит, ура(!).

Агырт хрехсын, наӀ ишӀаны ицет, <...> иыцкӀааз-агъыи, иара ас кӀаитцот, «мамо» ихӀаыит. <...> УыстӀаӀкӀа хгӀаыитан, нас, абальницашка дахшьтып <...> ха. (Арыи аибашьратӀаӀкӀа макъана хӀаӀыуп хӀагӀ хгӀаы иаанагазом, <...> еӀахысраӀаӀак кӀалыит, ацаса, 89-рзы ишыкӀалазоп-агъыиуп хӀауп макъана <...> хшыкӀо.)

– Мамо, – ихӀаыит-агъыит, [имузеит]. <...>

Уыс ханӀеи, нас еӀа арахь хгӀаыжьны хӀааит. АчкӀаынцӀа рхӀаыит:

– Хара амашьына хгот, – рхӀаыит.

– Уара, амашьыназ шӀӀахӀах рӀахым, шӀӀаӀӀаытц, хмашьына иалххыи...

– Нет, иахгот, – рхӀаыит.

Нас еӀа хцет. <...> Хцан, ишыкӀахцӀаз епш, еӀа халаган, хӀаибашьын, <...> НкӀаабыуп ха сыкоп уыбрыи ачкӀаын, амашьына иаӀӀӀӀаӀаз. (Абрыи сымазцӀаӀаӀацт.) <...> АнкӀаӀаб чкӀаынак дыкан, уба[r] жӀаы ХӀаӀ дынхот, иызшьапык иымазымкӀа, <...> уыбрыи иоп ха сыкоп смашьына иаӀӀӀӀаӀаз, <...> Ашба Вианор иакӀаыу, уыбрыи иакӀаыу сыздыром, аӀӀаӀаӀа инеиын, амныи смашьына ахгылаз ауыс аадыруын, арахь ирыман иааит. УыигӀ арахь иаахгыит. <...>

Урысшәала авыилазка хамхәои, абрыи кахтар акәын. <...> Саатк рыбжьара хынтә-пшынтә йкахыит. Нас хәчычала агранатамиотқәа анхау¹...

Уаанза снеанзагы, <...> иыбжьасыжыыз аксхәар стахыуп.

Абрыи арациала ацәажәара саналага, рацхьаза <...> Ахәуреи акынтә-агыи <...> аицәажәара ханалаг[а], абрыи сандәықәлоз аамтазы, иаразнак арациае снены акаманда рыстыит, абрыи «Катран» ахтәаз, Агәызера, <...> Бабушера, уырт асвиаз рымазымызт. Арт аоыца ирыстыит, аха <...> Агәызера атак карымтазыит. «Катран» атак каитцыит. «Катран» иасхәыит (уырт иыказ ха агьрыздырзомзт):

– Иыко абасоп, <...> иуылшозар, – схәыит, – иуымо ачкәынцәа аашьтхны, хачкәынцәа ахтәоу, Бабушера иуыманы, уаантә Агәызера (уыртгыи сыбжьы рахазом), иаашьтхны, абрыи Кьаласур ацхашка шәдәықәыл. Са сышәпылот, уыбра хаикәшәап. Атанкқәа иыиасхьет, шәхы гәатан шәдәықәыл, – ха.

– Иыгүхәаз елаққааит, – рхан, амфа иықәылт. – Амфа хакәлот, – рхәыит.

Иықәлыит. Уырт дарей сарей <...> амфа сахықәыз-агыиз, хаицәажәо[н]. <...> Сара арациа сыман сықан. Уыс ихәыит:

– Хаиҗәахаит, дара <...> збот, – ихәыит, <...> уахы идәықәлахьан.

Аныи хтыпқәа рымдыруазыи, иаразнак <...> ишалалаз епш <...> (дара уантә иааз рымацарыкәым, аратәыигыи реазыкатқан иыкамзыи) ирықәлыит инены. <...>

– Уеырҗамыжкәа, уырмехсзыкәа, узырпыртцны уызцозар, уца, – схәыит.

– Иауозар гәастот, – ихәыит.

¹ Ари атыц аҗы аинформант ицәажәара аанкылахеит, акассета ацсахразы.

‘Еа цытрак ашьтахь уыс ихэыит:

– «Катран» соп, – ихэыит, – хайфамхысрада цыххэа ауам, – ихэыит, – айфыхысра халагт, – ихэыит.

– Абаапс, шэхы шэыхьча-агыи, – схан, <...> уаха дара уыбрыи инаркны рызбахэ смахазыит.

Ашьтахь цытк <...> аамта анца-агыи ихахаит, <...> уыстэыи Ткэарчалка иышцаз. Нас «Катран» ха уыи азбахэ рхэо, айбашьраан рхы бзыиан [иаадырпшит], Восточный фронт рхэот, <...> уахь ицет.

Агыи <...> Бабушера итэаз ркынза изымнезыит. Агэызера иышиашаз иынрыдгыла, атанк ала рехсра иалагыит. Уыбрагыи <...> чкэынак дтахыит, афицерк, <...> [Нури Багателиа]. Акызатцэык, атцыхэтэантэыи ражэа исахаз, Махно ха хыышьтан, Цвинариак дыкан, азэы арациафэи иыбжыи гот:

– Актэыи, актэыи, Махно соп, Махно, Махно! – агыи иыхьз, пазывной ха агыиымазымзт, загь цахьан, иымацара даанхыит.

– Уабако, уара, Махно, уабако? – схан, – Актэыи, – ихэыит, – сахыказ атыцаф <...> сыкоп, <...> атанкла ехсра иафэууп. <...> Ацкэынцэа, – ихэыит, <...> – дэылтцны ицет, ирылшан(?), – ихэыит, – аха Багателиа дтахыит. <...> – Уара уызфэи? – схан, – Азыин сыт, ипызжэот, – ихэыит.

Иызбанзар уа, аныи хтехниккэа загь, <...> хгранатамиоткэа уа иыкан, хафтаматкэа... Ирызгоз ргыит, аха агырт загь уыбра иышьтатцаны ихаман. Иара уыбракэын абаза <...> аххамаз, иыбзыианы.

– Уара, ухы узыхьчозар, иыхьча, <...> апжэарагь азыин уыстот, иыпжэа, – схэыит. <...>

– Сехсра(?) дафэууп, атанк ала. <...> – Хацхьа дааин дгылоп, ахысра дафэууп, – ихэыит.

Нас цытк антцы, иыбжыи гет:

– Актэыи, актэыи, – ихэыит, – исылшазом, иаузом, <...> зынзак иааигэазаны исехсуот! – ихэыит.

Нас, – Ухы уызгозар, игы, – схан, – Сцеит, сцеит, – ихан, нас уаха иыбжы смаҳазыит.

Уиашьтахь <...> уыигь арахь дыиасыит, хайқәшәыит, нас хайцебашьон иасымша, <...> айбашьра ахынзацо[з] уа дсыцын. <...> Уыбра убас рхы аадырцшыит ачкәынцәа, уыбрантә. Пигар ҳа маиорк <...> дықан уысқан, ауыс иуон. Уыбрыигы 32-зәфы <...> иыманы, бнала, амандаринтракәа дырталан мацара, <...> иыманы Ткәарчалка дыиаст. <...> Агьырт иа[r] азнак иаарфәахаз, абрыи Аршба дықан, <...> аплен иыргыит. <...> Убырт аплен иыргаз нас цытк ашьтахь иоурыжыт-агьыит, аха... <...> Уыбрахь убас ҳаилгет. <...>

Ацаса ишысхәаз ецш, саатк-бжала, зныкымкәа, фынтәымкәа, хынтәымкәа ҳцаны, храбашьны, хгыжьны ҳаауон.

Абас знык ета ҳцет. Хмашьына <...> иынханы иыказ, «уыбрыигы ааҳгароп» рхан, ачкәынцәа сыркыит. Хнет. Уа ета хайфәахысын, апаса ишыкахцаз ецш, афада, <...> Чанба ауылицала <...> аеыкәабарта <...> ахыко ашка <...> иахшьтыит. Цьыук Ладариа иуылицашка иахшьтыит-агьыит. Иахрыцқан, нас амашьына иакәтәаны, арахь ирыман иааит. Амала уыбрыи смашьына иакәтәан иаазгатцәкәаз ҳа, макьана цкәа исыздырзом. Сгәы иызлаанаго, д-Анқәаб чкәыноп, Хәац дынхот, иызшьапык иымазымкәа дыкоп убыржәы, уыбрыи иоп ҳа сыкоп. Ма Вианор иоп, ма уыбрыи иоп. <...>

Уыбриашьтахь атанк ааит. Атанк анаа, <...> Цьелиа дҳацны, Ашба Вианор, иытагь ачкәынцәа ҳацны, <...> ҳцаны, ацҳа рыцқяны, амный атанк агара реазыртк ачкәынцәа. Саргы уысгы ицаццхәаза(?) срыцны сцон. Хнет, нас уысқан иҳамаз абрыи падствольник ҳа зысхәаз, амный Цьелиа иыикыз, Ашба Вианор иыикыз, <...> актәыи атрафеи ҳа

иаахгаз, агранатамиот ҳамоп, уыбриоп. Абриалагъ иаехсыит. Нас <...> агранатамиот алагъ иаехсыит, ападствольникла иаехсыит, аха аныи акаток ахамаз иақэшэан, акаток амасла аман, <...> амца акыит. Амца анакы, <...> итатэаз амеханикцэа «арыи <...> ҳақэшэт» рхан, итытцны ицет. <...> Афтаматлагъ ихыст-агъыит, ашъа хэчыкгыи катэан-агъыин, аха агъыи «а танкк ааиын иагазар акэхап, ҳахнеи уыџ дхамбазыит, атанк уа иынхыит.

Атанк ацха иықэгылан, нас ҳлахэапш-џахэапшын, аха макъана ҳакъымст. Уыс ишықаз ҳгъыжъны арахъ ҳааиын, ҳаилацэажэет. Уыскан ацхаџ <...> игылан Хварцкъиа Мушьнигыи Вова Аршбагыи. (Вова Аршба уыскан абаталион Агэызера ихамаз ехабыс дықан, арыи камисарс дийман.) Дара арахъ иықан, рычкэынцэа уа иынхан, уыбрыи ргэи иалан. Ҳазлацалагъ, ҳцандаз ҳа <...> иаџын: – Акэрала ҳазцома, амшынала, арастэи ҳазцома? – ҳа.

Уыс ацара шцэгъыз саргыи ирасхэон:

– Макъана шэаагыл, цъара аккалозар ҳбап-агъыип, – ҳа абас <...> ҳшелагылаз, нас <...> алацэа-жэара ҳалагыит. <...>

Азэи, – Иахгап, – ихэыит, азэ, – Уа игылазаат, – ихэыит. Азэи ихэыит: – Ацха иахықэгыло, ацха ахъчот, – ихан-агъыин, аха ачкэынцэа сыхэо иала-гыит:

– Гиви Камыгэ-ица, икалозар, – рхэыит, – абрыи атанк ҳгап, – рхан, иынскэамтцза, нас, – Иахгап, – схан, еџа срыцны сцет. <...>

Ҳаилахысуа, нақ иыпхатцаны, атанк <...> Ашба Вианор длақэтэан, ауыс аиыруын, <...> [иаахгеит].

Уаанза дсыздырзомзт иара. Абрахъ [а]училишье дтоп-агъыиуп ҳа здыруон. Зны царак итцон-агъыиуон

ха <...> саҥахъан, аха ха ҳеы ауыс иуон иара, абра, камандир взвод[а]с дыкан. Арыи атанкавыи училишье дтазаарын. Нас уа дтытцын даахъан, ѿѿбака шықәса атцара итцахъазаарын-агыин. Аныи атанк арныкәашья идырузаарын. Дылтатәан, ауыс аиыруын (арахъ амашынақәа игылаз загь кәыбаса икажъын), иааган иларгыланы, уахъ дара рышкә ахы ларханы, зныкгы дхысыит. Уыбрыи ашытахьоп ақыртқәа <...> [а]ншәа.

Арыи аѿбатәи атрафеи иаагазоп. Иара уыбрыи атрафеи иаагаз <...> аномергь аман, <...> [150] ха, <...> иахъагы иыккоп. Гаграгь ебашыит. <...> Аибашьяра дыузза ахынзацоз есымша ебашьон, <...> иахтысқәахьо <...> [рацәоуп]. Зны хәынцәык иахцәылахахьет, еа танкк аагот ха хшафыз-агыиз. (Уыи уышътан <...> халацәажәозар акәхап, Ешыра <...> ауысқәа аухьет-агыихьет.) Уыи абас иаахгыит.

2. Аиѿцәажәарақәа

<...> [Иааит Багацшь Сергеи, Лабахәуа Зураб, Анкәаб Александр]. Аха <...> [уртгы] уахъ иынцоз <...> [ргарагы] даара иыцәгыин. Аиѿахысра хәфын, уыи аанкылара атахын, абрыи уыиасратәы, <...> ацхала уыиасны уцар акәын.

Дара уыс рхәыит:

– Нақтәи, амныи Ладариала хааиуот, иахпы-лартә икартаат, – рхан, арыи арупар ххәот, нас, агромкагаваритель <...> кны, сымацара-затцәык, агьырт загь арахъ иааныжъны, абриала сыбжы рго, – Аибашьяра шәакәытц, апарламаннтиорцәа неует! – ха абас сықәланы, ацха дыуае, дара ахгылаз ашкә сцет.

Ахысра иаҕҕэан-агыин, <...> аха <...> шыта
иҕасымтар ада цсыхэа сывамыт. Арт, – Ҙамцар
ҕалазом, – рҕэыит, – еҕэки, – рҕэыит.

Иызлеқэыукуеи, ихысуа даххысуа уыздыруом,
анстэи азэ дхысуот, арстэи азэ дхысуот, аха арыи
абжы дыуымзыи, иысхэо, иысхэо, дара ақыртқэа
рышқагы сыбжыи ргуо, арахы ҕа ҕашқагы сыбжыи ргуо:
– Шэаагыл, – схэо, – шэаагыл! – схэо, ацҕақынза снеит.

Дара рҕынтэгыи, атанк ала абрыи Ладариа ала
иаауон. Саргыи ацҕа снықэсны сёынасхыит. Иыхызыи
иыжэлеи схаштыит, Гогёуоп ҕа сыкоп иыжэла <...>
(абрыи аспорт аиҕабы Логёуа ҕызас дииман), уыб-
рыи атанк ацҕа дгылан, шыапыла <...> белыи флаг
кны даауон. Уыбрыи сарей уыбра ҕаицылт.

Ҙаицылыит, – Иыҕеи? – сҕан, арыи, – Иааит, –
иҕэыит, – ахысра иаҕэыухт шыта, – ихэыит. <...>

Са стэқэа азыин рыстыит: – Шэааи арахы шыта, –
сҕан... <...>

[Нас аиҕабыра исыдыртцеит ақыртқэеи сарей
ҕаиқэшэаразы.] Дарей ҕарей ҕанецэажэа ашытахы,
иаарышытыит а-БМП, амныи Ацҕа аҕацшы аҕны.
Уыбра дааин, саргыи сылтатэет, срыцны сцет. Схала,
са сывацара-затцэык срыцны сцет. Уа ҕанней, уыбра
ааигэара ҕнеуа ҕаналага, дара уысгыи иахтэаз амныи
Асовмин аҕоп, адом отдых[а] ахыҕаз. Уыбранза, <...>
иразнак иыстаххаз, дара игылақэо [атехникақэа],
абарт рыцхызароп сызлага. <...> Атанкқэа гылан,
а-БМП-қэа гылан, а-БРДМ-қэа гылан-агыин, аха
сара иысзымдырқэоз техникқэак збыит. Аныи,
уыи ашытахы <...> аибашыра ҕаналага, нас иыздырт
изакэыи, ашилка акэзаарын, ашилкақэа збыит-
агыит. Нас а-ЗУ-шкақэа агырт уырт здыруон,
апушкақэагыи, рыцхызара салагыит. Исылшаз,
иысцхызаз <...> [30] рҕынза абронитехника

спхъазет. Уыбрыи асада, иара абныи агәашә аҕынза снеанза иыспхъазоп. Асада наҕ, Кьалашәырҕа, уахыгы ирацәаны иыбжыагылан, наҕгы ааҕгы азна елагылан. <...> Нас уахы старгалан(?), хахы ҳафхалыит. Иара уа сахнеиызгы исацәажәо ҳа исыдтәалаз, уыбрыи исыцны, абра иаины, иыспылан сызгаз иоп.

Уа ҳахецәажәо уыс ихәыит:

– Сара <...> аминистр абароны ишыза соп, – ихәыит.

Уыс сахиыхәапшоз, атара змоу ауфы шиакәыу удырратәы, ахныкәгашыа здыро, ацәажәашыа здыро-агыиуа, убас даатгыла-тгыланы, аурысшәагы бзыиан ихәон. Аицәажәара <...> ҳалагаанза, иаразнак убас ихәыит:

– Иыздырот, – ихәыит, – уплемианник дтахыит, – ихәыит (аныи свадитель дыштахаз иаҳахьан). – Уыбриакынтә сачуствие кастот, <...> абас икамлар акәын, – ихәыит. Нас, ихәыит, – Ахәуреи <...> ачкәынцәа тахыит, <...> убарт ачкәынцәа итахазгыы <...> ркынтә <...> сгәалсра кастарц(?) сцәажәот, – ихәыит.

Уыс абас патыу ақәтцаны-агыины, иыгә даараза иалсызшәа, абасала ихәыит. <...>

Падпалковникк дрыман, Цьашыиа ҳа. Уаанза, абрыи 1992 ашқәс алагамтазы, сара Гал ар сыман сгылан, абрыи дара, дара-дарала ианебырцсоз, [Звиад] Гамсахәырдиа иытәқәеи дарей еҕагылан-агыины, уыбра Гал сгылан, сара апазициа кны, абрыи уажә ҳахгыло аҳәааҕы, убаскангы алаф рыхны иысхәон: «Шәара-шәарала, сара ара сызгыло, – схәыит, – шәара-шәарала шәебамшыырц азор, уаргы уқыртуоп, уаргы уқыртуоп, шәзебашыо, сара абра сшәыбжыагылоп-агыиуп» ҳа нрасхәоз. Уыбрыи аамтазы уыбра ҳаибадырыит абрыи Цьашыиа ҳа иыказ[и] [сарей]. <...> Ападпалковник,

абас 65 шықөса афра ихыттон, ихы шлаза-агыи, аха уыс уахиыхәацшоз, дуыф бзыиушәа-агыиушәа ддубон-агыион, аха уыбрыигы абрыи Ахәуреиаә дтахыит.

Уыбрыи аныихәа ашьтахь, сара, – Уыбрыигы сгәы иалст, дыштахаз здырот (аныи иара ишыиды-роз [еипш], саргы акшыздырқәоз исырдырын), уаргы аинфармациақәа уымоп, аха саргы исымоп, – схәыит, – абрыигы дтахыит, <...> сгәы иалсыит саргы, – схәыит. (Сгәы ишалсыз – ихы иасаат!)

Абас ҳааицәажәан-агыин, нас ацәажәара ҳалагыит. Уажә иааркәәҗны иысхәап, <...> аамта рацәаны иахцәагот. Ҳазлацәажәоз уыбриакәын:

– Ҳара, – ихәыит, – аибашьра хмаазыит, <...> хара ҳаззааз <...> апариадак ақатцаразоп, – ихәыит. – Абра <...> атып, атагылазаашья ҳа ишахтахыу епш иықам, – ихәыит. <...>

Амфазыға уыс ихәыит:

– Аихамфәа <...> ауыс бзыиан иауом, <...> уыбрыи ахьчараз ҳааит, – ихәыит.

– Са сахуыхәацшо, – схәыит, – уыф кәығак уоп, – схәыит. – Аха абрыи ихәычыу азәы уиацәажәозар, хәы-шқәсақа зхытцо абас уиацәажәар калот, аха <...> са сепш хәчык зышқәс зфахыоу ауфы ас ала уиацәажәар, ухы иатәоушьаратә иықам, – схәыит. – Арыиуа, иысцхьазаз мацара, <...> анахь афада иыбжъагылаз акәымкәа, – схәыит, – ара игылаз <...> [30] танк, <...> [40] танк ааганы, «<...> аихамфәа сыхьчот» ҳа, арыиуа, иыпшзам, – схәыит. <...> – Уыи уиакәым иатцанакуа. <...> Уиацкыс, ҳаибамжъап, <...> ҳаицәажәарц утахызар, уаргы патыу сықәтц, саргы патыу уықәтцан, ҳаицәажәап, мамзар ас ала усацәажәо <...> [уалагар], сара спынцала азы жжәзом, <...> уыс иаузом(?), – схәыит.

Иаразнак елыкааит. <...> Амала уыс ихэыит: – Смыинауатыуп, – ихэыит. <...>

Нас хайцэажэо хашнеуаз, зтааракае хнет.

– Амөахьчараз шөмааи? – схэыит. – Апариадак акатцараз шөааит, – схэыит. – Бзыиоуп, – схэыит, – уыбриазыха иатахыу <...> халацэажэап, – схэыит.

Атцыхэтэан уыбраанза хнет, нас, – Иатахыу уыбриоп, – ихэыит, – 300-фык ркынза ауаа, танкк, БМП-к, БРДМ-к, ма БТР-к. Убарт, – ихэыит, – кахтцап. <...> 200-фык ақыртқәа, – ихэыит, – иааз, иыказаат, – ихэыит, – 100 – уара икатцы, – ихэыит. – Атанкк, БМП, БРДМ ха икахтцот, – ихэыит. <...> – Агырт заггы <...> иыкэтцны ицот, – ихэыит. (Уиакэын сарггы иыстахыз. Арыи иааз загь ыкэтцны ицар, бзыиоп.)

– Зепшыкамоп, амала, – схэыит, – акызатцөык, уара <...> иааугаз 200-фык, – схэыит, – уырт ртахцәа аказар акөхап. <...> Ауаа аказар, Қартынтө ара дзаазгои, – схэыит, – сара исымоп, 200-фык ракөым, 1000-ггы, <...> 2000-ггы сымоп, – схэыит. (Нас уыи иара иахиахаоз иысхэыит. 2000 сымазым, сара 600 ракэын исымаз, <...> аха, – Исымоп, – схэыит, – уа арт атахзым, – схэыит. – <...> Уыс хайдгылан икашөтцар шөтахызар, убас хазбып, – схэыит: – 100-фык – шөара, 200-фык – хара, ара хәкоп, – схэыит. – [Уаха] атахзым, – схэыит, – атанк атахзым, иалххыи, атанк захтахыи, <...>, а-БМП са исымоп, а-БРДМ са исымоп, БТР са исымоп, абасоп ишыко, – схэыит. – Абрыи кахтцап, <...> атанк утахызыр, атанкгы ыкоп <...> (аныи атрафеикөак хамгахьазыи), уыиггы хамоп, – схэыит. – Иатахызар, <...> аха уыигь атахзым, <...> атанкгы ыкоп, <...> загь хамоп, – схэыит. – Абас кахтцап, – схэыит. <...>

Хайцэажэыит. Атцыхэтэан, нас уыс ихэыит:

– Бзыиоп, – ихэыит. – Арыи <...> уарей сарей хамацара ихазбзом, – ихэыит. – Уарггы уөхабыра

ирахә, саргы сехабыра ирасхәоит, уатдәы еҫа
хаикәшәап, – ихәыит. – Арыи первыи раунд акәзаат,
– ихәыит. <...>

Сара гәыкала иысхәот, иықәтцны ицароп иыстахыз
саргы.

– Нас уыс икалозар, иыбзыиоп, – схан, саргы
сгыжыны арахь сааит, еҫа иара дсыцны дааит ац-
ха ақынза, амныи а-БМП <...> [хақәтәаны] хааит,
иыбзыиан хаицыртт, «хаицәнымхо».

Иара дцет, сара арахь сааит.

3. Ақыртцәа айқәшахәтра шеиларгаз

Уыс хтәан, <...> ашьымтан, арыи аицәажәара
ашьтахь, пытк аамта мцакәа, авирталиотггы ааит.
Ета ахысра иалагыит, атанкқәагь дәықәлыит, арыигь
дәықәлыит, загь... <...> Абрыи иарей сарей иаазбыз,
уыс, нас иызхкәаз са исыздыром, иара иыихәаз
гәыкала ихәаны, агьырт иааз, уыф изымзырфәуа
ракәны, рхала иалаго (нас иыззааз уыскан ағычра-
ақәычра, уыбриакәын иызшьтаз, ара агьырмоузыкәа
игьыжыны иызцомзт), уыбриоп, са сгәы иаанаго,
иара изымзырфәзыкәа иалагт хауп. Иызбанзар уыб-
риашьтахь уаха дзымбазыит абрыи ауыф. Абрыи
аибашьра дыууза ахынзацоз, <...> аицәажәарақәа
аныкәаз, акамисиақәа срылан, сентиабыртәыи,
ацхәатәыи иыкалаз акәымкәа, уаанза абра 12-мш
ара саан сыкан, уыскангы сҫаркаанза (ара са зны
сыркын сҫаркт-агыит), аха уыбрыи уа уыскангы
дзымбыит. Агыи аицәажәарақәа ахыкәаз, уаха
цәара абрыи аибашьра дыууза иыиазааит, иара
уаха дзымбазыит. Агиниралцәа иысымбац уыф
дыказым, Тәтунашьвили иоума, <...> Цквитишьвили,
рыззынтәыгь агиниралцәа <...> дарей сарей хаи-

бабахъан, иыздырон. Уыи иара Цъаба Иоселиани ина[и]ркны ецэажэақэаз храцэафны хакан. Иара уаха цъарггы дзымбазыит, иызхъаггы сыздыром.

Абрыи ашытахъ, ета ателефонла аицэажэара къалыит, <...> «иаххэаз залмтцыи, иызхъазыи-агъыи». <...> Арыи 16 рзоп, самжъозар. <...> [Аицэажэараф ирызбеит]: дара – Кьаласур иырны нақ ицаны игыло, хара – арахъ хааины, абрыи ақалакъ халамло, <...> ақалакъ антцэамтафы уыбра хгыло, дара анахъ ицо. Аамтаггы збны иыкан, ханцоз. Абрыи аамтазы, <...> дарггы нақ ицот, харггы арахъ хцот ха, абрыиуа збны, иааины ихархэыит.

Исыпхъан снаргыит Багапшь дахтэаз, икабинетаф.

– Абрыиуа хазбыит, <...> абас къахцап, – ихан, – Сара, – схэыит, – арыиуа ақатцара са исылшазом, радгара уыс имариазым, – [схэеит].

Иызбанзар уыскан, уажэы хазлацэажэо аамтазы, уыскан аныи Гэдота араион ақынтэ, агъыи ачкэынцэа Ақэа иыказ рома, уажэ езаны, атэыла бганы иыкан, ахабалагъ игылан. Сара амфакэа скхъан уыскан, арыи Бараташьвили аганахъ ала, уа ауаа сышьтын, уа амфа кны игылан. Нас уа Ақэатэыи абрыи, авыишка ахыкоф, уа иыхэныган исыртэахъан, арахъ исыртэахъан. Иакэыршаны <...> абрыи ацшахэакны, амшын ацшахэа, абрыи цаса Верховныи Совет ахыказ ацхъа уыбрыи афнафы, уыбра ацхъа итэан. Уыбрыи <...> иакэыршан исыман. Арт загъ уажэ «шэгыланы, шытахъла шэца» ха ахэара даара иыцэгъын. <...> Макъана са соп иыко ар рхада, уаха уыф дыказым.

Абриаамтазы, нас арыи Какалия дахцэызт, уыи дахца хаздырзомт. Иа иакэын ехабыс иыказ, <...> са салархыит(?). Уыбриаамтазы арациала убас иаарыцхайт, <...> арыи Какалия абыртэыи Ткэарчалка дцазаап. Абарт ртанккэа шааоз дырпылыит. Дызгоз

иызлархэоз ала, ашьтахь дгыжьын данааи, иара хымш-пшьымш рашьтахь, абрыи Гэымысташка ханыиас, бнала дгыжьны дааит <...> Какалиа. Арыи данца, атанккэа сырфагылан иныскылот ха дала-газаап, аха арт иыцыз, – Атанккэа абаанахкыло, – рхэыит, – уыс акэым, – рхан, арыи, ахатэы машьына иақэтэан ицон.

Ишақэтэаз, иыцызгыи Кэабахьиоп иара уыбрыи. Уыбрыи иыцшэма д-Какалиоп. <...> Уыбриала-агыи еха дызизааигэан дыщын.

– Изымуыит, – ихэыит, – нас ас хавалан, <...> уыбрыи Пақэашь ала, – ихэыит, Ткэарчалка, уыбрахь ицет.

Нас уа даанымгылазыкэа, бнала дааит. Аха уаантэ арациала убас феиыцхаит (арыи уыскан [Сергеи] Дбар ара акамисариатаф ехабыс дакан): – Уыбрыи иыдыикылаат, – ха ааиыцхаит.

Нас дааит Дбар. Дбар данааи, – Абасоп иаарыцхаз, иуыдкыл, – схэыит. <...>

– Иызууыдкыло-агыи цыушьот, ара сыкоп-агыиуп, – ихан, нас уыс иаргыи дафын, саргыи сафын, уиакэын.

Уыстэкагыи аидкыла ха агыиказымэт, иабакахтцо. <...> Агинирал [Сергеи Дбар] иоп абрыи, уажэтэыи агинирал. Уыскан абрыи акамисариат афы ехабыс дакан. <...>

Ара уыс хшааиуоз, арт ианырхэа, – Сара уыс иаузом, – схэыит. – Шэаала, <...> шэаргыи шэсыцны шэаала, <...> адипутатцэагыи шэаала, <...> шэсыдгылан ецакахтцап, – схэыит.

Анкэаб дсыцны дааит. Дара ачкэынцэа уа иыказ цытфок-агыи иааит, Народныи форум ха уыскан ихамаз-агыиз, уырт ачкэынцэа аан-агыин, <...> аицэажэара шыкартцоз, ишатахыз агэра(?) ганы

иалагт, аха... Ҳара ҳаибашьра еҳа имариан, ҳара ҳадтра атқьыс. Уьи уажэы ѿ-ажэак рыла иысхэот, аха адгара даараза иуадеѿын. Уьи аицэҳара ақынза ҳнет, аибарқсра ҳалагыит:

– Шэтрусцэоп, – зҳэаз дқалыит, аныи рҳэыит, арыи рҳэыит. – Атэыла бгет, – рҳэыит, – ҳашэтыиыит, – рҳэыит. <...>

Уыс хҳэа, агьыс хҳэа, цэгъала ҳаидытцт. Ҳаидытцын, ҳнен нахьхьи ишырзбыз ала, аилацэажэарае ишырзбыз аицш, хҳы мѿацаган, ҳнены хгылыит. <...> Аха дара ахцашаз, иахрыхэтаз, уахь иымцазыит, <...> [ақалақь иалалеит].

Уыс, уыбриашьтахь, нақ ҳаныиас, арахь аѿада ианзымца, абныи Мушьни <...> Хварцқьиа, агьыи Аршба Вовагы, абрыи пацҳак гылан (иыгэалашэо сыздыром), абрыи азаправка ахықо атцыхэан, абрыи апацҳае итэаны, иысгэалашэот сара, арахь ҳаныиас, загы <...> [аниахга] ашьтахь, уыбра саннеи, – Иабақо? – схан, – Абра иықоп, – рҳэыит.

Снезар, рѿыцьыгь (уыскан шоуран, абрыи тильниашка хҳэот), атильниашкақэа амаграқэа амазымкэа иыршэцаны, реелыхны, акарта рапҳья иықэцаны, астал иахатэаны, абарт ишықахцаша ҳа, <...> аибашьра ишахэто (арыи Аршба, уьи Афганистан дебашьон-агьыион, иыбзыиан иыздыроз иакэын, иара Мушьни уыс нас аибашьра атцара далымгацызт, аха амныи епш, <...> уьи абрыи аибашьра атэы <...> академия далгазшэа иыздыроз ауыѿ иакэын, <...> убас дықан уыбрыи), абарт ледтэалан, абрыи иаеыуп. Са саннеи, иѿагылан, рҳэыит, – Гиви Камугавич, <...> иуаххэот <...> [икахцаша], – рҳэыит.

– Шэара шэыспициалистцэоп, – Вова изы уыс сҳэыит, – уара ишахэто иахэто қатцала. <...> Ишышэтахыу иқашэты, са сышэпырхагазым, – сҳэыит. – Са сзаҳа еакы шэаламган, – сҳэыит.

– Ммо, иѳахтцо-агыи, – рхан, нас исархэыит, – абас, абас-агыи, – рхан, – Бзыиоп, – схэыит.

Уаха са срыламкысзыит, дара уа иаѳын. Уыб-рыигы сгэалашэот. Нас уыбра уыбрыи дѳагылан, амныи апазициа ахыѳаз, хахь аѳхьа хѳахгылаз, аѳалаѳъ уахалагылатѳо, абра дѳеиыит. Уыбра аераплан ааиын, аснариадѳа-агыи идэыѳэыртѳаз, уыбра акантузиа иоуыит Аршба. Аунивирсам аѳхьа, уыбра Вова акантузиа иоуыит.

Нас уыс ишыѳаз, убас хѳаилаѳэажэет: «Ара, апазициа иахкыу башоп. Ахэы Аѳаа арахь хѳаѳгылоп, арастэыи уашьѳаѳоп иахыбзыио апазициа, арастэыи азэраауозар, Гэымстала уахь иаауо уыѳ дыѳазым, хѳа хѳоп игыло. Хѳа хѳахгыло, аѳалаѳъ <...> хѳалтцны хѳааины хѳгылоп, атыѳѳаа ѳезымкѳа хѳгылоп»...

Иыѳахтѳоз, <...> уыс елаѳэажэарак-агыиик ѳартцан, еѳа еѳэажэо-агыиуа... <...> Владислав Григор[ѳев]ич дхѳазѳааит, сара телефонла дсѳазѳааит, иысгэалашэот, абныи хѳчаѳаѳ саннеи:

– Абра шѳахгыло аѳѳэынѳа шѳэзыхьѳома? – ихан, дхѳазѳааит. (Ну, он, видима, чувствовал, арыи иырзбыз шалымтѳуаз гѳеитѳаратэы, ибыит уыигы.)

– Уа хѳахгыло – арыи пазициам, – схэыит <...> санаѳэажэоз.

Нас, – Иарбан пазицио? – ихан, – Уара, иарбан пазициа, апазициа [и]бзыиоу Гэымстоп, аха уыи арахь хѳалтцны хѳаѳо?! – схэыит. – Шѳахѳаѳш, шѳахѳаѳш, – ихэыит, – аѳѳэынѳа хьѳатэыуп, – ихэыит. <...>

Уыигы сгэалашэот. Нас аѳыхѳэтѳан <...> иалаѳэажэоз еѳаѳалыит-агыит, нас иахзбыит, иамыгузар... Аены арахь иагѳалалыит дара, абрыи анебаххэоз, уышьѳа иалалахьан. Хѳара ара хѳгылоп¹.

¹ Ари атыѳ аѳы аинформант иѳэажэара аанкылахеит, акассета аархѳэразы.

Абрыи ачкэынцэа, нас арахь аиасра халамгеи, иыиаагет. Аиагара ханалага, – Абрыи агорад ашќа иынхыит ачкэынцэа, – ха сархэыит, ха хтэќаа, – иалоп, – рхэыит, – агорад ашќа-агыи, – ха, уа машынак тахыит, пшьык ачкэынцэа шаќэтэаз-агыиз.

Голанзиоп ха сыќоп уыи иыжэла, иысгэалашэо сыздыром, уыбрыигы дтахыит. Абрыи нсархэа, «иыцагь ачкэынцэа алазар, <...> сцап» схан, «аха уажэ арт цыук <...> сыман сцар, иысцэтахар атќкыс» схэыит, «схала сцап» схан, амашына аруль ааныскылан, саќэтэан абрыи агорад салалыит.

Авакзалаф сааин, нас аваказал аќынтэ <...> абрыи Арценикизе иуылица ха иыќаз ала-агыи сылбаан, абрыи астадион ахыќо ашќа уыбрахь сцет. <...> Арыи абрыи 16–17-агыи <...> ауп, аеи, 16-ыуп ха сыќоп, амнахь <...> 17 рзоп наќ ханыиасоз. Абриаамтазоп, аиасра ханафыз, амнахь ианыиаага загыи, абриаамтазоп.

Арыи сышлеуоз акэымкэа, абрыи апирикриостак ахыќо, Праспект мирагыи, амныи астадион унавсны уахлауа, абра аќыртќаа гылоп. Рацхья изакэыз сзелымкаазыит. Игылоп, цыук збот-агыиот, аха ха хтэќаа раќэыз сгэахэын, аха санцшы, <...> (аскораст скзымкэа, ашышыха снеуан уышьта, уажэ иыртцэыины шытахыла сдэыќэлар, иырдыруот ееик шыќам) дара абрыи атыц акразы рэазыќатцо-агыиуо, аицэхара иафэууп, «анахь угыл, арахь угыл, угыл, угыл, угыл!» рхан, БМП-кгыи гылоп-агыиууп, абрыи атыц акра иафэууп абра. Арыи игэастыит, аха нас иыќастдозыи, уыс ауыс шасыруаз-агыиуоз снеиын (арыи аценцыыр артны иыќан, шоран уысгыи), ас ааќастдан, снапы фышьтсхыит, апсшэа расхэошэа. Ас ќаитдан, азэ инапы <...> [д]фэхет. Иара уыс ашышыха сынрылсын, Абзыптэыи <...> амфала сдэыќэлыит. Уыс сцет, уахь уыф дќамлазт, нас уажэшьта зеемыз анызба, аскорастгыи скыит.

Сшцоз, абрыи Маиак акинатиатр ахыко снавсны, <...> амѡа иаша санылазар, абрыи 12-тѡыи ашкол ахыко, ацхѡа игылоп еѡа. Уышьѡа, арашь шыѡака сызцазом, шыѡакагъ дара гылоп, ацхѡакагъ илен игылахѡет. Уа атанккѡа гылоп-агыиууп, иыѡагъ атехника гылоп, даргыи ирацѡазаны иыкоп. Уагыи акы иаѡыууп, абныи аѡыц акра-агыи. Сахѡацшот, аха уа амѡа бзыиан уыскан, икатѡаны иыкан амѡа, иашаны. <...> «Амашына лкажыны, шыапыла сдѡықѡлан сѡап» ѡа зынгыи сгѡыи иаанагыит, аха «ѡах, иыѡаллагъ ѡалыит» (иара аматор-агыи цѡгѡамкѡа иыкан) ауыс аасыруын, арыстѡыи аразгон бзыиазан иызгыит. <...> Шаѡа скыз сыздыром, абас 130–140-ѡынза иыскызыу, аха сааигѡахо саналага, арыи ишыскыз аруль, схы ларѡѡны сѡыстѡахыит, ихысуа иалагозар ѡа. <...> Дара рааигѡарагъ снеит, <...> [ахысыбжѡкѡа] го иалагыит. Аха «уышьѡа срывсхѡазар ѡалап» ѡа схы саныѡаха, абас санынапшы, арыи апулимиот зкыз <...> смашына ацхѡала аѡѡѡаѡа дхысо abraхъ дыиасын, абрыи смашына (уажѡ аѡны иыкоп иара, уыбра машынак иаѡѡѡан иызган, уа игылоп) <...> аган ззагыи иаѡѡѡыит. Аксыѡѡымшѡыит, аразѡы сымазар акѡхарын. Смашына загъ ѡѡыбаса игыит. Иара уыс сышиашаз, ант са стѡѡѡа ахгылаз снеиын, <...> аминаѡѡа аатѡырхын, еѡа сакѡшаны наѡ <...> [Аѡадатѡи Ешыраѡа сѡеит].

Абрыигыи иысгѡалашѡо акоп. Убасѡангыи убас уыбра саѡѡѡет. <...>

* * *

Ианамыуза аѡны, дара ас агорад ианалла, ара ѡаѡѡа[м]гылар <...> анамуы, аѡѡахысрагъ ѡаѡѡыит. Уыи уыс <...> ѡаѡѡѡны ѡамѡазыит, даара акыргыи ѡаибашыит-агыит, аха ѡпазиѡиѡѡѡа ѡемзт азы нас,

Гәымста ҳаиасны хғылыит. Уа хшықаз, уыи нас азы харыит, апазициақәа хқыит.

Ҳаиасаанза, <...> ихәуыит адырра, абрыи ақыртқәа <...> халыит, атиливидиниа ргаразы ҳа. Иразхәа дсыздыром, уыс сархәыит иааиын (иызхәаз цқәа дысгәалашәом): – Афтобус иақәтәаны, Гиви Камыгәица, ихалт, – ихәыит, – храбашьот ҳа. <...>

Аха уыс фтобуслә ахалара ауозыу(?) <...> шыапыла ихалар акәын, <...> уыскан, шыта иығухәо акәымзар...

Уыбрағ ачқәынцәа, <...> апаса иызласархәаз ала, рхы даара иыбзыиазаны иаадырцшыит. Уа аиҫа-хысра дыу қалыит, рыфтобусгыы рблыит, итахақәаз ачқәынцәа қалыит. Уа Зизариа чқәынак дтахыит, <...> зағь сгәалашәазом. Азәы дааит, дзыгуста сыздырзом, уыбраантә, абрыи абахә иеатаны. Сара уыскан абрыи Совмин аҫы сылбааны сгылан, уыбра дааит.

– Иықо, иышпақо? – схан, – Абас-абасоп, иықалаз.
– Шәызшьтыда? – схан, – Абас анырхәа, ххала ҳдет,
– ихәыит. – Шақәо шәықәада? – схан, – 15-оык, 20-оык рақра ҳакан, – ихәыит. Нас, – <...> Итахақәаз сыздыром, – ихәыит, – иытқәны иыргазгыы ықаз[ар] сыздыром, – ихәыит. <...>

Нас, арыи ашьтахь, уыбра дсыдгылан Цьумка Ахәуба иычқәын, 17 шықәса роп ихытқоз ҳа сықоп. Арыи амныи иаххәоз дазызырәуон.

– Ушәақь абақо? – схан, амныи иааиыз [сиазтцааит]:

– Сшәақь уыбра икаҳаит, – ихәыит.

– Иабакаҳа? – схан, <...> падробна сиазтцааит, – Ушәақь кажьны, уышпаа?! – схәыит. – Ушәақь абууга?! <...> Иыууеи, <...> уыфны арахь уышпаауоз, уфызцәа уа ишықаз-агыиз?! – схан, <...> са стәала сияцәҳаит. – Икаумтқар акәын, – схәыит, – ушәақь шыукуыз, ушәақь кажьны...

– Сара сшааоз, санкаха, <...> сшәақь сымпытцыфрын,
– ихәыит, – ахысра иналага, <...> абахә саанакан, <...>
сылбааит, – ихәыит.

Иара хышытаз-агыиз, ихан, арыи ахәычы,.. <...>
– Иабашьто, иабашьто? – ха дыикыит.

Уыи иааркьяфзаны диазцаао далагыит. Уыс иа-
хыко атыцтәкья цкья иаххәыит. Нас пытк аамта цет.
Арыи ахәычы, амныи Цьумка иыгкәын, дцазаап.
Ашәақь иыман дааит. <...> Ашәақь, амныи ицәынхаз,
иара дцаны, иыман дааит. Аха арыи макьяна иышкәс
ыкам, дычкәыноп, 16 шкәса ракәыу, 17 шкәса ракәыу
ихытцон. Арыи <...> Цьумкагы [саргы] хайфахаит,
абрыи ахәычгыи уа дгылоп.

– Гиви Камыгә-ица, <...> акепшымкәа суыхәот,
<...> абрыи уара <...> патыу уықәыитцот, <...> са
иысхәо иахазом, – ихәыит. – Икалозар, – ихәыит, –
макьяна дыхәццәоп, <...> – ихәыит, – абрыи ишәақь
уызиымхуозар, иымх, – ихәыит.

– Иабааига? – схан, – Абас, абас, – ихәыит, – амна-
хьхыи шәанецәажәоз, абра дгылан дазызырфын, –
ихәыит, – дцан, <...> амнахь абахә иеатан, <...> ашәақь
гычыны иааигыит, – ихәыит, – ақырткәа рацхьа днены.
– Дааг ара, – схан, дааиган сияцәажәет. – Иабаауга? –
схан, – уара, иышцаказ арыи? – схан, – Абас 10-ка-15-
ка метра хабжъан дарей сарей, – ихәыит. – Схәазаны,
абнала снены, ашәақь сыман сааит, – ихәыит.

Уамашәа иызбыит.

– А, маладец, – схәыит, – иыбзыиан икаутцыит-
агыыит, – дсырехәет-агыыит. <...> Амала ишыко
удыро (арыи сшәақь стәахыит сара, уажә дыжжъаны
иымсхыр стәххыит, <...> аныи [иаб] дсыхәыит,
нас «дыхәчыуп, дцот, <...> дсзынкылом, – ихәыит,
– дысцәтахот» ихәыит, 16 шкәса зхытцуа ахәчы),

сара <...> ашәақь сымазым, <...> скамандируп,
– сҳәыит. – Шәақьда сынхыит, сшәақьқәа рыстт, –
сҳәыит. – Ушәақь са исыт. <...> Нас уышьтан <...>
уара иуыстот <...> – сҳан, <...> иуом. <...> – Иқалом,
исыутароп, абаапс, – сҳәыит, – ашәақь шпәсыумто,
са скамандирми, – сҳәыит, – уара <...> макъана
уыхәчыуп-агыиуп. Иахааугаз, – сҳәыит, – маладец,
уыцкәыныуп, – дгәыдскылт-дхыдскылт-агыиит.

Ажәак ала, Ыумка иареи сареи хәаилалан, ашәақь
иымххыит. Ашәақь аасытыит-агыиит, иылағырз
иғатата. Уажәыгь дысгәалашәот, дрыцхасшьот,
атәыуара далагт-агыиит.

– <...> Ушәақь сара иуыстот уышьтан, – сҳәыит,
– абыржә сымцар қалазом, амнахь цәа сцот, <...>
себашьот, <...> уа аққалыит, <...> – сҳан, абанс ашәақь
иымсхыит.

Арыигь эпизодны абас иысгәалашәот абра. Сгәы
аныгәгәаха, шыта хшаттамхоз [агәра згеит]. Аб-
рыи ифызцәа, абарт анызба, рхы иазхәыцзомзт.
Аибашьра <...> ишахәтоу, ихы дамеигзазыкәа...
Амала, акызатцәык, ирыгны иызбоз <...> – ахыхьча-
ра рыгын. Сара иасымша абрыи абыржә замичаниак
рыстозар, ирыстоз уыбриакәын, ахыхьчара: – Шәхы
шәхьча! Уара, иыцсыу дахтахзым, зыцсы тоу ебашьо
иоп, – абас, абриала срацәажәон, аха убарт рқазшыа
санахәацшозоп, сара агәра ганы санықаз шыта
хәшиааиоз.

Аха уыи арыи амацара акәзым, иара агыиирахь
хәхәбашьқәозгыи, иандәықәлагыи – раанкылара,..
уыи ишәоз қамлар қалазомзт, азәгыи дшәароп-агы-
иуп, аха рапхьоп, знык ишәар қалот-агыиот, аха
нас, ианаланагалалагь, хара хәцкәынцәа иықартцоз!..

Абрыи <...> хахьтәыи ханаауоз, Шьромала,
убасқан уыбра цәара тыцқәак <...> [рғы] хәиғәахан,

аибашьрақәак калыит, уырт ачкәынцәа иыкартцоз санрыхәапш, омашәа иыубараны иықан, амнахь иызлахысоз, шәақьзымкәа, баша хәмаргак ала ихы-сошәа акәын уыи абрыи иағагылан иышцоз, иаанымгылазыкәа. Дышцсо идырозар, дгылан дцон... Уыи нас <...> [дара] ачкәынцәа уышьтан уанрацәажәо, абрыи Витали Хазарат-ица [Смыр] ибаталионк <...> уыс ҳара ирақхәыит, дара арыи, <...> «Баталион – смертник» ҳа. <...> Иыштахозгыи рдыруан, «хта-хот ҳахцо, аха ҳамцар ада цсыхәа ҳамазым» ҳа, дабраволеццәан реыкатдан ицет. Ну, 70 працент, 80 працент ркынза итаһаз рацәафыуп. Арыи уыс ҳамхәои <...> «ложныи», <...> абастәы ҳцошәа катцаны, аныи аманевыр картцыит, уыбрахь ицаны, ҳарт хахьла ҳнер акәын, атвликаиушьи маневыр. Абарт роп ахацәкәа. Арт уажәы <...> ранацәа, рабацәа уыс зны иырхәалот ргәы иалсны, аха уыи елкаатәыуп, <...> ргәы иалсратә иыкоп, аха... Иыттәазым рацәафыуп, иахзымдырзо рацәафзоп.

Убыржә ааигәа зны, уажә ааигәазым, арыи са-хаижьтә пытк цот, уа сагықан, аха цшьфык ачкәын-цәа абрыи Ачадара анышә иаман, иытцырхыит. Уыбра Адлеибак дыкоп, <...> агьырт рыжәләкәа сгәалашәазом, уыбра зыцсы нхаз азә дыкоп, уыбрыи ихәихәон. Ачкәынцәа, абрыи абра ханажәлаз, мар-таз-агыи ианажәлоз, шытақа ицар ада цсыхәа аныр-моуыз, абарт штахоз рдырны, уыс рхәыит:

– Ҳара ҳарғагылот, шәа ишәышьтамларазы. Шәа-ра шәхы шәызгозар, иыжәга, – ҳа, идәықәыртцыит.

Абрыи иызхәозгыи дыхәны дықан, дхәазаны дцон, атанк ааганы, ирыдыргыланы, а-БМП-қәа аад[ыр]гыланы, амныи афны иаехсуа, иахататәаз афны, <...> акыраамта, абарт уыбра иалабылны, иыцсаанза, шытақа иымцазыит. <...> Абарт роп <...>

[афырхацәә], аха ас иахзымдыруа шакаф тахада?.. Иыкартаз закәыу хзымдыруа, иымацара даагыланы, ифызцәә рыхчаразыха, ебашны иымгыжыыз, дтаханы, уаха свидетильк дидымазымкәә итахах, шакаф ачкәынцәә ыкада?.. Абарт роп загъ зыцьшыо иахьатәыи ҳаамта. <...>

Уажәы арт зысгәалашәо, аныи Цъелиараа-агыи, уырт дыуқәан-агыин, нас уырт ребашьрагъ аеакала иыкан-агыин, аха уагы ахәычқәә ихавагылаз, ихаттамхазыкәә ебашьоз ахәычқәә <...> [ыкан], аха иахья иысгәалашәазом. Зуыс кәзтцоз, <...> иац ашкол аарлаха иалганы, ашәақь аарлаха акышыа зхартаз, ахатцара дыузза аазырцшыз ачкәынцәә.

4. Верешьягин ишьха аштаб акатцара

Абрыи Какалия уыскан Верховный аҕны даннеи, уа даадәылтын, Агәызера дцет. Ашьтахь иызлелыскааз, Агәызера днен акаманда рыитыит: – Кәыдры шәцаны, Кәыдры амфә шәкы, – ҳа.

Уыскан Кәыдры иааихьан дара, аха уыи иыздырзомт Кәыдрынза ишааиыз. <...> Абрыи Қарт дцодаауа-агыиуа дыбжьан уыскан, абрыи аицәажәарақәә кәтцә, [Тенгиз] Қытәевани, уыскан аминистыр обороныс Қарт дыкан, уыи зтәарақәак иыиталон-агыиуон. «Едахтцап шәә шәырыи ҳа ҳарыи, абрыи Сосо ибаталионгы шәә шәбаталионгы едахтцап, Сосо уыбра зам камандирсгы дкахтцап-агыип» ҳа абрыиуа ажәәқәә иыдыртқан, са дсазтцааит: – Уара угәы иышпаанаго-агыиу? – ҳа.

– Сосо, – схәыит, – амилиция иалсцаз априступник, – схәыит, – ара дааган дыртәаны калашья амазым, аидыларә азыин ҳамазым, – анысхәә, –

Иыгүхэоз елыскаап ҳа акэын изысхэаз, – ихэыит, уаха агьсемхэазыит.

Арыи убас игэы иаанагазар акэхап, амныи Қыитевании иарей ебадырны иахықаз-агыиз, <...> ицо-иаауо, уыи, <...> «министыр обороны Абхазииис уқастот, ты же замиститель обороны Грузии» ҳа сеҳэан-агыин ҳа абас какие-та разговоры были. Уыс игэы дажьбаны, сырпылан иныскылот ҳа дцет. Антгыы акаманда рытан, <...> – Кэыдры шэнены амфа шэки, – ихэыит, аха Кэыдры иабоукоз, уысқан арахь иааихьан, уа дышфеуазоп ишепылаз.

Нас амныи аруль зкыз дрывсны, <...> дара арахь рхы рханы ишаауоз, «ҳашиашо ҳнены абныи апарламент ҳқыр» ҳа иаауон, иагхон. Иара арыи аққэын, амныи Ахашба иызлаихэоз, – «Чқара, чқара, чқара, чқара» ҳа рыбжьы гон, – ихэыит, ант «иырлас, иырлас, иырласны». Аبرىи иырласны, абра иааны иыркырц акэын ргэы итаз. <...> Уыс Ткэарчалка ицет. Ткэарчал хымшқа дықан [Виктор Какалиа]. Аبرىи Гэымстақа ҳаиасны ҳангыла, уыбриашьтахь, бнала мацара дрыман иааит. Данааи, нас иара <...> далагыит акамандавания, сара фызас сиыман. <...> Уыс сеҳэыит:

– Тыцк алхтэыуп, – ихэыит, – ҳтэашья ахако цъара, – ихэыит.

Аха <...> аштаб ҳа иалххыз аبرىи аристаран «Ешыра» ахықазоп. Уа утэаны, ухэытатэаны, <...> рациала уцэажэо мацароп, сара уыс [стахымхеит]. Иара уа дтэан.

– Ара иыстахым, – схэыит.

– Изыутахымыи? – ихан, – Сара иыко збозар стахыуп, <...> ас сара стэаны, <...> арациала... – Акамандавание <...> уыс акэзым ишықартцо, – ихэыит, – арациала иқауцароп, – ихэыит.

– Арациалагы [и]җактар сҗахыгуп, аха сыпшынгыы ыызбар сҗахыгуп, – сҗәыит. <...> (Иара дебашынын, сара <...> са сҗәала <...> сажәәпшон.) – Сара ишысҗахыгуп <...> ыызбар сҗахыгуп, – сҗәыит.

– Нас ыгуҗахызар, <...> иалх атып, – ихәыит. <...>

Арыи ас аныихәа, ас слахәәпш-әәхәәпшын, <...> зны абрахь ашьхаҗа <...> схалыит. Узабаа-агыи арахь сыпшын-агыин, аха, атып уыс сҗсҗратәы иахызбоз агьзымбыит. Абжак убот, абжак убазом. Сара убас ыысҗахыит, абрыи ирацәаны иахызбаша цьа. Сакәшет, абрахь ар цьа итәоп, <...> хахь иәаскьаганы, Ешера, уыбра схалыит. <...> Иыубаратәы иыҗоп иыбзыиан. Уагы слахәәпш-әәхәәпшын, аха уыигы цьа иысгәампҗазт, алада сыиаст. Нас ас уахпшо иыгумбо ахәкәа, арыи Кәтышьха җа иыҗоп, <...> амныи збыит, Виришьагынигуп, Кәтышьха акәзым, Кәтышьха арахь еҗа иааигәан. Кәтышьха лаҗәцәоп, абжак убон, абжа убазом, нас аныи Виришьагыин схалыит. Схалт, загы сытҗка иҗалыит. Уыбра сыхәнан, уыбра атып җактыит. Абрыи нас уыс арациала иасҗәыит:

– Абрыи алсхыит, – сҗәыит.

– Иабаҗо? – ихән, абрыи аквадрат ахыҗаз акартағы, – Абра иыҗоп, – җа сҗәыит. – Бзыиоп, – ихәыит, – нас снейет, – ихән, дааит иара. – Иыбзыиоп, <...> атып халыгухыз, – ихәыит.

Нас уа хаангылыит, иара аштаб ашҗа дцет.

– Ты будеш камандавать этим фронтам, – ихәыит.

– Харашо, – сҗәыит. <...>

Он и в Бзыици камандует, и суда камандует, он камандующий уже. Сара арыи Ешырское направление сымоп. Уыс җшағыыз акәымкәа, арыи, <...> – Җахтәаша-агыи жәжы, – җа иыскыит.

Аха җаҗкәынцәа аныи рацхьа уыс ргәы иаанакон:

– Иабатәыи иаажоз, <...> уыи аха җамазым, <...> абра җтәазаауот, <...> ара иаауода, – рхәыит.

– Ас акэзым, – ххэыит. <...>

Арт даргыы нас хаттэакэо ирышьтамьи, аныи арациала ма уырцшаауот, ма еакала уырцшаауот, ма <...> азэ ацэгъа ихэот-агыиот, нас <...> [ацшы-хэыџцэа] рымоп-агыиуп. Атдыхэтэан иысгэа-лашэо, <...> абра хаштэаз енак зны иыдсыржт акызатэык, ишырымуоз. Уа хтатэаны икхатцыит, атыц уахтатэашаз-агыиз. Иара уыбра иыхэны, ихаркны иыкоп. Ажэытэ абрыи аибашьра дыузза анцоз 1941 шкэса, 45 шкэсазахангыы, уыбра азенит ыкэгылан-агыин иыкан, атыц катцаны иыкоп иара уа. Уыи ахэы уыс иыбзыиан иыкоп. Абра иыи[а]уон инены, ухынла (ашора ыкамзыи).

– Уара, абра шэымиалан, амнахь абахэ шэеатан шэтаиала, – схан-агыин, аха енак иааган иаахалартт хшыцэаз.

Иџагылан иыткыан иыџны <...> абахэ реатан абрахь, Аграа нхот абр[а], <...> тырысран-агыин, <...> [у]ахь ицет. Хара аныи хаттатэаз уа хаанхыит. Ашыымтан азэазэала иааит.

– Шэабаказ? – схан, – Аа, амна тцка халбааны хацэан, – рхэыит.

Уыи нас, иызхысхэаа, уыбриашьтахь, сыцшызар, амандаринакэа гылоп, абрыи амандаринакэа рытцка ажра иалагыит. Азэы сиыхэцшын – ажра дафыуп, аныи – ажра дафыуп. Еникк дсыман, Художник ха хиышьтан, алапатка икыуп, иыжот, иыжот, иыжот, Лиониа. <...> Уыскан, ахахэра икыакыза иыкоп, арыи ашора, кэыркэа, акаамет аныказоп. Хнезар, ижыит, аха иара дауыуп, са сецш нас, хэчык. <...> Ижын даалган, снены саргыы сиыцхрааит, азы татэаны, иырцсаан иахжо, убас ажрэ хафын, халгет. Арахь, тцка сылбаан, апазициа гэатан саныгыжыы, иыжны иалга[хья]н, саакылсыит. Снен сылтагылазар, абраанза иыкоп.

– Уара, арыи <...> иыужыз <...> уыи уареи сареи хада уыѳ дызтамло,.. арахь агыубазом, иыужцает, иышпакаутца? – схэыит. <...>

Бганбак дхацын, дкьяфын. Арыи Бганба днаган дтахцан, дтыркьякьет, дтыркьякьет, агыиизыкамтцт.

– Арыи ацшыхэра днаган дхартэар, шыта дызлатэои? – я га[ва]рю.

– Нас итахцсома?

– Иташэцс, – я га[ва]рю.

Иыдтахарцсыит арыигыи.

Абрыи абас амна атыц алхны ихаман. Убас хше-башьоз, атанкқәа, уыскан уже Каркарашьвили даины дыкан. Амныи <...> дара рышка, абрыи ѳ-тыцк рѳы дажэлыит. Уаанза <...> халбааны-агыины игэахтахан, ихалшоз. Нас аныи пративатанкавыи ихамақәаз-агыиқәаз <...> ахышытахташа-агыи абарт, Какалиа дхацны дцан (дтанкиступ иара), – Абра <...> иааиует, – ихэыит, – абра изааизом, – ихэо, иахыиэхәәаз, инаган иышытахцдыит аминақәа.

Инааи, изааизом ахахқәазоп иаххалаз, <...> аныи ара ишышытахцтаз агэра рзымгазар акэхап, <...> ихалан иыбгъатуа, иыбгъатуа, <...> абахә ҫырбганы азы иахыроз, икыдлан ҫыцъара, амныи Аѳзаа ахынхоз ахәала иааит, арстэыигыи [такалагыи] иааит. Сара арыи уаантэыи иызбон, ишаауоз. Ирасхэт уа итәақәаз, аха агранатамиот хамазым, атанк аауот, <...> уаха уызлаехсуа агыиказым. Ачкэынцәа хэчык иааскыан-агыины, <...> абрыи аурысқәа ахтәаз уыбра иаины рычтаркыит-агыиит, нас иылбааит дара, ант атанкқәа иааргаз-агыииз хахынтә Аѳзаа рхэи иықәланы илаѳеуа-агыиуа, редырғәғәазыит. Уыс тқала <...> [и]ааит, абрыи ацха тқатэыи ахыко ашка иымнезыкәа, абырстэыи иааит. Абрыи ацхаѳ

иавыршәны лахьхьынза ҳа ҳтәкәа тәоп. Арт рашьтака иыиаст. <...> Какалиа абрыи Ешыра хахьтәи <...> арациала иыбжы иыргот, иыко загы ибот.

– Иыубома? – схан, – Иызбот, – ихәыит. – Иабако, – ихан, – иабеиаси? – ихан, – Абас иыиаст, рашьтакала иыкоп, – схәыит.

Нас <...> уажә уахәапшыр, ахәара цәгыгуп хәчык, аха абрыи атцзоп, абра <...> ацаф иаватәоп <...> дара, абра амфа ыкоп, абырстәи хахьла, Ешырала, абас иааины, абрахь иыиаст. Арт арахь итахыит. Абас иаарыкәшар, ара итаркот. Аха арт дара иырзымгәағьзар акәхап. Абра амфа хәчык ыкоп, <...> атцка, ацха тшәаны-агыины иыкоп[п], <...> абрагыи цха дыук ыкоп, абрыи акамбинат ашка <...> уызлацо амфала. Абрахь идәықәлыит атанкқәа, <...> а-БМП-қәа. <...> Нас ара <...> Канчобеи зысхәаз, Ағзба абра дыкоп, Цкәуиа <...> дыкоп, Тәанба Виктор <...> дыкоп, <...> Пачлиа (абрыи ателевизар [ала] есымша дырбот), <...> абарт загь абра иыкоп. <...> Какалиа <...> уыс ихәыит:

– Абрахь иыиасаат, – ихәыит. <...>

Абрыи ацхақәа ахыко <...> аминақәа атцатан ихаман.

– Абарт аминақәа <...> атцатан иахуымо, – ихәыит, – уыбрахь иыиаган иыргыл, – ихәыит. – Анахь <...> [ирыкәшар] калот, – ихәыит.

Арт ирасхәыит, рациала:

– Абас-абас, – схәыит, – акаманда иыкаитцз, – схәыит.

– Гиви Камыгә-ица, азыин ҳат, <...> ҳцазом цьаргыи, – рхәыит.

– Уара, ишәыкәшар калот абас, – схәыит.

– Хцазом, цьарамзарк хцазом, <...> уыбра ҳаказауот, – рхәыит.

– Нас ишышөтахыу, бзыиоп, – схэыит. – Амала ианамыу аены, <...> абрыи амшын акэры шэавалан, абыстэыи шэыиасот, – схэыит. <...> ([Избанзар] уаха амѡа ыказым, арахь иааихьет.)

Нас саргыи исыцыз <...> цытѡык сыман сылбааит. Ара иахтэаз арахь рѡаадырхан, <...> ирыжэлыит (ха хтэқэа роп иказцо), иымшэазыит, ирымуыит. Иакэшан кэакча иынрыжэла, <...> Канчобеи уыс иасхэыит, арыи ацхахь дандэықэла <...>:

– Уышиашо уцаны, – схэыит, – аныи ацха иатца-тан иахуымо, уыбра, ацха атанк <...> ааины инықэ-гылалагы, ацха пжэа, – схэыит.

– Елыскааит, – ихэыит.

Уыи аныи аспорт-база зыко ала-агыи, уыстэыи уакэшан уааиот. Нас дыѡны, дхаш-хашо, иаргыи дхэычзым, хатца-лажэк иоп, дыѡны ара дааит.

– Сааит, – ихэыит.

– Иыубеи? – схан, – Иааины игылоп, – ихэыит. – Иакэгылои, иакэгыла? – схан, – Иакэгылоп ха сыкоп, – ихэыит. – Иакэгылазар, нас иыпжэа, – схэыит.

Нас сышпшоз, а-агэгэызха иыпжэет. Нас, – Иыкеи? – схан (арациалоп хшецэажэо арыи), – Иыкеи, – ихэыит, – иара нак шытахьла ицет, – ихэыит, – иакэымшэазыит, – ихэыит.

Арыи иакэгылазым(?), ана <...> свальтны иааиот, уыс иыубо иыказым, <...> ацха ыкоу, иыкамьу-агыи, емариашан иыкоп иара, ацха <...> (уажэыраанза, абыржэ ааигэоп ианыкахта иара) <...> рбганы иыл-кажабыит.

– Уара, инықэгылаз уа исызгэамтт, – ихэыит.

Нас, – Уышиашо уца, – схэыит, – иыѡахьхыи ашка, – схэыит.

Агыи, аныи <...> аихамѡа уықэсны, нактэыи уыиасроп, <...> амѡа ѡак ыкоп, паралельныи ала

иыкоп дара. <...> Дцет. Уа иыжны ихамоп, <...> абас утэоп, ацхагы иара иазааигэоп, <...> хэбака метроп иыбжьо. Абра дтатэаны, акумалиатар ала аккатцаны <...> ицыужэароп, абра дааин дтатэет. <...>

– Макъана ицыумжэан, – схан, – иықөлаз, – схан, а-БМП-қәа ѿба ааиын (иара иызлехэо ала), инеиын иықәгылыит.

Ацха иықәымгылт, аха иааины игылыит. Иара тшэоп, <...> аха <...> уықәсратэы, уалагатцәкьар, уықәсыр калот, аха иазымкыр калот. Арыи да-хэацшыит. <...>

– Иықәгылаанза ицыумжэан, – схэыит.

Нас абрыи иахгылаз илацәкәо иалагыит. Ыынтә-хынтә <...> илацәкәыит. Арыи иызхкьаз нас елаҳкааит. Какалия убас зны групак кайтыит, нырцәка амнахь Акәака иырны, <...> а-БМП-қәа, атанккәа ргычразы. Нас иныгыжьуа, ҳааигәара ианааилагь, ҳа хтәкәа шракәыу(?) аадырразыҳа, хынтә шәлацәкәот ҳа рехәыит. <...> Абригыи аинфармация уахь дара рышкә иыиасзар акәхап, арыи ҳа хтәкәа ракәыушәа катцаны, илацәкәо иалагыит. Нас хынтә-хынтә ихысын, игыжьны ицет. <...> Хахь <...> сықәтәан саргыи, <...> камандавать схан, анахь ианыиас <...> сылбааит, ацкәынцәа ргәы сырғәгәап ҳа. Арт дара загь уа тқә езаны иыкан, нас хрыжәлыит. <...> Арстәыи хрыжәлан, уа аныи аурысқәа рәы хгылан, <...> ргәашә апхьатцәкьа. <...> Ацкәынцәа уа афнытқәа итагылан иыкан, уантә ихысын, итадырхыит.

Нас уыстәыи ала иықәцало, иықәцало, ххяхь Аѿзаа рхәағы, уыбраанза <...> [иаргыит]. Харт тқәала ҳакәшан хтәет. <...> Арахь ҳа ҳакоп, <...> абрахь дара акоп, амѿа-затцәык рымоп, тқәа иызлалбаауа. Абас <...> уа аибашьра ҳағын.

5. Аға ибызшәә

Уыбра дҕаак сгәаласыршәарц сҕахыуп. Абрыи айбашьяраан, <...> аныи арациақәә уысгыы иаҳкыз, абрыи амилицеицәә ррациақәә, <...> абра иықәгыло рыиуоп¹, <...> ѿѿба скиуп. Акы ақыртқәә рышқа иықәсыргылыит, акы ҳацсуаа рзы, ацсышәала срацәажәарц. <...>

Арыи ҕнак зны дара-дарала аицәажәара иалагт ақыртқәә. Азәы Звиад иыхьзыуп, агьыи Гоги иыхьзыуп.

– Гогии! – иҳан, – иыбжыы иыргет.

– Звиади уари, – иҳәыит, – Звиади соп, – иҳәыит.

– Имыу шыаауыт, – иҳәыит, – ауыс хуып, – иҳәыит.
(Ауысыура ҳа иашьтоп дара айбашьяра.)

– Бзыиоп, – иҳан, нас аицәажәара иаҕыуп.

– Хабахысуа? – рҳан, <...> аныи акардинатқәә злехәаз ала, <...> абрыи <...> Ешыра <...> атқатәыи, уыбра склад дыук гыланы иықоп (уажәы иқәыбаса икажыгуп иара), – Абрыи ҳаехсот, – иҳәыит, (уыбрыи ааигәара, <...> аныи тқатәыи апазициа, амшын аганахь ала), – уыбрахь ахысра ҳалагот, – иҳәыит.

Арыи иаразнак са стәқәә ирасхәыит, <...> «Ластачка» ҳа азә дықан-агьын, убырт дара ачкәынцәә ирасхәыит. <...> Аныи Канчобеи иоп. Ластачка закәыи, абра дааиот иара, аха <...> апазывноикәә рыла ирасхәыит:

– Абас, абас, абас, – сҳан, загыы ирасхәыит.

Апалон Шьынқәбагь уыбра дықан. <...> (Апалон Шьынқәбагь уыбра даныуцар, уышьтан уыигь иуехәаша <...> [рацәоуп].) Абасоп шыта, – Шәеышәтцәах, <...> ишәехсот уажәы, – сҳәыит, <...> хә-минутк ашьтахь иалагот, – сҳан...

¹ Данцәажәоз дахьтәаз икабинет аҕы иқәгылаз ауп дызҕу.

– Ҳанбалаго? – Ҳа даниазтцаа, – Ҳә-минутк ашьтахь халагап, – ихәыит.

– Ҳә-минутк ашьтахь ахысра иалагот, – схәыит.

Иааин, ишысхәаз ецш, хә-минутк рыла ихысыит. Арт реыртцәахыит, <...> аибашьра Ҳаҫыуп, шыымтан халагыит. Сара арациа скыуп.

– Уажә абрахь дхысот, – схәот.

Иара арахь дхысот.

Абарт арациақәа кны, енак ахысра Ҳаҫын, уыи 100 иынреҳаны ахысра калыит. Акызатцәык иыккалаз, абныи ашьшьель ахамаз цъа иавсны иааины, Апалон ишьапы ахы ақәшәыит. Абныи Апалон ишьапы ахырхәыз, абриоп, уаҲа азә кыск имоут, енак-хәлаанза ахысра иаҫын. <...> Аснариадқәа мацара агәызҲа икаҲо, агәызҲа икаҲо, агәызҲа икаҲо... Арт евысыит:

– Арыи Гиви Камугавич дара рҫы дтәаны ихаи-хәома, иалыидырааи ианхысуа, иаххысуа ихәот...

Аныи иыбжыи имыргои:

– ИабакаҲа? – дтцаауот, <...> Гоги Ҳа иыко дыц-шихәон, <...> [егъи] Звиади дхысон. – ИабакаҲа, – аныихәалагь, нас агъыи, ихәыит, – 50 метра ары-марахь, 100 метрак арахь, – ихәот.

– Уажәы, – схәыит, – амныи ахкаҲаз ааигәара, 100 метрак икаҲот, – схәот, сыбжыи сыргот. <...>

‘Енак-хәлаанза аибашьра Ҳаҫын. Ҳаилгет. Нас уыс ихәыит:

– Абалванкақәа нхыит, уаҲа агьсымазым, – ихәыит.

– Уажәы, – схәыит, – абалванкақәа нарышьтот, уаҲа агьрымазымзт, иынтцәет, – схәыит.

Арт евысыит. Абалванкақәа наган иышьтарцт. (Абалванка захьзыу, уыи иахкаҲо абас иақәшәотоп, уаҲа иыпцәазом.) Уиала ихыст, уажәыгь уа иытцоп, аныи Ешыра иаххысқәаз, уыигь уыс иаанхыит. Уа иалгыит, нас арыи иыбжыи ыргет:

– Агранатамиотла ххысп, – ихэыит. <...> (Иааигэаны итэан, дара аныи ацха нырцэ акэын иахтэаз.) <...> – Уцан иаагы, – ихэыит. – Шака уымеи аснариадкэа? – ихан, – Хца сымоп, – ихэыит.

– Арыи, – схэыит, – уажэ агранатамиотла дшэхсот, – схэыит, – шэцэырымтын, уа шээытцэахны шэыказ, – схэыит.

Арт зынзак евысыит, арыи иалздрааи сара, грана-тамиотла ихысо. Нас ихысыит хынтэ. <...>

– Уаха ихысзом, далгыит, – схэыит, – уаха иымазым, – схэыит.

А-агэгэызха цшынтэ дхысыит.

– Аа, сыйжэет, <...> даеак иымазаарын, ета дхыст, <...> цшынтэгы дхыст, – схэыит.

Уыбриала хаилгет. Абрии амш аены уаха ахыс-рагь камлазыит. <...> Арыи август нтэамтазоп, <...> иызбанзар уыскан <...> абрыи 3 сентиабрия <...> аицэажэарақэа ыкан, убас ауп ишыказ. <...>

6. Арратэ напхгара ацсахра

Абрии 3 сентиабрия Шэача ицаны-агыины, <...> [у]брыи ашка <...> хнэхэет уышыта. (Уыи <...> аибашьра иысхасыз загы схэо салагар, арыи хэы-шқэсагы хаёызар акэхот, уыи загы хзантэазом.) Уаха акгы самышьталазыит. Иызбанзар са исыдхэалан, са[ра] схаз уыи аха сымазымт, <...> уыскан сызфыз, сыпсадгыыл <...> зласыхьчарыз <...> акэын. <...>

Изыко уыбриоп, абрыи аштабаё сыштэаз, Шамба Сергеи дааит. Шамба Сергеи дааиын, – Гиви Камугавич, – абра, – ихэыит, – цсахрақэак калот-агыиот. <...> Абра инцидентқэак камларц азы, <...> хэчык, ачкэынцэа ура иыгузызырфот-агыиот, абас...

– Иыкеи, иыкеи, закәыи? – схан, – Какалия дамырхт, – ихәыит. – Ихатыцан, – ихәыит, <...> – [Аршба Владимир] дкарцот, – ихәыит.

Агыи напыла иыфны даеақы ыкәын. <...> Уыскан уыс ианырцыйт, абрыи «Гумистинский рубеж» ҳа ахъзыртәыит. (Вабшье такое выражение в армии нету, «Гумистинский рубеж».) «Командушьим Гумистинским рубежом назначить Мушьни Хварцкьяи. Замиститилем камандушьева Гумистинскава рубежа Гиви Агрба» абас ианны иыкан. <...> Агыи <...> иытә хазы иыкоп, Какалия дамхны, арыи дкатцаны, <...> са стәы абас ианыуп. <...> Арыи са стыцаф <...> Мушьни дкатцаны, сара замс скатцаны, <...> Какалия итыцафы Аршба Вова дкарцыйт. <...> Арыи са стәы <...> абас иыкәыитцыйт. <...> Иара наф ацәажәара дшафыз иаасырхәын, са стәы ахъзала агъиыхәазом, <...> абрыи аккамларц-агыи ҳа дсацәажәот. Арыи аасырхәын сапхъазар, «Гиви Камугавич Агрба назначен замиститилем камандушьева»¹.

Абрыи исымырбазыйт, са схала игәастыйт. Иаагәастан, нас иаархәны еташықәыз иықәстцыйт. Иара идырот, иара иоумыи иаазга, аха <...> исеҳәар итахым макъана. Арыи <...> Какалия дахамырхыз азыҳа, цъара инцидентк калар-агыир ҳа игәы иаанаганы, – Ацкәынцәа акы иалагозар-агыиуазар, – ихәыит, – уара <...> уыбрыи унапы иадкыл-агыи, – ихәыит. <...>

Сара изымбазшәа кастцан, уаҳа агъсымхәазыйт.

Уыс ишыказ, арыигыи дрыман иааит. Иызхысхәаа иуоп, убас <...> сара агъыи цасатәыи сызфыз акәымкәа, абрыиуа адолжнасть соуны скалыит.

¹ Ари атыц афы аинформант ицәажәара аанкылахеит, акассета ацсахразы.

7. Абжыаказатца

Уыс ишыказ, абрыи аицэажэара калыит, Шэача (иыудыруа), сентиабыр 3 рзын. Уыбриашьтахь <...> ха хкынтэ аиҳабы датахын, абрыи амираторецца рышка иыиасуа, иалало, ацсуаа рганыхь ала. Сара, – Уыбрахь уцароп, – ихан, Владислав Григор[ьев]ич исыдытцыит. <...>

Хоык хакан: ақырткэа ркынтэ азэы, аурыскэа ркынтэ азэы, <...> сара – ацсуаа ркынтэ. Палковникк дыкан (иыжэла Татунашьвили акэыу, Татунашьвили акэыу <...> сгэалашэазом), Қартынтэыи дхацын, Урыстэылантэ палковникк дыкан <...> ([уажэы] дгиниралуп), Араниахын ха, уыбрыи, сара. Сарак уахь сыйасыит, <...> Акэака, Акэа сыкан. <...> Иыкахтцоз Акэа хахыказ, <...> уыскан уыс иызбын, х-киломитрак атехникагь аргыи, азыпшахэа иындыркны, апазиция инаркны инаскыаны игылароп. Хартгыи х-киломитрак хааскыаны хгылароп. Нас абрыи аицэажэарақэа цо-агыи, убас атынчрашка хаиасо, абрыи хафын. Сара акызатцэык сызфыз, абрыи иыстцарц иыстахыз уиакэын – рпазицияқэа. Сахбжыаз <...> цыара акгылан иызбар, акэы-кэыуға ахэхэара салагон: – Нарушение дагавора, ижэымгыит! Анахь ижэымгыит!.. <...>

Уыс инаскыаго, уыбрыи <...> хафын. Иара аныи Араниахын ха иыказгыи, очень принципиальный был, уыигь уыбрыи дафын. Хоыцыагыи хцо-хаауо хазфыз уыбриакэын. <...> Нас, ацкэынцэа арахь иавахан иыказ ыкан-агыин, убартгыи сзыкэшэакэаз калыит, уыртгыи акрыдстцакет: иыкашэтцаша-агыиша, нас хахекэшэо, хшекэшэо, телефонла ирацэан ацэажэара шатахым.

Абра [Сергей] Бганба (уажэ апракурор ифызас иыко), <...> абрахь далахан дыкан, уыбрыигыи

телефонла дыцшааны, далзгот-агъьиот ҳа снапы азыскт-агъиит, аха иалмтцдыит уыскан. Нас, арт иызлагәастаз ала, ҳахынатцыслагъ ихашьтоп, дара рразведка.

Арыи абра Новии районаҝ <...> дтцак сыман, Аршба иызкны. Уыбрыи иыџнаҝы снет, елыскааот ҳа, хәымҝехан. Артгъы сыццуп. Уырт уыцымкәа цъаргъы уцар калазомзт, аныи аурысгъы ақыртуагъ ҳацын(?).

– Абра азә дынхот, елыскаар стахыуп-агъиуип, – схан, санылбаа, амашьына, сҝанынасх, иызбыит иышсышьтаз, аха уыи <...> [шьта] иааилашәшәон.

Нас уахь схалар атцкыис, схан... Ацкәынцәа, уа-машәа иызбо, дзыгуста сыздырзом, абас 15-ка, 16-ка, 14-ка <...> ацсуаа цкәынцәа, абас иыџсывсын, уаанза иызбны ихамазшәа, – Гиви Камыгә-ипа, – рхәиит, – акрыутахызар, ҳа ета ҳаиасот, ихәхә, – рхәиит, нас, – амна ахацәа гылоп ацсуаа, – рхәиит, етасывсыит арахь, – угәыуеаныз, иуышьтоп, – ҳа.

Уыи ант игәартыит.

– Иыстахыу абриоп, амна амныи дынхот. Шәхалан, дыко-дыкамыу, дшыко елышәкаа, – схәиит. <...>

Саргъы аккастцәшәа, <...> сеимаа абрахь исыр-еуашәа-агъиушәа катцаны, <...> аха абра дә-кьа-кьарашәа хәчык ыкоп, абныи аҝы сгылоп. Арахьгъы инаскьаны игылан исыхәапшот, цыгукгъы збот-агъьиот, аха уаха иыубо агъыкам, аилашәшәара иаҝыуп. Уыс ицан, ихаланы, елкааны иааины, ета абас иласывсын, – «Загъ бзыиоп ҳа иахә» ҳа сархәт, – ихәиит.

Иылсывсыит. Снезар, <...> смашьына аказым. <...> Ажәак ала, иысгәамцхазыит, аха арыи арахь иаава-тәиын, <...> аквартал ашка инены игылазаап. Нас ант ацкәынцәа уа игылаз ета ебарыџны ицан, амнахь <...> етаасывсын, – Амашьына алада иласкьаган игылоп,

– рхэыит, нас иахсархэаз, – ҳа ҳот уыбра, ҳахцо ала удэықела, – рхэыит.

Дара сапхьақа игылан ихараны, иыхэмаруашэа, ецэхасуа-агыиуа ицот. Срышьталан, смашьына ахьказ снаргыит. (Уажэ уыбрыи ираҳозар иысхэо, <...> дзыусто сыздырзом). Убас смашьына ахаказ снет.

Уыбрыигы зысхэаз уыбриоп, цытфык убас иалзгыит. <...> Ара сара ауысыуцэа иысцэынхақэаз ықан, абра, ҳа ҳеы ауыс зуоз. Уыигь далзгыит, азэы лыхэчы далзгыит-агыиит. <...> Арт уыс рзбыит, <...> ауаа иалзгоз-агыиуоз, «арыи иразведчикцэа алыигот, арадистцэа алыигот-агыиот» рхан, дара ртэала акырзбызаап, аха иызхькьазаз, абрыи Нармания Ингыштер <...> иоп, уыигь арахь далахан дықан. Уыи <...> ацхақынза днаргыит цыукуы. Днаргыит, аха ақэа кыдбган илеон, абрыи ацхақе ҳнены хгылан.

Ацхақе ҳнеион, <...> арахьгыы ҳаиасон, уахьгыы ҳаиасон. Ҳарт аныи аурыс афлаг ахаргылан акэын хашныкэоз. Уыф дахкьысзомзт азы, нас миратворецэан. Арагь апавиазкақэа атан ихаман хнапафеы, миратворецэоп-агыиуп ҳа. Уыс уыф дхалакьысуа ҳакамзт. <...> Аныи смашьына аныиба, арахь сцот ихан, дыфны даиныи смашьына дақэтэт. <...> [Уа] шыапыла уыиасроп, машьынала узыиасзомзт, ацха қганы иықан. Нас хгэыдыибакылт-агыиит.

– Уабақаз? – схан, – Сааргыит, – ихэыит, – абас, – ихэыит, – шыта, Анцэа иыцьшыоп, – ихэыит, – сыиага, – ихэыит.

Сара, – Уыс акэзым, – схэыит, – шыапыла уцароп, <...> арс уызцазом, – схэыит, нас сиыцылбааит. – Уыфны уца, <...> шыта, – схэыит, – ара уыф дыуцырхагазым, – схан (ара дара ақыртқэагь гылоп, нақ ҳа хтэқэа гылоп, ас 10-қа-15-қа метра ҳабжьоп). <...>

Нас дыфны уахь дыиаст. Аныи дантытцоз рбыит дара, аха данталоз гэарымтазаап. Абраантэ ҳаа-

гъыжын хшааиуаз, амныи атанк сывахыст ахысхэаз, ГАИ ахгылаз апхъа, абра елагылоп 10-оык рафра <...> ақыртқәа, ашәақьқәа кны. <...> [Хааигәахо] халагыит, кәыр-кәыр-кәыр-кәырха ахысра иалагыит. Хара амашына аанахкылт, арстәи азә дааит, арстәи азә дааит, арстәи азә дааит. Арыи аурыс апхъа дтатәан. Харт, аныи ақыртуа палковники сареи, ашьтахъ хтатәан. Арстәи апенцьыр лақәны иықан, иаразнак афтамат ааган <...> [схы] <...> [иадикылеит] ара. <...> Ихакәшан игылоп, кәыр-кәыр-кәырха ихысот, уызшьо дуыздырзом. Арыи ишәақь <...> инап атцакны икыуп. Сахәапшын, апрадахранитиль иықәхыуп. Иара иаргбала иыикыу саннахалагъ, снапы нафәршәны саниыхалагъ, агәгәызха дхысует. Етаасыдыикылот. Абас хәфьуп.

– Вы што, ни видите?! Хзыусто шәымбазо-агыи?!
– ххәот-агыи, хәфьуп, аха иыугои(?).

Аурыс дылбааргахьет. Ипагонқәа иыкәырхыит, ддырххет, арыи апалковник ихацыу-агыи, <...> хтыргыит хмашына. Аха, уырфәапшыр – абандитцәа! Изецшро убар, рсахъа мацара, аммыршәагқәа. Халбааит. Нас тапанчак сыман (стапанчагъ сыман сара), <...> – Утапанча хат, – рхәыит.

– Атапанча шәа ишәыстазом, – схәыит.

Аибарххара халагыит.

– Атапанча, уажәы(?), апридставитиль шәа шәтәы ара дсыцыуп, уыи иыстот, шәа ишәыстазом, – схәыит.

Иаагысхын, уыи иыстыит, аныи апалковник исыцыз, ақыртуа. Уыи ацәхара далагт. Уыи қыртшәала драцәхаот <...>:

– Шәызфьу закәи?! – ихәыит, – Шәевысма?! – ихәыит. – Арыи, – ихәыит, – дзыуста, – ихәыит, – ха хазфьу, – ихәыит, – икалома?! – ихәыит, ихагахыит.

Нас х-машынак ааргет.

– Арыи утал, – рхәыит. – Уара, арыи утал, – рхәыит.

Иша-шаны харгарц иалагыит.

– Мамо, – схэыит, – уыс икәлазом, – схэыит. – Са сызцыу арыи иоп, хэыцъагы <...> хәицъжәгозар, хәицъжәгыит, – схэыит.

Нас, – Бзыиоп, – рхан, инызмыуза, машынак хәицталет, ақыртуагы саргыи, аурыс уа даанрыжът.

Хрыман идәыкәлыит. <...> Ашьтахъ ыцъа татәоп, афтаматкәа кны. Аныи авилисоп хәзкәтәо. Машынак ашьтахъ игылоп, хәыккәа татәоп, афтаматкәа кны, хәпхәака даәа машынак гылоп, афтаматкәа кны. Списталет сымырххьет, иызцәшәоз сыздыром, нас ма сыцшра иацәымшәазыр... <...>

Иара уыс хәшиашаз абрыи аваинкамат ахыко, республикански, <...> абра хәаргыит. Хәхааиыз, <...> ханыфнала, уыбра акабинет ағы сахнеиыз, астал дахатәан Рапава, <...> Акәа дықан, Тынгиз Рапава хә. (Рапава хә ыцъа акоп. Давид Рапава хә дыкоп, Давыдыч, <...> арыи Рапава хазыуп.) Сааит:

– Иыкеи? – схан, – Иыкеи-агыи, иыкеи? – ихэыит. <...>

Ацәхара далагыит. Атәыла бганы икартцыит-агыыит, аха нас ажәәкәа емахкуа-агыиуа, кыр хәи-барххет-агыыит.

– Закәыи иыкәшәтцә?! – схэыит.

Абрыи <...> [Адамиа] Гена хә, аныи иыршыыз, <...> дара камандир бригадас дрыман. <...> Абрыи дааин, длафәуа дгылоп. Агәра сзымгет абрыи ишыкаитцәз. Уыи уаанзагы дыздырон, абрыи абандитракәын дызфыз, уаха акгыи дафзымызт, акартахәмарра, <...> Адамиа, абрыи <...> дызбот. <...>

– Уа, абрыи, – ихэыит, – шәарт, – ихэыит, – аразведчиккәа уыман уцет. Арыи дыугыит, загъ ыкәыуган иыугыит!.. – хә иыбжыи гот.

Уыс ишыказ азә даафналт. <...> Арыи аписталет аныи изыстәз иымоп макъана.

– Исыт арахъ аписталет! – хә дыикыит.

Ас 26-ка, 25-ка, 30-ка шқәса ихытцот, уаха ихытцзом. Арыи иықарахь днешьет, палковникын, арыи са исы-цыу. <...> Абрии Урыстәыла арра анықаз уахь иаазаз-агыииз иоп, аурысшәа бзыиан ихәо-агыиуа, <...> узацәажәаша азә иоп. Абас дықоп, дызбот, сахын-заиыцыз.

Арыи дытцабган умақ дааит. Итапанча иымыихыит.

– Арыи <...> амилициа атәоп, атапанча, – ихәыит. <...>

Амилициа иатәын, уысқан амилициа <...> салан, са исыртәзоп. <...>

Атапанча ааиымыихын, ддәылтцны дцет.

Уыс ишықаз акәымкәа, Карқарашьвили дааит. Даәазә дықоп, сгиниралуп ихан, уыи ашьтахьоп ханебадыр, уыи Цквитишьвили иакәзаап, аха <...> [нас] хайбабыит ара. Дара убырт агиниралцәа <...> хәчык ауаәра зланы иызбаз, абрыи Цквитишьвили ха (дара ауаәра злаз <...> дықазымзт, аха), <...> хәчык узацәажәаша азә иакәын. <...> Аформа иышәзымзт, агыс делахәаны дықан-агыин. Уыбрыи ицәымгзахазшәа иеықатцаны, извинениакәа катцо-агыиуа, абас дағыуп. <...> Нас абриаамтазы, уашьта иызбо ха уаха агьсыздыром, хайцәажәот-агыиует, аха акы ишағыу збот.

Нас рхәыит, – Арыи дразведчикуп, – рхәыит. – Арыи ара даарышьтын, – рхәыит, – иразведчикцәа ааиган, иықайтцаз, <...> – рхәыит, – Нарманиа далыигет, – ха абрыи иааиқьет.

Я га[ва]рю:

– Уара, уразведчикзар, – схәыит, – ақыртқәа лытцабга ицет, – схәыит. – Нарманиа даазгаз дуым-базар, нас иыубазыи?! – схәыит, абастцәкья схәыит. – Нарманиа даазгаз са дзымбазыит, – схәыит. – Амала <...> смашьына дтатәан, дантытцоз дыубазар акәхап, – схәыит. – <...> Са даазгазар, дуымбазозыи?! Нас убатәы разведчикыу?! – схан, уыигьы иасхәыит. <...>

Уыжә сцәажәашья еҳа имариазар акәхап, <...> [избанзар] нас саргы хәчык шәот. <...> Дара срылатәоп, сымацара сыкоп-агыиуп, аха... Амала пытк аамта антцы, ашәара схаштыит. Ауфы уыс дҕалозар акәхап, уыи уакәымшәакәа иуыздырзом. «Иыкаллагь калыит, уышьта, ма ҳаибарцсып, ма, аха уыс серыстом» ҳа абас сеазыкатқан сыкоп.

Абрыи сганаф х-кәардәк ратцкыс днаскыны азә дтәоп. Ашәакь ийтәгәыбжьара иыбжьакны икыуп, инапқәа абас иықәыуп. <...> Сахәапшын, апридахранитиль иықәгылоп. Уыс схәыцыит: «арыи итәашьяла самтысны исызгар <...> (уа <...> аныи агинирал дыкоп, Карқарашьвили дыкоп, амныи Рапава дыкоп, абрыи дыкоп, <...> тилахранительс дрымазар акәхап, са иызлагәастыз ала), ианамыуза аены абарт срылгап».

Иара аныи акамисариат <...> хәчык илакәны иыкоп. Санпшы, аныи саазгаз амашына ауыс ауа игылоп. Амала авадитель дтәоп уа. Ауыс ауот, иыззакәыу сыздыром. «Абрыи апенцьыр скылпан, даргь уахь адәахы епхьтта игылоп ирацәафны, акәкәаҳа срыллап(?). Даргь рпсы ртахызар акәхап, срылахысо салагар, амныи сталаны исызгозар, сахынзазцо сцот, сыршьаанза. Сыршьыр – сыршьыит». Абрыиуа ззбыит, иысхәыцыит.

Сәагылан, арахь ҳаицәажәо-агыиуа ҳшафыз акәымкәа, аныи сахтәаз атцкыс снены, ета сааины стәошәа катцаны, иааигәара <...> стәет. <...> Иара дыштәаз дтәоп, абас катцаны, сатәамбазыкәа. Иыззбыз иара иалыидрааи. Амныи иымтцарсны иызгот ҳа сгәыитоп.

Убас сыштәаз, атахҳа схы иташәыит, <...> арыи (аразкы <...> [с]ымазар акәхап), уыбриаамтазы, <...> Гәдоҕака илены иыкан адипутатцәа <...> хәфык ракәыу, ффык ракәыу, Астемирава дрыцны-агыины,

<...> дара ртәкәа уа иықан. Абрыи аасгәалашәан, «иалцуа збап абрыи, абриала салагап, иамуыр, нас арыи кастцап» схәыит, афтамат атәы. Уышьта схәыит сара:

– Я адин <...> здесь у вас, – я га[ва]рю. – А ваших 6. Их 6 дипутатав, – я га[ва]рю, – в Гудауте находятся. <...> Адин на шесть, <...> ну давайте, <...> если са мной што-та будет, <...> ваших 6 там растреляют.

Абрыигь аасхәыит, иакәшәыит. Игәастыит, уышьта <...> са сышка иыиасыит аказырь, са иыскыуп уышьта. <...> Иатәамбазыкәа ацәажәарагь салагыит, аицәхарагь халагыит. <...> Уыбриашьтахьоп Каркарашьвили данаа. Нас атилифон иасуа иалагыит. Сдәылыргыит-агыит. Нас, уыбра, сванк дкыж-кыжо уыбра саннаргауозгыи <...>:

– Я должен ево растрелять! Я должен ево растрелять! Где мой афтамат?! – ҳа ахәхәара далагыит.

Санийхәапш, дысгәалашәыит. Абрыи айбашьра халагаанза абра Кьалашәыр дахкын, афтамат иымххыит, <...> ишәакь иымххыит, 00-машьынак иымххыит, авилискәа-агыи, аха нас амашьынакәа ҳаргыжыит. Сыйгә[алашәот], <...> уыскан камандирс сықан, аныи аполк афь. <...>

Амашьынакәа ансыргыжыоз <...> ацма иыман дааит, схәы кайтарцы-агыиирц. Уыскан, <...> – Амашьынакәа ахуыргыжыыз итабыуп, – ихәыит. – Ашәакь... <...> (Закәанла дтаҳкракәын, аха уыи уыскан <...> айәахысракәа камларц-агыи азы...) Уыс аныи «Махедриони» далоп-агыиуип ҳа ашәкәы катцаны, Иоселиани инапы антцаны иаарган-агыиин азыҳа, ишәакь иаҳамтазыит, амала дтаҳамкзыит. 0ымшкә, дтакны дхаман. Доухашьтын, <...> имашьынакәа аххаргыжыыз, дахтаҳамкыз, ацма иыман даан, – Уыцьмагь нак иуыман уца, уаргыи уца, – схәыит.

Аха <...> уышыта аныи иыцьмагы игәалашәазом, агыиыгәалашәазом, сыйшыыр итахыуп.

– Аат, – ихәыит, – сшәақы игахыет, дысшыроп, дсышәт! – ихәыит.

Нас уыс рхәыит <...> (арт загы анеза, арыи ддәылырган, нак дырххо дрыман иықәылт, <...> [сара] сыркыит уажәы):

– Батона, Гиви, – рхәыит, – ашицка калыит, <...> дзыушта хаздырзом арыи кәзтәз, – рхәыит.

– Уара, дзыушта икәзтәз шпәшәзымдыро?! – я га[ва]рю. <...> – Аурыс дтәтәән, далхәән дкашәыжын, ипагонкәа иықәшәхт. Шәа шәтәы ара дсыцыуп, апалковник, – схәыит.

Апалковник дрыллет <...>:

– Шәарт, – ихәыит, – аламыс змам ауаа! – ихәыит, рацәхара дафыуп. <...>

– Уыи уара, Гиви Камугавич аразведкас укаитцыит. Иа иышка уыиает! Уара агыи узелкааом, уеадоп!..

Уыи дыркыит дықәцаланы. Ипагонкәа ықәыжәжәа дгылоп, аныи апалковник, дара ртәгы. <...> (Иысдырцахые [ақыртшәа], 11 шкәсарз иысдырцахыет, иыбзыиан иыздырот.) Арыи айбырцсра иафыуп. Аныи ақыртшәа здыруа-агыи иалырдраауеи дара, аха са иыздыргәышон, суызжәазомызт иырхәо азыха. Арыи дыикәамтцт, айбырцсра иафыуп. Уыс хшафыз акәымкәа, Каркарашьвили дааит, агыи, <...> даеазә дааит, даеазә дааит, даеазә дааит. Иоселиани дааит, а-КГБ айхабы ара дыкәзаарын.

– Батона, Гиви, – ихәыит. – Ета недаразумение, – ихәыит. – Сичас разбирёмся, – га[ва]рит. – Вот сволачи, кто ета такие?! Бандиты! – га[ва]рит. – У нас, <...> знаите, <...> есть сумашедшие люди. <...>

– Какаы мне разница, какаы сумашедший меня убьёт, – я га[ва]рю, – этот сумашедший убьёт, или этот

сумашедший?! А тут ещё один сумашедший, – я га[ва]рю, – там стаит, – я га[ва]рю, – хочет меня убить, <...> у вас все сумашедшие, как я понял здесь, – я га[ва]рю. (А щас же козырь диржу, сгәаан ацәхара саҕыуп.)

Уыс аамта пытк <...> цет. Нас, – Җара ашипка хәхът, – рхәыит, – уахгот, – ҳа,.. аныи Генагы нас даакылсхын, – Я, – га[ва]рит, – на сибя вазьму ахрану, <...> я <...> сам буду ахранять-агыи, – ихан, иара <...> [ишыкаитцаз] здырот, иара иытәкәа роп.

– Иаазгаз дхаздырзом, – рхәыит.

– Уара, са саазгаз дышцашәзымдыруа, уара?! Апостаҕ игылаз ауаа, ашәакькәа кны ихабашьны, ара ҳааргыит. Ара сыонаргалыит. Абыржә саазгаз дышәзымдыруа, са сыхәчыу цышәшьо, шәыш-цасаәажәо?! – схан, саргы сесыргәҕәет.

Нас рхәыит, – Ашипка калыит, ҳатаумтқан-агыи, – рхан... <...>

[Еихаракгы] амны агинирал, аформа зшәзымкәа иыказ, <...> иара уиашьтахь иызлелыскаа, уыбрыи иакәын Цквитишьвили ҳа, цаса агинирал зызбахә ххәоз, <...> аобатәыи аицәажәара аныказ, <...> 93 <...> [шыкәсазы], убасқан ета ҳаикәшәыит. Убасқан, – Сьугәаламшәазыи? – ҳа сехәыит, <...> насоп ханебадыр. Абрыигь уыбра икалыит.

Абриашьтахь уыс рхәыит:

– Уауҳашьтот, – рхәыит, – уахгот, <...> амала, <...> абрыи аинцидент иыкалаз, – рхәыит, – иуымхәан цьаргы, – рхәыит. – Уыи <...> хдырхагахот, – рхәыит. – Шәаргы ҳаргь ҳаицәажәара, уажә атынчра ҳа ҳазҕы аҕы иацырхагахот-агыи, – рхәыит. – Арахь ирахар, аурыскәа рахь, атилилизар [ала] иырхәо-агыи иатахзым, – ихәыит. – Шәышка иуымхәан-агыин, – ихан, уыс ихәыит.

Арыи иысымхәо абако, <...> иырдырот загыи. Абрыигь ихан-агыин, – Списталет аажәг, – схәыит.

Уаанза знык сызцонда ҳа стәан, уышьта, – Списталет аажәымгакәа сцазом, – схәыит.

– Аа, уажәытцәкәа иаахгот! – рхан, иабако аписталет, изыртаз дырцәызт, иызгаз.

Ирышьталыит. Нас рхәыит, – Сумашедший, – рхәыит.

А я га[ва]рю:

– Вот, палковник стаит, гинирал стаит. <...> Гинирала ни спрашивают, <...> какой-та заскачил <...> шпендик, – я га[ва]рю. – Взял у этава писталет, у палковника, <...> как мне сказали, эта начальник штаба, <...> Обороны министерств, – я га[ва]рю. <...> – Палковник, са мной каторый был. А эта кто такой?! – я га[ва]рю. – Забрал, <...> эта тоже ни знаите?! – я га[ва]рю. – Принисите мой писталет(?).

Иааргыит, арыи ПСМ акәын исымаз, ПСМ рыман иааит. Сахәапшын, аномер са стәакәзым. Я га[ва]рю:

– Мне чужой писталет не нада, – га[ва]рю, – мой писталет принисите! – схан, уыигь амнахь иыршәны ирыстыит.

Нас саныркәамтцза, аныи Иосилиани ихәыит:

– Батона, Гиви, – ихәыит. – Вы же миня харашо знаите, <...> мы же вместе столька лет работали.

Я га[ва]рю:

– Сколька лет работали, – я га[ва]рю, – столька лет щас ваюем, – я га[ва]рю. – Видите, што палучается? – я га[ва]рю.

– Я, – га[ва]рит, – абищаю, <...> вот как мужчина, <...> я писталет <...> вирну, – ихәыит. <...>

Уиашьтахьгыы абас ъѳбака-хцака саат,.. арахь иызцәшәо, арыи сырццакны сыкәыргар, ант рдипутатцәа иырцәшәот. <...> [Избанзар] аныи саныркоз, ацсуаа уыскан аладеи-ѳадеи иыиасуа иыкан. Иахьиасоз саныркоз рбан, иаразнак арахь иааины, ацхаѳ иырхәыит, – Гиви Камуг[ови]ч дтаркт, – ҳа.

Арыи иаразнак арахь ирахахъан, Владислав Григор[ьев]ич акаманда кайтцахъан, <...> имазены итэан. <...> Арт адипутатцэа иырцэшэаны, уышьта уыртгъы уахь иасзар акэхап, арахь иасзар акэхап, атэыла бгет. Каркарашъвилигъы иыштаб аныи нахъхъы, Гэыл-рыцшъ акэын иахыказ, уаантэ дыфны ара дааит, атэыла бгет. Арыи тыхэтэанза, ианызмыгуза, – Батона, Гиви, – ихэыит, – што, на калени встать, прасить што ли?! – ихэыит Цквитишьвили.

Я га[ва]рю:

– Я ни прасил на калени стаять, <...> но писталет принсите, – я га[ва]рю. – Вы паиздивались нада мной. <...> Я пока ни палучу свой писталет табильный, атсуда ни сабираюсь уйти. <...>

Атыхэтэан схэыцын, «ихасыркъацэот, сафэытцыр еха егыгуп, уышьтан ант адипутатцэа рахь иыиасаанза, наф сцап» схан, – Харашо, – я га[ва]рю, – я сагласен, – схан, сфыласхыит.

Амала нас амфохъ <...> аныи Гена Адамиа, ахрана аашьтыихын, фф-машьынак аашьтыихыит, ак ашьтахъ иыргылыит, ак ацхъа иыргылыит, азна фтаиыртэет, саргъы сылтаиыртэет.

Арыи ДШБ(?) ахыказ акэын ха <...> ухынла хыхыцэоз-агыиоз, хаштаб уакэын иахыказ. Ара сааиган, сыматэакэа уа иыкан... Амфа сахыкэыу <...> дырегъ дсацэажэот:

– Уымцан, – ихэыит, – акымзарк, – ихэыит, <...> – абрыи <...> шэахынзако ахрана са икастцот, – ихэыит. – Азэ дышэкысо икаломыт, – ихэыит. – Я атвичаяу. Уыс ианыкала, схаҭа сёйсшьот-агыиит, – ихан, – атэыла бгет! – ихэыит.

– Уыи уеыгушьыр, уеыгушьт, – я га[ва]рю, – акымзарк сыздыром, <...> сцот сара, – схэыит.

Сыматэакэа аашьтсхын, – Ацхаф сыугароп, – схэыит.

Аурысқәагь уа иықан, нас ханней (аурысқәагьы гәан иықамзыи, уырт иаразнак Москвака иыршьтыит-агьыит), – Харгьы хыщны хот, – рхан, уыртгьы ласыцтатәет амашьына, даргьы шиыцыз ацхаф саарган, – Дасвидания, – схан, ацха саахытны, <...> смашьына уа игылан, арахь слақәтәаны сааит.

Абрыигьы убас сыхьыит, уыбра, Акәа сахынзаказ. Уыбриашьтахьоп, <...> Акәа, ара санлеи, Гәдота аизара цон, Владислав Григорьевич икабинет афь. Санней нас, – Дааит, – анырхәа, – Дааиаат, – ихан, – иызхкьегьыи? – ихан, снейн, иыказ загь иасхәыит. <...>

8. Абригадакәа реиҫкаара

Абра сгыжьны санаа ашьтахь, Военный совет афь нас Арзынба дсыцны дцет. Уыбра ханней, иырзбыит абригадакәа реиҫкаара ашка аиасраз. <...> Уыбриаамта ақынза абригадакәа хамазымзт, ирехазаны ихамаз абаталионқәеи аполкқәеи ракәын, <...> уаха агьыказымзт. Саргьы арра уысгьы <...> салан макьана. Сара, иара приказ ала иыухәозар, <...> акамандир изам ха акәын сшыказ, аха амныйи арубейныйи зам ха иыкартаз априказгьы, уыбрыигьы ықан, уаха агьыказым.

Абриаамтазы <...> Аваенныйи совет афь иырзбыит, сахнегаз, иаарласны абригадак аиҫкаара. Абрыи сыдыитцыит. <...> Приказла абригада аиҫабыс скарцыит.

Нас, – Атыц уара иалх, – ихәыит, – иахеҫыукааша-агьыи, – рхан, сахәапшын, Афон иықан, еха нас уа атурбазақәа ыкоп-агьыиуп... <...>

– Афон еҫыскааует, – схәыит.

– Уара иахыутахыу, – рхәыит.

Уыбрыигъ аиѣкаара салагыит. Хқытақәа загъы срылсыит, Гәдоҭа араион, схала. Рацхьа, аглава администрации иѣ[ы] снены иасхәыит:

– Ақытақәа рехабацәа загъ езга, азтаара ықәхаргылап, иахтахыу, ишахтахыу атәы, нас сара еѣыскааот, – схәыит.

Езыиган, хаилацәажәыит. Аамта рыстыит, ҕымш, рызынтәыгъы. Нас аграфик кастдыит:

– Абрыи асаат азы, амашынақәа са иназгот, уыжәлар мазены иыкзароп. <...> Исыман снеуот, агъыирахь са суыс алоп, уара ууыс алазым, уара – резгара, – ҳа убас ирыдтан икастдыит.

Аха уыс зласхәоз уиоп, сара абрыи хымш-пшьымш рыбжьарала, исылсыршет афтобусқәа иыбжьаз загъы, уыскан аибашьра иаѣымзыи, иахгылақәаз, загъ езызгет Афон. Уа атурбаза ахыкыз <...> абас 10-қа фтобус езызгет. Уыи [араион ахада] иыздырзомзт, уыбра абинзин татәаны иахыкыз ыкан, 40-қа тон, <...> уыбра иыздыроз азәы исехәан, уыигъ снап акәыршан иыскыит. Абинзингъы уа исыман, аризервны икатцаны, иышьтатцаны исыман, <...> асалиаркагъ хазы исыман. Абарт афтобусқәа илартатәаны, ҕымш-хымш рыбжьарала, абрыи абригада загъ иатахыз езызгет ақытақәа срыллан. <...> Ауаа шыто, <...> схаҭа сцаны, <...> арахь иаазгаанза, уа иыртәаны срацәажәон. Нас арыи турбазаѣы иназгар, <...> рхы шымҕапаргаша, ауадақәа рѣы аихабацәа алхны-агъыины, абрыи атурбаза иакъымсуа, иышпхастарымтәша-агъыи... <...>

Уыскан, арыи ханаѣыз аамтазы, Гагра хамгазыцызт макъана. Арыи <...> абас 20 синтиабыр-агъыи ецшоп. <...> Абас хшаѣыз <...> 1300 иынреханы абригадаѣ иаазгыит ауаа. Амала уыскан ашәақь хамазымзт. Шәақьс ихамаз, ачкәынцәа зхала иаазхәаз, абрыи сара сычкәын аихабы иҕызцәақәа, Урыстәылантә ашәақьқәа аахәан иааргыит. Иара сычкәынгъы

иааихэыит-агыыит. <...> Ажэак ала, жэ-фтаматк хаман, жэба. <...> Нас арахь акрааиуозар, акакала хэчык рымсхошэа, уыбра <...> гранатамиотк рымсхт-агыыит, нас еак рымсхуа-агыыи, убас хэчык иааидыскыло-агыыи сыкан. Аха уаха хамазымзт, абриакэын ихамаз. Нас ЗУ-шкакгыи хдшаан, <...> амашына иакэхаргылт. (Уырт загь нас,.. аамта хгарым.)

9. Гагратэи ажэылара

Абас хшыказ, Гагра ауыс калыит. Гагра аижэылара цот, атэыла бганы. Хаилебатцт, аха аицэажэарақэа мцозыи, абрыи акамисиа салартцт ета <...>: – Акэака аицэажэарашка урыццароп, – ха.

Нас срыцны сцет. <...> Какалия дыкоп, сара сыкоп. <...>

Хааит абрыи Совмин адачафы. Хаидтэалан аицэажэара халагыит. Уа <...> Кавсазе дыкан, Адамия Гена дыкоп, аха уыи уа астал дахатэазым, абрахь дыфналот, ддэылтцо-агыыи, <...> гинирал Цквитишьвили дыкоп-агыыиуп, <...> Чхьеизе акэыу, Чиризе акэыу, иыжэла сгэалашэом, уыбрыи дыкоп, ирацэафны иыкоп. <...> Варабиев иакэын иымфапазгоз. <...> Каркарашьвили дтэоп (уыскан ара ехабыс ирымаз Каркарашьвили иакэын), Сигудкин, агинирал, дыкоп, даеа шыца агиниралцэа ыкан-агыыин.

Абрыи хшафыз <...> акэымкэа, Гагра ажэылара калыит. <...> Иаарыцхаит «ацсуаа дэыкэылт» ха. Аифахысра иалагазар акэхап(?). Нас, аифахысра иналага, уыи дара роп уысгыи ацхьа иалагоз, аправакация акацара иналага, ха хтэқэа дэыкэлыит, ежэылыит. Дара роп елазгаз, <...> есымша ха хоп иызфьтыргы, акэымзар уыскан дара роп иалагаз. <...> Иынрыжэла, ха хтэқэа атак катцаны, <...> идэыкэлыит.

Уыс хшаҕыз, абрыи Адамиа даафналан, – Вы, – га[ва]рит, – все аристованы, здесь каторые присутствуют! – ихэыит. – Патаму шта вы абманываите! <...> Там <...> вайна идёт, Гагру, – га[ва]рит, – бирут! <...> Вы все аристованы! – ихэыит.

Арыи Варабиов дахтгээз <...> дфагылан, уыс ихэыит:
– Тагда, – га[ва]рит, – вы <...> России абъявили вайну, – ихэыит.

Патаму шта, Варабиов видёт, «вы аристованы» ха диыдгылоп. <...> [Аха] Кавсазе, аныи Адамиа аеада иатцкыс елымкаауе (еқәшәам иоп уыигь, аха...), дфагылан, ақыртшәала <...> иацәҳара далагыит:

– Удәылтц нақ! – ихэыит. – Ууыс иалои-агыи?! – ихан, нас ддәылтцын, уыбрахь ецәхауа, ебарцсуа-агыиуа...

Арыи Варабиов акаманда каитцыит:

– Шәгыл нақ <...> загы! <...> Хдәылтцот, – ихэыит.
<...>

Хдәылтцын, албаара ҳалагыит. Ҳалбааит. Аныи Какалиа абра ацәажәара далагыит. Уажә Какалиа сиыцыуп, хдилигация ҫыцъа ҳауп, иареи сареи, иыко Ацснынтә, дкажъны сызлацои?!

– Уара, уалга-агыи, – схан, ҳагъаалгет, агьырт тқа иылбааны игылахьет.

Варабиов-агыи тқа игылоп. Амашынақәа ааргыит, шыта ҳцот ха ҳаҕыуп, уа ебакыит арыи Сигуткини Карқарашъвилии.

– Я, – га[ва]рит, – на самалёте выличу. <...> Паеду туда в Гагру, буду ваевать, – ихан, далагыит [Карқарашъвили].

– Никуда ты ни пайдёш, – ихэыит Сигуткин. – А как? – га[ва]рит, – я ни разришаю, – га[ва]рит, <...> – воздух <...> кантралируем мы, – га[ва]рит.

– А ты <...> папробуй, астанави! – ҳа ажэақэа [иҳэеит]. <...>

Уыигы ддэылтцны дцет. Дагьпырытцэьказаап Гаграка, Каркарашьвили. Нас арыи ирымақэаз асамалиотқэагь пырны ицет, «акракадилқэа» цет, аныи СУ-қэа цет-агьыит. Ҳаргы уа ҳалбааит. <...>

Ҳалбаауа ҳаналага, афбатэи аетаж афы арыи ухаатэиытцэько ачасавои дгылоп. Какалиа доу-иышьтыит, сара ашэақь аасгэйдкылан икыит. <...> Уыи иаразнык иыздырыит, ацасатэи иықартцаз афыза шакэыз. Уыскангы аныи иказцаз Адамиа иоп, уажэгы иара иакэымзыи иахагыжьюаз, иара ишыкаитцаз здырыит.

– Иыгутахыи?! – ҳа дыскыит, аха фыитзом, абас икыуп... <...>

Са хахь сыфхалыит. Ацэҳара салагет, – Изакэи, – сҳэыит, – ета, апиать тоже самое-агьыи?! – сҳан, санрылла, арыи Гьегичкориа ҳа кариспангентк дрыман, етамхэак, <...> абрыи дааин-агьыин, – Гиви Камугавич, – ихэыит, – што случилась-агьыи? – ихан, – Ааит, што случилась?! – я га[ва]рю. – Слушайте, я из дилигации тоже. Стаит там какой-та чучала у вас, <...> ни пускает. <...> Што эта такое?! – сҳан, саныхэҳэа (Иосилиани нақ дгылан), иааиахан, – Што, Гиви Камугавич, што такое? – ихан, – Да, как што такое?! <...> Вот, там стаит <...> у вас <...> какой-та салдат. <...> Эта самый, Какалиа прапустил, <...> миня ни прапускает. <...> Што он, – я га[ва]рю, – здесь у вас нинармальный апять што ли паявился?! <...>

– Эта нидразумение-агьыи, – ҳа рфыцьягы аасы-вагылан, иацэхан-агьыин, – ты, што?! – га[ва]рит, – разве ни знаиш, кто здесь-агьыи?! – рхэахын, слалбаарган, хлены амашына ҳалтатэан, аирадромаф ҳааит.

Аирадромаѣ хааит, аха <...> иҳакәшан игылоп дара, арахь апырра азыин ҳамам. Дара амный авирталиотқәа уахь ипырыит, асамалиотқәа СУ ха ирымаз уахь ипырыит. Арт аурысқәа уысгыы <...> хаиҕахар-агыиыр ха акәыу, иаины итәанза уа хгылан. Хашгылаз, иаины итәет, ант а-СУ-шкақәа. Ант «акракадилқәа» уыртгыы мааизацыт.

Нас, – Авирталиот ҳақәтәот, – рхан, <...> ҳаақәтәет, аха Кавсазегь дталыит¹. <...>

Италаз загь талт, уа <...> Гәдоҭа халбааит. Уыбра днеит Владислав Григори-ицагыы. <...> Еҭа аицәажәара халагыит. <...> Иырзбыит акамисиа алырхразы, <...> Гагра <...> иалагаз аибашьра зыхкьаз [аилкааразы]. <...> Дара ркынтә азә иызбахә рхәыит, гиниралк, уыбрыи даараны дықан. <...> Ацсуаа хкынтә сара салырхыит, аурысқәа ркынтә ҕазә далырхыит, аихабыра.

Нас <...> Ацснала са снеуан, Қыртгәыла акынтә агиниралк даарышьтон, дара аурысқәа ркынтә даеа гиниралк. Абас хаицәажәет, асаат 11 [р]зы аирадромаѣ хаикәшәо. Асаат 11-еи-еә аурыс иарей сарей хаицны хнет, ақыртқәа маазыит. Уыи ауыхагыы хлалагыит. Арыи <...> загь анцо 2-ва, 3-ва, абрыи актиабыр азоп.

Уыс ишыкәз Гаграгь ажәыларә калыит. Гагра аагыит. <...> Абрыи рацхьатәыи аицәажәарақәа иыкәз аҕы абас иынцәет. Арыи абригада еҕыскааз, <...> гаграа аибашьра иналага, «уыра!» рхан, арахь сара, акамисиа(?) ахынзаҕыыз, 1300 ахыкәз, санааи, 400-шык роп иыкәз. Агьырт загь уахь ицет.

Уахь нас ашәақь трафеи <...> аазгаз дыгубап, <...> уахь абаталионқәа <...> ирылалт-агыиит. Нас арыи сбригадагыы уыс уа иаанхыит, 400 рыда. Уиаамтаз

¹ Ари атыц аҕы аинформант ицәажәара аанкылахеит, акассета аархәразы.

<...> атрафеикэа рацэаны ихаман, хэчык ефеахаан-агыи, уыс хшыказ, <...> актиабыр антцэамта цытк хцет.

Амала, акызатцэык, <...> уыскан исымазар ашэакькэа, абрыи сара 1300-оык ауаа исымаз <...> [рыла], арт дара Гагра иналала, абарт сыман Акэа ссалалан, Акэа <...> [тахарцэуан]. Уыскан ебарыфны идэыкэлахьан дара, <...> ара ашьтахь иызлахархэаз ала, ақэтра иафын. Акымзарк атахзымзт, баша хлалалон, хашрышьтаз, арахь Акэагыи <...> [х]гон, аха жэ-фтаматк рыла сзымцазыит, уыс хаанхыит.

Уыи уиашьтахь иаадырон, аха убаскан аамта хэчык иахцэызыит. <...> Дара уыскан ишэакьаны иыкан-агыин, уыбриаамтаз <...> имариан, аха...

10. Актэи Шьроматэи ажэылара

Нас иырзбыит, абрыи шьхала ажэылара катцаны, <...> Шьрома агара. Сара акымзарк сыздырзом. Изысхэаз уыбриоп, еазнык сафэрыжхьет, <...> паса иысхэаз аицш. Уыи(?) уажэыгыи иыззымдырзо азна акоп. Арыи сара атилилизар ала цьаргыи исымхэазыцт, иахьадагь саламцэажэазыцызт, иыздыруа сфызцэа роп. Уыс цьыук ргэы иаанэгот, уажэыгыи уыбрыи апирация еемкэа иызхкьаз Агырба иоп-агыиуп ха. <...>

Ишыкалаз убасоп: Афон стэоп, агьсыздырзом, <...> слаиган, убас сехэыит <...> Аршба (абрыи <...> актиабыр антцэамтаз, наиабыр алагамтаз, перваиа апирация, Шромскае направление ха ихамазоп):

– «Абрыи шьхала мфак ыкоп ха уара иыухэыит», рхэыит, – [ихэеит]. <...>

Иызхкьазгыи уиоп, абрыи Афон сахтэаз, нас атцара дсыртцон, исылшоз ала, атривогакэа кастцалон-агыион, апушкакэа уыбра ифаган, апушкакэа

дсыртцо-агъьио. Абри [Аслан] Кобахъиа, абыржә уа начальникс иы́ко, апушкақәа <...> исаган иса-иыргылан-агъьин, <...> убартгъы дхартцо-агъьио, уыбра дафын-агъьин. Убас аамта хгон-агъьион. Абри сахынзафыз, <...> Лиониа, Художник ҳа сзышьто, Еникъ (уыбрыи <...> Афон иынхоз, абри Шу-бара амсақәа кны ирыман, абырстәи уыф дызхам-ло-агъьио), – Абарт рышка срыцны сцот, – ихәыит.

Нас асвиаз ҳа агъхамазымзт. Уа фык уақәтәан <...> уцар акәын, ма шыапыла уцар акәын, иы́ко, иызфыу аилкааразы.

– Хцап, – ихәыит. (Арациақәагъ цытк едаҳкылахъан-агъьин.) <...>

– Абригъы сыман сцот, – ихәыит. – Игәахтап иалтцау-агъьи, – ихан, – Бзыиоп, – схәыит.

Халагыит. Асвиазистс Пачлиак дсыман, афон-тәиик, [и]бзыиан идырон иара.

– Абри казшьас иамыи, – схәыит, – абри Шубарантә аштаб ақынза асвиаз кало, ҳа ҳахтәо асвиаз кало?

Абри ақатцара-агъьи, асхъема қатцаны исыитыит. <...> Асвиаз атә сара агъсыздырзом, аха аныи сиыдтәаланы абри кацдыит. Иахықатцатәыз сиырбыит. Аштаб уа аристаранаф уысгъы иы́кан. Агъьи главныи штаб лахъхъи Гәдоҭа иы́кан. Абарт загъ редхәалара, абри асвиаз ақатцара сеазыскыит.

– Уца, – схәыит, дысшьтыит.

Сыцақа ацкәынцәа иыцстан ицет. Хәымшкә иы́кан. Иааит. Нас уыс сархәыит, игъыжъны ианаа... Абри абра хә-ҳаракык ы́коп, загъ раҳа ихаракыу, Акупал ҳа ҳашьтоп, акупал ықәгылан иы́кан. <...> Уыс сгәи иаанагыит, абра иыхәныган иықәсыргылар, арыи ахәи ҳаракыуп, уыбраантә нас агъьи Шу-бара асвиаз қатцаны, арыи ақынтә аристаранаф иқатцаны, арыи ақынтә аристаран ақынтә Гәдоҭақа

асвиаз җахтцо, арыи афронт загы едаҳхәало, абас изызбыит. Машьынак сыман, уыбрыи амашьынаф <...> [итаҳаргылеит], астацианарныи җатцаны, арациа. Ихаҳгалт уыбра. <...> Амџа аҗоп, иыцәгыгуп, аха арыи ГАЗ 66-ои оуп <...> [изықәхаргылаз], уыи виздиходыгуп. Уыбриала <...> [ихаман] уыбра <...> [х]халыит, <...> [иқәхаргылеит]. Ақкәынцәа алсхыит уа иҗахтцаша, абинокыльқәа рзысцшааит. <...> Уа ханхала, абинокыль дыгук хаман, уыбриала ханцшы, <...> абрыи Ақәа аирадром убо-агыиуа, асамалиотқәа хпро <...> убо ақынза <...> инаган иҗахтцыит. Абрыи Скурча абалотақәа хыко-агыи, <...> аозирақәа убо, <...> уысқак ихаракны атыц ылхны <...> [ихаргылеит]. <...> Нас аныи Еникь уахь дысшьтхьан, уыигыи <...> арациала, нас аграфик иыстт, дантыцша аамта. Иызбанзар уа аныи арациа тәот, уыс асвет ыкам, <...> уа иыкоутцой?.. <...> Запасқәак иыстт-агыиит, аха уысқара ирацәаны иҳамазымт.

Ажәак ала, абас хлалаган, абарт едаҳхәалыит. <...> Иганы, арациақәа рытаны ихартәет, арыи афонаа рбригада, Еник дрылатцаны, цшыхәцәаны уа итәан. <...> Арыи Шромагь убо, Ахалшьениагь, уыбрыи атыпаф ихартәет, рациала, нас аграфик ишахәо ала, абрыиуа аамтаз ицәыртца иҗахтцыит. Аныи хахь <...> [иқәхаргылаз], акупал ахыко <...> [иқәхаргылаз] ала, аштаб ала абас загы едхәалан иҗатцаны, аштабаф сааит, Гәдоҗа. Уа инаган иыдсырбыит, уысқан [Султан] Сасналиев дықан, Аршба дыказымт. <...>

Сасналиев ихәыит:

- Ты што, <...> связист? – ихан, – Нет, – я га[ва]рю.
- А как ты эта зделал?
- Очин проста. У миня связист был, – я га[ва]рю, <...> я схему палажил, <...> [и показал].
- Вот щас <...> магу <...> с Шубарай связатса?

– Канишна, – я га[ва]рю, – давай.

Я(?) пазванил туда, туда, туда. Арыи аныи аграфик иасхэахбан. Аныи Кинжал ҳа ҳыишьтан, <...> Кинжал даацэыртцыит. <...> Уиашьтахь, Художник ҳа иыхьзахтэыит (он же художник), арыигь [д]аацэыртцыит.

– Всё, <...> связь есть, – я га[ва]рю.

– Тоуыгуп, – ихэыит.

Сасналиев игэы иаахэыит, уамашэа ибыит-агыит. <...> Абрыи анелыикаа, абрыи сызфэыз амфақаа зепшро-агыи аниасхэа, <...> уыс ихэыит (Аршба еҳэазаа[ры]н), нас Аршба дсыпхьан снеган, – Абас амфа <...> [Шубарақа] иызцо, иымцо гэат, <...> амашына ГАЗ 66-ои, атехника иызцо гэат, – ихэыит.

Сара иаашьтсхыит ГАЗ [6]6-оик акы, <...> МТЛБ-к, БМП-к. Исыман <...> сдэықәлет. Арыи 32 киломитра ыкоп Афон ала. Анхэала <...> уфалан абас уцароп, Шубара уаароп, бнала, шьхала мацара. <...> 8-қа саат амфа сықэын. 11 киломитра ицет ГАЗ 66-ои, уаҳа изымцазыит, уыскантэыи аамтазы. <...> Наиабыр азоп шыта арыи ханалага. Арыи амныи МТЛБ-гь, БМП-гь, <...> 11 киломитраф <...> иацырхэаны идэықэызгалан, иафэырыны, ихэазо абахэ ашқа идэықэло иалагт. Уа абахэқэа амп-агыи, уыс уызцо иыказым. Нас уыбра абнараф цыа ихаргылыит. Агыи а-БМП, а-БРДМ ала ҳкылсыит. Нас аразведка қастцап ҳа салагыит, ҳахнеиыз. Ачкэынцэа иыказ схы иархэаны, араҳь иааскьаган игылан, иара Шубаратцэқьа сылбааит. Арт ахэы иықэтэан, сара тқа сылбааит. <...> Нас аразведка қахтцыит, абинокыльқэа сыман-агыин... Абрыи аразведка сшафэыз, арациала иасыит – «иырласны дгыжьбаат» ҳа. <...>

Аразведка қасымтцыит, аха арациала уыс <...> [иаахтны] иысзымхэыит. Нас дгыжьыроп, аккалыит схэыит, <...> иықастозыи.

– Иаазгаз нсыжьо, иынсмыжьо? – схан, – Иааигаз ниыжъаат, – рхэыит.

Нас аныи с-БМП-гъы <...> нсыжъыит, <...> а-МТЛБ-ла сааит. Нас <...> [абнафы игылаз] хмашъына <...> хлақәтәан халбааит. <...>

Ауаа езаны игылоп, Шамиль Басаев иыр иыман дыкоп, аныи <...> [Ибрагим Иаганов], акабардинец, иыр иыман дыкоп, даеа баталионк ыкоп. <...>

– Иыкалеи? – схан, <...> сзам уыс ихэыит:

– Гиви Камуг[ови]ч, – ихэыит, – абас ателефон иасыит, – ихэыит. – Абарт уыманы Шубара уцароп, <...> [уахынла асаат 3 рзы] уыбра иноугароп, – ихэыит.

– Иыкартцои? – схан, – «Иыкартцо да иырдырот» ха рхэыит, – ихэыит.

Ваха агъсыздырзом. Иахцо сыздыром, иахаауо сыздыром, <...> уа иназгароп.

– Шубара, уыбра уахыказ <...> иуыман уцароп, – рхэыит.

ФФ-мфак алсххъан. Акы, абрыи хахь Узабаа ухаланы, ашьхала шыапыла уылбаауо Шубара. Уыи абрыи Афон, абрахь Ешыра, <...> амфадыу уанылар калазом. <...> Фа мфак ыкоп, Афон ала абас уыкәаланы, уыбриала Шамиль иытәкәа сыман сдәықәлыит.

– Ибрагим, усышьтал, – схэыит. <...>

Уаанза азә-фыца сыцны ицахъан, агъыи 32 киломитрала. Ибрагим дысмазтаазыкәа, аныи 32 киломитра злаказ уыстәыи дыбжьалыит. Арыстәыи ихаман хдәықәлыит, аха ара хаккыдлаз амфакәа цәгъын-агъыин. <...> Хахь Узабаа-агъыи <...> ххалаанза, абрыи афонқәа ахгыло-агъыиу, амна амашынақәагъ зымхәно иалагт. Уа ант <...> акакала а-МТЛБ иацраҳәаны <...> ихагало, ихагало, хфены иынҳажъыит. <...>

Ианыиас, <...> – Амашынақәа араһь иоушәыжь, <...> уа шәаагыл, – схәыит. <...> (Абаза катцаны ихаман, апалаткақәа ргылан-агыины.) – Уа шәыказ, – схәыит.

Арда <...> Миқәабиа ибаталион, Шамиль ибаталион убыстәыи иызгыит. Арда уа дтәан, абаза катцаны иыман. <...> Аныи ҳа хтәқәа аннелагь, дрыцны халбаауо, уыс ҳаицәажәаны <...> [ха]қан.

Арыи Ибрагим даауом. Сыцшыит, сыцшыит, сыцшыит, сыцшыит, Ибрагим дмаазыит. Рациала сасыит:

– Дабақо? – схан, – Дахықо хаздырзом, ддәықәылт, – рхәыит.

Сгыжъны Афон сааит, дыказым.

– Дабаца?

Арахь дымфезыит, араһь дыказым. Ешырала амфадыу гәастан, <...> уахь дымцазыит. <...> [Нас] исархәыит:

– Нақтәыи, абас Шубара (амныи са сызлацаз) ала дцет, – рхәыит. <...>

Уыс сшафыз иыхәлет. <...> А задача стаит – в 3 часа должен там быть в Шубаре. Елашәшәыит. Арациала иысзасыит <...>:

– Иықахтцои? – ихәыит, аныи Арда.

– Иықахтцои, асаат 3 рзы ҳаказароп, шәдәықәлароп. Шьта, Ибрагим нақала дцазаап, дыказым, – схәыит.

Ухынла, арыи абахә уафалан албаара [цәгьоуп]. Но приказ есть приказ. Идәықәылт. Сара араһь Афон сынхыит. Иылбааит. <...> Азәы <...> дырцәалқьан ацақьа, <...> [ибға ихьит]. Агыирахь уаха агьырмыхьзыкәа иылбааит, аха икараха. Саргыи иаанхаз сыманы, абрыи абахә сеатаны сылбааит. Агыи, [Иаганов] нақтәыи са сызлаауаз ала, <...> итехникагыи иыманы, имашьынқәагь иыманы, <...> ихы фыззза даакылст.

Арыи Шамиль ианиаха, <...> дгэааит:

– Иызбыкэыз, – ихэыит, – Ибрагим патыу иаха иыкэыутцет, сара абахэ саҕоуцалт, – ихан, дса-цэажэом. <...>

Шамили сареи цкэа хаибаздырзомт. (Уышьтан <...> [и]уасхэот, нас хазленаалаз.) <...>

– Уыс акэым-агыим, – схэыит. – Абас азадача ихамаз, – схэыит, – ишыкалаз, – схэыит-агыит. <...>

Дцэажэазом, днен дышьталт.

Нас хаизет уа. Иыкартцо сыздырзом. <...>

– Ишэymeи шэа азадача-агыи? – ххэан, – Азадачак хамоп, – рхэыит. <...>

Нас, – Шэеиза, – схэыит, – акамандирцэа загыи.

Загь <...> ааит, иааираны иыказ-агыиз. Акамандирцэа, абас 13-оык ракра, 15-оык ракра ыкоп. А каждый <...> [на карте] расписалса, задачу знает. А я вабще ничо ни знаю. Главнае, сказали штоб привисти их вот к Шубаре. А дальше кто куда идёт, налева кто идёт, направа кто идёт, кто в Ахалшени идёт, кто <...> [Сухум]-ГЭС идёт, кто, значт, Абжыакэа идёт, кто, значит, на Шрому идёт... Я панятие ни имею. Карту ни имею, ничо ни имею, задачу ни знаю.

– Задачу <...> ани знают, – рхэыит.

Уаха агьсыздырзом. <...> Са стэы кастцыит, иназгыит. Адин день ждём – ничиво, втарой день ждём – акаманда ха агыкэазым.

– Шэпшны шэтэаз, – рхэыит.

Хтэоп. Ацэкэа кажьны иыфо, абра амца хаххала иыкоп. <...>

– [Амцакэа] екэышэымтан, – схэыит. – Хшааиз рбот, – схэо, уыи хаҕыуп, аха иныкылода?!

Ачиченцэа ыкоп, акабардинеццэа ыкоп, ацсуаа акоп. Хаизет, абас 300-оык иынрэханы хакоп, 400-оык ркынза.

Уыс хшыказ, нас, – Шөеза, – схэыит. – Уара, ма аразведка кашәты. Аныи <...> акартеи <...> атыцый епшзым, – схэыит. – Уыи акартаф уахахәапшо уыс иыкоп, аха ара даеакалоп ишыко-агыи, – схан, нас езаагет.

Шамиль дмааит. Загь езет.

– Уара, Шамиль <...> даажәгы, – схэыит. <...>

Ибрагим дцо, диацәажәо-агыи, са дсызгәаан даауом, нас дааит. Дааит, аха иара иакәзаап, арыи хәчык иыздцаны(?) иыко, иыкататәыу-агыиу ҳа. Ецәажәан-агыин, <...> – Аразведка қахцароп, – рхэыит.

– Икататәымыи? – схан, – Икататәыуп, – рхэыит. <...> Я га[ва]рю: – Шамиль, ни нада абижатса, – я га[ва]рю. – Сичас, – я га[ва]рю, – мы же ни спициальна делали, мне сказа[ли]... <...>

Рапхәа дымгәаазыит иара, ҳанылбаа, адырәа-еынгь дымгәаазыит, амныи хымш ҳантәа, уыбриазоп дызгәаа.

– Ас аамта аныказ, – ихэыит, – абахә сафәтцаны, ухынла сзаауге? – ихэыит.

Нас иыниасхәа, – Абра априказ исыртәз абасоп, – я га[ва]рю, – абраанза, асаат 3-қа рзы абра шәаазгароп шыымтан. Уара уваенныиуп, сара сваенныиуп, – схэыит. <...>

Нас данафәымтцза, <...> – Мижду прочим, <...> ты кавказец, <...> я тоже кавказец. <...> Я сидой, ты маладой, <...> только ты боряду носишь, я ни нашу. <...> Так што уважение какое-та!.. – схан, сиытцахәхәет.

Нас деқәтәет. Уыс <...> [а]разведка ҳцет.

– Саргыи сшәыщот, – схэыит.

Срыццет. <...> Хцет, рааигәара, амныи азыр-хәыкәаф(?) абахә ҳақәтәаны, абинокылыла дахәәпшо-агыи, иыитахыу сыздырзом, дахцо абрахь, – А эта што такое? – ҳа дсзатцаауот.

– Аبرىи аبرىи ахъзыгуп, – схэот, – арыи арыи ахъзыгуп, <...> – абас ебаххэот, хгъыжьны хааит. <...>

– Уышьта шэахцо сыздыром, шэарггы шэгэы ицо сыздыром, – [схэеит].

Акарта сиырбом, <...> агъсыздырзом. Ажэлар гыланы ицаз заггы, <...> 400-фыкахынзако, палковникк срыцыгуп. Нас сара сакэымзар камандушьи, уаха камандушьиис иыкада. Уысоп ишырдыруа заггы, иызхъазггы абриоп.

– Гиви Камуг[ови]ч иоп ихазхэо, арыи кэзцо загъ иара иоп, ехабысггы иыко иара иоп,.. – [рхэеит].

Сара задачас исымо, абра инаганы исыртэот, уаха уыс сымазым. Агъыирахъ уыи суыс алазым. Уыс азаданиа кэртцыит, <...> апирация хшалаго асаат 3 рзыха.

Езан астрои иыкэгылыит, ицот.

– Абаапс, <...> шэы шэахэапш-аггыи, – схэыит. <...>

Сара абахэ снены сафатэет, арация кны. Ишырхэаз иуоп, <...> – Арациала иыкало, <...> иаауо иырхэо хахэала, ха иахмахао иалагозар, – ха сархэыит.

Иара аبرىи рааигэатцэка азы ахыкэаф <...> хра дыуззак гылоп, амна снены слафатэет. Бинокыльла Шьрома убот, Ахалшьени сацхъа иыкоп, <...> Шубара са асынтэыи <...> сэтэоп. Абас стэоп. Ицет. <...> Рацхъа <...> ицоз Арда иакэын Миквабиа. Хахъ иа-хыфхалаз, уыи ара дхаман правадник[к], <...> грекк дхаман, амныи амфақэа загъ здыроз, уыбра дынхон иара ажэйтэ, нас <...> Грециака дцет. Данаа, <...> аибашьра иалаган, дхадгыланы, абарт амфақэа хиырбон. <...> Адырфаены иара дцараны дыкан.

– Енак-затцэык уааагыл, <...> аبرىи амфа дырба, – ха иасхэыит, сара дсэакан(?).

– Бзыиоп, нас, уаха сшэыццот, – ихэыит, <...> – уатцэы сгыжьот, наф Грециака, – ихэыит.

Иаггыџхалыит, рацхъатэи апазициа ахыказ, <...> аснаипер ихы илақәиыршәан, уыбра дыишьыит. <...> Шамиль дыицын [иара]. Нас ицет, иыбзыиан идәықәлыит ҳа ҳтәқәа.

Рацхъаза иахеґаґаз, 28-џык спхъазет, иыршьыз. Арда иакәын апхъа ицоз. Арда абрыи Ахалшьени ганы, нас Шьромала амџа дықәлар акәын. <...> Ашьтахъ ханне, <...> дара ықәтцны иымцозыи, уыбра иахеґаґатцкыаз иаразнак иыршьыит.

Уа афтобуск аауон, <...> итатәаны, а-БМП ала, агыи нивак ала иаауон. Арыи а-БМП итатәаз ихы џкылырхәґән (уыс кырымцалозыи, абрыи Гаграгъ харґьяхъан, арт асванцәа апсшәа рдырон), – Харт Гиви Камуг[ови]ч икаманда иало ҳоп, апсуаа ҳоп, – рхәыит, рыбжыи дыргет, аха арт ацкәынцәа, уыи <...> рымцыхъазыи(?), <...> иразнак иырдырыит.

– Нет, – рхәыит, аныи Амиқәабаиғъ идырон. <...> (Шьромала ҳа ҳтәқәа злаауозыи, ҳарт арстәиоп ҳазлацаз.)

Нас Воубак (Воубоп ҳа сыкоп) <...> агранатамиот икын. Агранатамиот ала дааехсын (иызласархәаз ала, уыи са иызбазомзт, <...> сахықәтәаз <...> иыу-бартазымзт), иакәшәыит. Нас иылрылалан, афтобусгыи, иаргыи(?), иакәтәазгыи, ззагъ <...> ршьыит. Уыбрыи инадыркын иыџт дара, ақыртқәа. Иышрышьытаз, иышрышьытаз идәықәлыит Шьромака. Арыи ас ианыкала, <...> Шамиль дызлацаз амџала даакәытцын, агыи Ибрагим <...> дызлацоз амџа даакәытцын, ззагыи арыи Миқәабаи дышцоз иышьталыит. Арт аныџ, «арыи Гагра ишыкалаз икалот, хашрышьытоу Шьромагыи ҳот, Акәа ҳкылсот» рхан, ебарыџны ацакыа иаґалыит.

Арыи атыц са иыбзыиан иыздырот, иара <...> ахыкал[аз], <...> абрыи Ахалшьениа уышлалбаауо-

агыи. <...> Абра ауыс анаауоз, уахь хцалон-агыион, <...> иахэтақээз, апрафилактика-агыи ха мѳаѳааго, <...> уыбрыи амѳа бзыиан иыздырон. Иара Шьрома, арыи бинокыльла сахцшогыи иызбот, абас иықэгылоп атанкқэа-агыи(?), апушкақэа убот, уара ацаќья уаѳалан унеуот, амишень <...> [у]аѳызоп. Арациала уыс сыбжыи сыррет (аха сара арыи Шамиль дахцо сыздырзом, Ибрагим дахцо сыздырзом, <...> аплан сымбазыцт), <...> уыс схэыит:

– Уыбра шѳахнеуа шѳаагыл, <...> цќья шѳахэаѳш, уа шѳаѳамлан. <...> Уыи ацаќья шѳаѳалар, шѳэыркот, – схэыит.

Арт а-БМП-қэа хѳба назгыит. А-БМП-қэагь, – Хдѳықэтц, – рхан, <...> [и]рыстыит.

Уыртгыи ешьтагылан идѳықѳлыит уахь. Уара, загь ешьтагылан ицар, цья иаагылан ихысо-агыии ѳамло(?), аха загь амѳа иықѳылт, агѳаќьха, иыѳны ацара иаѳыуп. Агыырт хахь иықѳтѳооп, тќа илены ха хтѳқэа рытцагылоп. Каман иылбааны, амныи хқыроп ха иалагыит.

Иаарѳахаит. Атѳыла бгет, еѳаххыит.

– Шѳаагыл, – схэыит, – шѳаагыл! – аха арыстѳыи арациала уыс сехэыит:

– Гиви Камуг[ови]ч, уырпырхагамхан, уырт руыс да иырдырот, – ихэыит. <...>

Дара ракѳын акамандават ѳазтцоз, сара рыплан сыздырзом.

– Амала, иыгухѳаз сахаит, аха <...> абрыи иызлацо амѳа ѳезым, <...> уыбра иаѳахот, <...> – схэыит.

А он же аткуда знает, што ани паминяли. <...> Шамильраа рымѳахь дцаны, рашьтахла дааины, <...> иытцагь днаскъаны далагар акѳын, аха Ибрагим дышцоз дцон. <...> Арт анаѳаха, нас итѳыигараз дгыжъны дааит. Уыбрыи дгыжъны дмаар... Нас, ханаѳаха, уышьта са сышќа иыиасыит:

– Гиви Камуг[ови]ч, итыг, – рхэыит, ха хтэқәа.

Ртыгара уалаг шыта! Арыи 15 киломитра дара ртыл, арахь – 32 киломитра. <...> Ажэак ала, арыи ирацэаны иацаххаргыы, арыи аепизод гэгэоп. Абрыигыы халанагалыит, нас уышьта ианыкала, срациа[қәа] <...> ъѡба наӋ-аӋ ылықэсыргылан, слатэан, салагыит:

– Абас кашэтцы, ас кашэтцы, абас кашэтцы, ас кашэтцы, – схэо, <...> иххцоз, амашынақәа нақашытуа, араанза <...> ГАЗ 66-ои аныи иацрацэаны иназгаз, уа ықан ъѡба, уырт рыла иаагуо, а-МТЛБ-қәа ирықэтқан ахэцәа <...> абрантэ итыганы, амныи иавганы иаахгуо, абас мацара, <...> шымытан асаат 3 рзы абахэ иафатэаз, адырѡаены асаат 3 ркынза абахэ сафатэан.

Рыззынтэггы уышьта итаагет ххэан, хаилгет. 62-цъа ихэыз, <...> абрыи 15 киломитра дара ртыл халаланы, 32 [километра] абрыи абахэ ала Афон иаагыит. Азэзатцэык азэ дымцсыит.

Загь раха иххэны иыказ абрыи Кэланыххэа <...> придсидатиль сельсаветас дықан Агырба чкэынак, Зурик ха. Уыбриазоп, <...> [нас] «Гиви Агырба дыршыит-агыит» ха гэарыртцыит, <...> дышхэыз рахан. <...> Иыбга иақэшэан дықан-агыин. Уыигь, Анцәа иыцьшыоп, <...> иыцсы топ. <...> Абас иыргыжыны иаахгыит.

Иара убарт ззагыы, сызмацэажэац рыда, <...> убас ргэы иаанагот, <...> абрыи апирациа ззбызгыы са соп, аплангыы кэзтэаз са соп, са соп иызгоз, са соп уыи иыззефымкааз ха абас ауаа иыздырқәо ыкоп макъана. Аха <...> ханецэажэа ашьтахь, иыздырқәоз акамандирцэа-агыи <...> езганы ирархэыит. <...> Арыи ашумгыы гэгэаны(?) [и]алтцыит.

Ас аныкала, <...> иныгыжь <...> (инепхьтталагь, шытахыла иандэықәлалагь, рынқылара цэгыуп), абрыи амѡа сафагыланы, каамет рзаазгыит адыр-

ѡаены. Аха уаанзагъ, уажә иызхысхәаауа, <...> ипизод бзыиак схәар сґахыуп. Абрыи абахә саґәтәоп, шыґа хайлгет.

– Уаха зәыр ыґома? – арациа-агъыила салаган, – Ммо, загъ ааит, – рхәыит.

Арахъ атыл хазы иґатцаны исымоп, арт иааиуа <...> [рзы] асанчасть ґастцыит. Уырт ара первыи помашъ ґатцан[ы], нас <...> абахә ала иааго, убыс мацара, загъ арахъ идәықәхґцыит. Агъырт <...> загъ шыґалан ииет, икарахан. <...> Асаат 3 рзы иалагаз-агъыи абаґо, уышыґа 24 саат айбашыра иаґын.

Загъы ырган иаахґыит, гәыпқ нсыжыыит, амныи 22-цәа ахыршыыз, уа <...> цшы-мѡакны ехагылот, уыбра иаансыжыыит. Аѡзба чкәынак <...> уыбра ехабыс дґатцаны (уыи айбашыра далахәзымзт), иара абныи Ахалшыени, <...> арахъ цыгук рґалозар ҳа, <...> апирикриостакаґ дсыргылан, – Уа угылаз, – ҳа иасхәыит. <...>

Арт загъ аныиас, уыигыи арахъ дгъыжыны дааит, <...> уаха уыѡ днымхазыит. Уыс сыштәаз, арациала азәы иыбжыи гот <...>:

– Адыу, Адыу, Адыу, Адыу, – ҳа азә иыбжыи гот. – Сара Шыаратын соп, Шыаратын, – ихәыит. <...>

Шыаратын зыхызыу, арахъ сахәапшыи, пазициала уа уыѡ дыґазым, апазывнои змо. <...> Дара <...> [а] правакациа ґартцазар схан(?), аха Адыу ихәот (Адыу акәзым, Ацъ). <...> [А]кличка сырґахт уыскан, «Дуб».

– Ацъ, Ацъ, Ацъ, – ихәот, нас ацъ даґәыґцыи, <...> «Адыу» ҳа <...> ихәо даналага, <...> иысгәампхт(?).

– Уабатәыиыу? – схәыит. – Адыу ҳа сазхәо дарбан? – схәо, ҳаицәажәыит.

Цыґк аамґа антцы, – Сара, – ихәыит, – Шыаратын <...> соп, – ихәыит. – Арыи, – ихәыит, – уа цыаргыи санзым, уыи уахәампшыи, – ихәыит.

Он саабразил. <...>

– Уара уабако-агыи? – схан, <...> – Амала уахыко цқа иыумхэан... (Нас хэчык агэра сзымгет, уажэ дара ахыко ихэар, <...> иара ехсуа иалого сыздыром, дахыко сыздырзом.)

– Уара, уабако Адыу, уабако? Ацхыраара утахыума, ацхыраара? Сызлауыцхраауа акрыкома? – ихэот.

– Уеҳ! Уара са сахыко сыбзыиан сыкоп, <...> ацхыраара стахзым, уара уабако? – схан, – Абрии хахнеизаз, хахнеизаз уымдыруе? – ихан, – Ааи, – схэыит.

– Уыбра сыкоп, – ихэыит.

Уыих! Аха уаанза, уыс азаданиа рыстыит сара (абарт иынцоз, акамандирцэа ханецэажэаз): «Аб-рыи(?) шакаф шэыко-агыи ҳа дшэазцааозар, азэ дшэымазар 20 шэхэы, – схэыит, – ыцэа шэымазар, 40 шэхэы» схэыит.

– Шакаф шэыке? – схан, – 100-ык ҳакоп, 100-ык, – ихэыит. (Ну, я понял, 5 человек.) – Елыскааит, – схэыит, нас, – уабако, азнырцэ уыко, азаарцэ уыко? – схан, – Азнырцэ сыкоп, – ихэыит. (Уеҳ! Шрома дыкоп, уара!).

Харт Шубара ҳаахьет, Ахалшьениа нҳажьхьет. <...> Харт азы харны арахь ҳакоп, иара лахьхы дтэоп. Сныцабга сцет.

– Абаапс, – схэыит, – ухы узахэозар, <...> абас амфадыу шэанылан шэаа. <...>

Уышьта амфа <...> да[ра] иыркхьоу, ирымкхьоу, акымзарк ҳаздырзом. Ҳа хтэқэа загь арахь иааит, икажьны. Ебарыфны иаан, загь ара итэоп.

Уыс иыбжыи иыргет:

– Адыу, Адыу, – ихэыит, – Шьаратын соп, – ихэыит.

Нас, – Арыи арациа иыукуы закэыи(?)?

– Арыи икажьны иызбан, иаазгот, – ихэыит.

Ҳа ҳтәқәа азәы икаиыжьыу, дара ақыртқәа ика-
рыжьыу, иызтәыу дсыздыром, аха рациак ибан, абрыи
икыит. Ауыс аиыруын, абриала дсацәажәот.

Нас схәыит, – Иыубе, иы́ке? – сҳан, – Абра акы
збыит, – ихәыит, – суазцаар стахыуп иы́кастцара.
– Иыубе? – сҳан, – Атанк гылоп, атанк, – ихәыит.
– Иабоуба атанк? – сҳан, – Абра игылоп, – ихәыит.
(Арыи амҕа абас ихәаны <...> иы́коп. <...> Иара ара
ды́коп, атанк ара иы́коп. Абас абра даароп. Арыстәыи
даехсыр, иааигәоп.) – Уара, – схәыит, – атанк акәзым,
<...> шәпсы шәызгозар, <...> арахь шәхы шәахәа, –
схәыит.

– Азыин ҳат амныи атанк ҳаехсот, – [рхәыит].

– Уара, атанк шәанехслагь, нас шәзааиуо? – сҳан, –
Ҳара иы́каҳтцалагь аккаҳтцап, – ихәыит. – Уызлаехсуа
уымома? – сҳан, – Исымоп, – ихәыит. – Уаехс нас, –
схәыит.

Абинокылыла сыпшот, ухынлоп, асаат 3 рзы. <...>
Пытк антцы, рацхәа авспыишка збыит, нас <...>
[и]бжьы саҳаит <...>:

– Адыу, Адыу, Адыу! – ихан, – Иы́кале?! – сҳан, –
Аума каҳтцыит, аума, аума!

– Иы́кашәтце? – сҳан, – Атанк ҳаблыит, атанк, –
ихәыит. <...> – Сшәыкәхшоп, атанк жәблызар! <...>
– схәыит. – Шьта шәхы шәахәан, арахь шәдәықәыл!
<...>.

Уыс амҕа иықәылт. <...>

– Уара, арациа ырцә, – схәыит, <...> – итәар калот,
– схәыит. – Нас уара ианыутахыу ета уцәыртцла, –
схәыит. – 10-минутк, 15-минутк ала знык уцәыртцла,
– схәыит.

Абас 20-қа минут спшыит.

– Адыу, Адыу! – ихәыит. – Абрыи атанк ахгыло
ҳаины ҳакоп, иазааурыи?

– Иыгумхэан! – схэыит. – Атанк ахгыло уымхэан!
– схэыит.

– Елыскааит. <...>

– Амца акыуп, иалаухыи, иарггы уарггы, арахь
шэдэықәыл! – схэыит. <...>

Иысцэыйт. Рыбжык гом, <...> цытк антцы, сыбжы
сыргот:

– Шьаратын, абаапс, Шьаратын, уысзызырф, –
схэот, – Шьаратын, – схэот.

Арахь ачкэынцэа загь езет, уышьта ант <...> арахь
ишынхаз рдырот, цыгук тқа иылбаасыжын, ацха
<...> дсыркыит.

– Ацха шэкы, абаапс! – схэыит. – Аныи ацха да[ра]
<...> [иркаанза], ацха иықэсратә икахтцап, – схан, тқа
ацха Шубароп [сызёу]. <...>

Ас 20-фыкка уа <...> иыкны итэан, аризерв исымаз
<...> сышьтыит, арыи даауозарггы... Нас иыбжы гет:

– Адьу, – ихэыит, – са ара сыкоп, абаапс, уымшэан,
<...> сыцсы топ, <...> акымзарк.

– Иыке? – схан, – Уа снеир иуасхэот, иыкалаз, –
ихэыит. <...>

Уыс иааит, хэфык ецны, <...> Шьаратын аихабы,
акэашаф, <...> Кэулаа Руслан игэыцоп, хэфык иыцны
дыкан. 100-фык ҳа зыхэоз убырт ракэын. Иааит.

– Нас ишэыхъзе? – схан, <...> – Ихэхьыз уыбриоп,
ҳшааиоз, – ихэыит, – амфа кны ақыртқәа гылан, –
ихэыит. (Ақыртшәа хэчык ихэот иара, арыи иыцыз-
гы азэы ихэон.) – Рыбжы дыргет-агыит: «Уабацо?»
ихан, «уара, шәаала, шәаала» ихэыит, «иырласны»
ихэыит, «анахь ихазцшыуп» ихэыит, «абаталион,
шәаала» ҳа ихан, – ихэыит, ханрыдгылт, – ихэыит.
– «Шәабацо, амфа ҳа иаадырот» ҳа, вплатауиу хан-
рыдгылан, аафык ыкан, – ихэыит, – ақәкәаха ҳаа-

рылахысын, раафыкгы уа иышыны иышытахцыит.
<...> Абра абас хааит, – ихэыит. – Уыбриоп хэчык
хзынхаз, <...> атак(?) хзыкамтцт, – ихэыит.

Абрыиггы абас иыман дааит, <...> аха азэ дьи-
цэызыит.

– Азэы <...> дхацын, – ихэыит, – абрыи <...> азы
аладахь <...> дталан, уыбра гранатамиот ала ехст,
– ихэыит, – азы, Гэымста ашка, <...> дыршыит ха
сыкоп, – ихэыит. <...>

Иыхьз сгэалашэазом. Абра ашэкэы ианцаны
исыман, сцаба итан, <...> хахынзебашьоз, нас <...>
зык саанакан, <...> Гэымста, уыскан абас иыс-
цэыцхастахыит.

Абрыи адырфаены <...> фнык афы <...> алфа
феуа иахбыит. <...> Сгэы шны сыкан, «абр[а] <...>
иыкои, иқырткэазар, <...> хцаны, абарт хшып»
схан, ачкэынцэа аасхан, бахэла мацара, <...> уыбра
хцет. <...> Абра грекк дынхон, <...> амфа идырон,
уыбрыиггы дсыман сцет. Амфа хшаныз хаицэхкьан-
агыин, аныи агрек дыбналт. <...> Афны хакэшаны,
акэакха хафналаны ханнеи, атакэажэ, 93 шкэса
зхытцоз, афны дыфнатэоп, гричанка, алфа халот.

Баша хцет, ақырткэа уыф дыказымзт. Уыбрыиггы
лычкэын, нас уахь дакэшан днеиын, <...> дхаманы
амфа хакэлыит. <...> Амфадыула хааит <...> ханаауоз.
Нас <...> аныи атакэажэ рыцха, лымацра, «амфа
ирацэаны хакэхот» ххэан, хара хааит, нас <...> – Аеы
нахашьтот, иыбзаахгот, – ххэан, <...> хахааиз, аеггы
хамбазыит.

Ақэапсатагы(?) лет-агыит. Адырфаены шыымтан
асаат 6 рзы саадырцшыит.

– Иыкале? – схан, – Аныи ачкэын иан дкажыны
арахь дааит, – <...> [р]хэыит, – азэ диехсын, – рхэыит.

– Иехсда? – схан, сфагылт.

– Ихаздырзом, абра чкэынак дааит <...> уыбра-хьынтэ, – рхэыит.

– Даажэгы, – схан, дааргазар, аныи Кэылаа ифыза иызыз, иыцэтахаз ха зырхэаз иоп. <...>

Хымш тхьет. Уажэ ара иысымхэаз уиоп, арт <...> инеиыз загь ыкэтны ицет. <...> Уыскан уыбрыи апирация ааны 11-фык ауаа тахыит. <...>

Уиашьтахь айбашьрақәа иыкалоз, снариадк ахкаҳаз 11-фык ахтахоzgыы ыкан, аха уыскантэыи аамтазы арыи атэыла бгет ха акэын ишахпхьазоз. <...> Уыбра иызлахархэаз ала, 80 ркынза ақыртқәа тахыит. <...> Ха хтэқәа апсцәа уахь оыцьяка нхан иахзымгакәа, убарт раагаразы Анқәаб дахааз-агыиыз, иахиазтцааз, «абас 80 ркынза ауаа тахыит» [ихэеит]. <...> Уыбрыи иаҫахыит, аха айбашьразы акуызрамхәо, атэыла дырбгет. Арыи <...> иеғьыз апирация ыказымзт, авыилазка аганахь ала. Аха задачас иыкэгылаз, амныи Шьрома агаракэын. Уыи Шьрома хзымгазыит, уыбриоп акэымзар иыкалаз.

Абрыи игьыжьны иааит, сара уыс схэыит:

– Сара, – схэыит, <...> – амшә епш, абра сылазааует, абрыи ацха иаагаз азэы иыстаран сыказым. Шәым-цан, са шәсыдгыл, иыншәмыжьын. Иыкалаз калыит, хацкэынцәа тахыит абра, абрыи рахамтап, – схэыит.

13-фык аангылыит адабраволиццәа. Сара исыцыз, абрыи сычкэын ифызцәа, Даур ифызцәа ацкэынцәа ыкан, абарт загь сыцаагылыит. Сычкэын дсыцзымзт уыскан, <...> Мушьни Хварцкиа диыцын, дара(?) хазы иыкан. Агырт <...> ифызцәа са исыцын. Санцоз исыман сцан, [Даур] ара дыкан¹. <...>

Оымшка-хымшка антцы ашьтахь, <...> ухынла азэ ахысра далагыит, ха хахтэаз ааигәара. Арыи дыгуста-

¹ Ари атыц аҫы аинформант ицәажәара аанкылахеит, акассета апсахраны.

агыи ххэан, <...> хгылан, халбааны амфа хақәылт-агыит. Уыбриаамтазы <...> азэы амфан дшааиуаз даанахкылыит. <...> Абрыи Кәылаа изыихэаз, Руслан изыихэаз ифыза иакэын. Дхаман хааит, уыи нас <...> амла дакны дыкан. Дхарпхет-агыит, азы ихаржәт, <...> чаик изыкахтан-агыин, хаицәажәо хәааххыит, иыказ загыи [ихәеит].

– Уызхысыи? – ххэан, – Амна сшааиуаз цыукуы, – ихәыит, – рцәажәабжь сахан, <...> «шәарбануу?» ха сыбжыи рықәсырган, <...> азә дыфны абна дылалт, – ихәыит. – Нас схыст, – ихәыит. – Уиашьтахь <...> такәажәык уыбра дгылан дызбыит, – ихәыит. – Нас уыи атакәажә слазтаан, – ихәыит, аа, – сымхысыит, – ихәыит, – уакәзым, нахьхыиоп саххыс, – ихәыит. – Уара, нас атакәажә дабаца? – ххэан, – Атакәажә уыбра дныжьны сааит, – ихәыит. – «Агыи абна иылаз сычкэын иоп» ха лхәыит, – ихәыит. <...> – Уылмазтаазе, нас лычкэын иакәзар, уааи ха иоухәар, дмааиозыи?

– Уыи иыхьызгыи салхэан, – ихәыит, – иыхьыз хэаны афтра салаган, аха, <...> даанымгылазыкәа, дыфны дцет, – ихәыит. <...>

Асаат 5 рзы, 6 рзы, шыымтан, – Арыи шөцан дышәпшаа, – схан, дыпшааны дааргыит, лычкэын.

– Уан дабако, уара? – схан, – Сан, – ихәыит, – дабако, – ихәыит, – амна сшаауоз, <...> ақыртқәа <...> сехсо иалаган, – ихәыит, – сыфны абна сылалан, схы згыит, – ихәыит. – Уара, уыжәлахә нтәаат, уара, уан дкажьны, уыфны уабаца?! – схәыит.

– Уыи атакәажә агылызырыузомзт, – ихәыит. <...>

Иара дзыршәаз, арыцха, <...> иашьягыи дыкны дыргахьан, иара дыкны дыргахьан, дырпқахьан(?), каамет изааргахьан. Арыи дызцәшәаз, нас «сыркыр сыршьот» ихан, дыбналаны арахь дааит. <...>

Адырѡаены, нас насилкак хцшаан, анасилкала хѡык-фѡык ацкѡынцѡа аашьтхны шаанза, ақѡак хѡык леун-агыион, хѣылаҳхан, хѡпшызар, ѡѡ-лабак кны, лылақѡа ачки атаны, абрыи амѡадыу даныланы даауот атакѡажѡ, 93 шықѡса зхытѡоз.

Омашѡа иызбыит. <...> Иаргыи уа дхацыуп. Иаргыи сияцѡаит-агыиит. <...>

Нас анасилка данцаны, дхаманы, арахь <...> даахгыит, нас <...> Гѡдѡтака даахашьтыит. Иызхысхѡаа, нас хиазѡауо халагыит:

– Уара, уабаказ-агыииз? – схан... <...>

Иыихѡоз агѡра злазго, абрыи Кѡылаа игѡыц иыр-хѡаз[и], иара саниацѡажѡоз иыихѡазыи еқѡшѡыит акагымкѡа. Уиашьтахь иаашья <...> салацѡажѡо саналага, анахьгыи амц ихѡазар, арахьгыи амц ихѡозар акѡын. Анахь иыихѡаз ахиашазаз, <...> абриа-шьтахь иыихѡазгыи иашоп хѡа иыспхьазот.

Уыбра акы салацѡажѡар стахыуп, иара иыихѡаз ала.

Абрыи дшаауоз, ихѡыит, <...> – Атѡа ссақѡа аѡо, <...> ахақѡа аѡо, – ихѡыит, – ауытрақѡа сыртало, уыс мацара саауон, – ихѡыит.

Иара арахь аарцѡѡа дааит, амала <...> иылшон нақ нырцѡѡа хѡа хашка дыиасыр. <...> Арт сѡызцѡа акрыхзар, срыцхраауот хѡа абрахь дыиаст, азы иеатаны. <...>

– Иышѡауыхь, <...> ихѡы, – схан, <...> уыс ихѡыит:

– Абрыи <...> азы сырны, <...> Шьромака санца, <...> ахысра иналага, <...> уаха царѡа нсмоу, азы сѡаласыжьт, <...> алада, – ихѡыит. – Азы саман идѡықѡылт, уахь агранатамиотла исехст, – ихѡыит. (Артгыи иырхѡот агранатамиотла иехст хѡа.) – Нас сыпсызшѡа кастан, абас сѡастт, – ихѡыит. – Цытк саныласкья, хѡхѡ дыук ықан, – ихѡыит, – уыбрыи ахахѡ савѡатѡет, – ихѡыит. – Абрыи ахахѡ сахавѡатѡаз <...>

сгәетан азәы, <...> абахә даҗатәаны дсехсо далагт, – ихәыит. – Саргыы сшәаны сықан, иара арахь азгыы спырхагоп, аныи азы ағын, – ихәыит. – Аха ахахәра сшыапы аҗаргылан, <...> саватҗәыины(?), <...> нас иаргыы омак дхаразымзт, – ихәыит, – арстәыи сара еха ажәәан дадбаалан дызбон, – ихәыит. – Скылпшыны сааехсын, <...> уыбрантә далыфрны, абықҗа, уыбра дкаҗаит, – ихәыит. – Аха нас иысгәыдыртҗазыит, – ихәыит. – Анцәа иыцьшыарыла, агьсыкәымшәазыит, аха, <...> – ихәыит, <...> – Гиви Камыгә-иҗа, <...> акшәасхәар сҗахыуп. <...> Абрыи уысыкак исехсон, <...> амныи азы сахзатәаз, <...> [и]кәандазшәа збыит, – ихәыит. (Иажәақәа сгәалашәот.) – Абырскак, – ихәыит, – уыбра шака саат сҗатәаз сыздырзом, – ихәыит. – Нас абарт сөызцәа абрахь иахыкәахаз <...> с[р]ыцхраап җа сҗан, <...> убырстәыи амәа сыкәылт, – ихәыит. – Ариашыҗахь <...> уыс амәа сыкәлан саауон, – ихәыит. <...> – Ухынла мацара сныкәон, еынла сырбон азыха, – ихәыит. – Цытк санааскыа, – ихәыит, – еынла абрахьгыы сныкәарц салагт <...> уышыҗа <...> дәыкаҗ саакылст, – ихәыит. <...>

Амныи Ахалшыениа ашқа-агыи, <...> уыскан <...> дара иыкны иыргахьан загыы. Камангыы, агыи Шыромагы дара аины игылахьан. Арахь бинокылыла хрыхәацшон. Харт ирахамҗаз, аныи <...> Шубара ацҗа ихабжыаз <...> емакны, хара уыбра хгылан, <...> 13-фык.

– Абрыи сшааиуаз, – ихәыит, <...> – азба сакыит, – ихәыит. – Саанацш-аапшын, уыф дзымбазыит, – ихәыит. – Адәы сыкәлан сышнеуаз, амныи азааигәара снет, <...> азы зжәып җа, – ихәыит. – Хахәқәак кажыуп-агыиуп. Абрыи азыжәра салагаанза, <...> снацшып җа сҗан, санаацш, <...> елаххаа игылоп, – ихәыит, – ас 200-ка метра бжыаны, – ихәыит. – Нас <...> снапы

җышытсхын-агыин, – ихэыит, – агьрымхэарцаз,
 сёынасхт-агыит, аха ахахэггы сनावалт, – ихэыит,
 – иаразнак ахысра иалагт, – ихэыит. – Нас ахахэ
 <...> [саватэеит], – ихэыит. – Ахахэқәа җҗба <...>
 рыбжьара хэчык укылцшратэ иықан. Абра скылцшо
 стэан, – ихэыит. – Срыхэацшон, нас ихысуа, ихысуа,
 ихысуа, ихысуа, аха сара сесмыртцсзыит, – ихэыит.
 – Аграната сымоп, <...> акы, <...> ахэызба сымоп,
 <...> ашэақь, абрыи спатронқәа иынхаз цытк сымоп,
 – ихэыит, – уаха агьсымазым, уыс стэоп, – ихэыит.
 – Нас, идэықэылт дара, – ихэыит. – Иышхысо[з],
 иышхысоз, цытк иааит. <...> Иааигэазаны иааит, <...>
 абас 10-қа метра. <...> Уышыта уаха царта(?) сымам(?).
 Уыс стэы иаанагт, абра иааиыр, гранатк цжэаны,
 <...> нақ ирыласыжьп ҳа иақәскыит, – [ихэеит]. – Нас
 иааигэазаны ианааитцәкьа, <...> сҗагылан, – ихэыит,
 – дара хысзомзт уыжә сааигэара ианааи, <...> афтамат
 ааган иаарыластцан, <...> рызынтэыгы уа ииет, –
 ихэыит. – Иызхкьа сыздыром, <...> азэы <...> дыхэны
 дышытан, <...> ишэақь аарлаха иышытыхны дсехсот
 ҳа дшафыз, <...> сшэақь ыршэны икажьны, <...>
 изықастца ҳа агьсыздырзом, <...> ахэызба аатысхын,
 <...> снены, ахэызба иылатцан дысшыит, – ихэыит.

Ахэызба <...> ҳыырбыит, ашыа афатата.

– Уыи иышца, ушэақь шыуку[з]?! Аныи <...>
 [ушэақь] апатронқәа нтәазма? – схан, – Ммо, апат-
 ронқәа нымтәазыит, – ихэыит. – Амала, иызхкьа
 уажэыгь исыздырзом, <...> агэызха, амныи ала
 саехсны дсымшыоз, аха, – ихэыит, – амныи, сыздыром,
 ахэызба тыхны, <...> ас <...> қастцыит, – ихэыит. – Нас
 уыбра схагыжьо сықәхт, <...> краамта(?) сзымцо.
 <...> Снацшы-аапшын, уаха уыҗ дзымбазыит. <...>
 Ашэақьқәа ааидысхәхэалан, <...> инаган уыбра цьа
 иыстәахыит, – ихэыит.

Иара абрыи <...> агәра злазго, ҫынтә-хынтә ҳдап
ҳа сыикыйт:

– Ашәақькәа ахыко здырот, <...> ҳдап, <...> ашәақь-
кәа аагап, <...> уа ихәйтатқан иыстәахыйт, – ихәыйт.

Уа[хь] уабацо, дара амҫақәа кны итәоп.

– Уара, ашәақь азы ҳеахшьрым, ҳақәйтцп, – сҳәыйт.
<...> – уышьтан ҳацшып-агыицп, – сҳан, ҳамцазыит.

Аха уыбрыи агәра згаратәи ицәажәашьала иызбыит,
<...> уыс <...> шыкайтцаз. Абас абрыи <...> иырцәызыз
ачкәынгыи <...> ахатцара ааирцшыит. Акызатцәык,
иыхьзыи иыжәлеи схаштхьет. Дара абарт загы рыхь-
зыи рыжәлеи уыскан ашәкәи иантцаны, сьбаба ита-
тцаны исыман. Нас иысцәпхастахыйт. Уыбрыи <...>
дхатца гәгәатцәкьан.

Уыбрыигь убас иыкоп.

Уажә <...> ҳарт 13-ҫык иынхаз, иыкаҳтцозыи,
ҳлаҫеуа уыбра ҳақәын. <...> Ухынла гранатқәак цаа-
жәон, <...> ҳрацәошәа каҳтцон, акастиорқәа каҳтцон.

Убас 15-мш уыбра хтәан. Хара ҳацсахра инеанза,
амныи ацха иахкыз <...> рымгаразы, <...> [и]х[а]хьчон.
Нас Тәанба Виктор 40-ҫык ракра ауаа иыман дөет,
уиашьтахь <...> ҳалбааит. <...>

Сгыжьны санааи (уаанзагы уа азә дөены исе-
хәахьан, абрыи апирация азыха ара ахтыс дыуқәа
калыит [хәа]), «уыи <...> зхароу <...> Гиви Камыгә-
ица иоп, атәыла бгет, дышьтәыуп, дықәхтәыуп!» [хәа
рхәо саҳаит]. Уа <...> Шьяқрылаа <...> рычкәын[к] <...>
[дызын], уыртгыи өет-агыиит, аха <...> ианрасхәа,
елыркааит ишыкалаз. <...>

– Шьта елаҳкааит, – рхан, игыжьны ицет.

Сгыжьны санааи <...> исархәыйт, сара начальник
штабас дсыман Смырк, <...> [убри] дыкны, дрыман,
дыршьырц дыргазаап, – Уара уоп арыи апирация
казтцаз, – [хәа]. <...>

Смыр ха иызҕыу, <...> апирация акэым, <...> хашцазгы цқа иыздырзомт. Начальник штаба, арыи Афон абригадаҕ исымаз иоп. Дрыман иышцоз, нас ирехэои, [ус] ихэыит:

– Уара, арыи ха изакэыу хаздырзом, Гиви Камуг[ови]чгы иыздыром, саргы исыздырзом, – ихэыит.
– Абасоп Гиви Камуг[ови]ч иымаз азаданиа. Уыбра инаган иыниыжьроп, уаха агыиздырзом, – ихан, – шэаала аштабаҕ, – ихан, аштабаҕ иыман <...> [дааит]. <...>

Дыршырц дыргыит, аха нас иышны иыкамзыи ауаа, иаразнак елыркаанза, <...> [нас] иынлеи, <...> аштаб аҕы, Сасналиевгы Аршбагы рхэыит:

– Гивигы акымзарк иыздырзом, агыи Смыргы акымзарк иыздырзом. Уырт руыс алазым. Иказтаз ха хауп, – рхэыит.

Нас доурыжът, аныи Смыр. <...> Саргы хэчык сгэы шны сыкан-агыин, <...> аныи анс ахсыруыз, саргы палковникыуп, суышьтозар, ма апирация закэыу, ишыко соухэар... (Уажэшьта иысхэар калот, уаанза салацэажэазомт, аха ажэлар иырздырзом. Иызымдыро рацэафыуп, сара <...> атиливизараҕ сықэгылан арыи сызхэом, иыпхасшьот, ас акэзым ишыко, абас, ишыказ-агыи ха.)

Саныршьтх, ма <...> иахцо-иахаауо акартаҕ иысдырбар, апирация шыко сархэар. Саргы <...> уа сахахэто, ма срыхэапшны, <...> цъара иыиашамкэа аканыкарто <...> срыцхраауо-агыиуо, аксылшозар, икасымтозыйи, аха убас сзыруыит убаскан. <...> Даара сгэы иалан уыскан, аха уыи <...> аамта ыиаст уышьта, иысхаштт, акэымзар. Нас аштабаҕ сааит.

– Иысшэырбы закэытэ пирацио иыкашэтцаз!
– схан, акарта ааган илықэыртцан, слахэапшыит. – Арыи шэкарта ианыуыи дара иыкартазыи зынзак еқэшэазом, – схэыит.

– Иаадырот, – рхэыит. – Иырхэазгъы аадырот, иышэзыруызгъы аадырот, загъ аадырот, – рхэыит. – Харт <...> аизара кахтцыит, – рхэыит. – Акамандирцэа загъ езааган, рызынтэыгъ <...> ираххэыит, ура ууыс шалам, уначальник штабагъ иуыс шалам. <...>

Иара абгъыц сымоп. Сара санца [а]шьтахъ, <...> (аныи азаданиа исыртаз са исыдмырбазыит), <...> ифаиышьтыит Сасналиев инапы антцаны, уажэыгъ исымоп итцэахны. Ацкэынцэа иыртцэахыит, абра Афон исымакэаз. <...> Уыи уыс аныуп: «Вам следует доставить до Шубары личный состав и бронитехнику, а остальные свои задачи знают. Ваш пазывной "Дуб"». <...>

Аныи ашум аныкала, <...> абгъыц дмырзыит, иыртцэахыит. Уыбра афны исымоп итцэахны иара. Уышьта иалсхыи, аха исымаз, иынсыжыит. Сасналиев инапы анны иыкоп-агыиуп. Абриакэын са задачас уыскан исымаз. Нас, <...> – Хминауатыуп, – рхэыит, – ашицкакэа хыхът. <...> Уара ишыухарамз харт акамандирцэа загъ ааган ираххэт, <...> – [рхэеит].

Акамандирцэа ааугыит, аха ант ар ебашьоз, <...> уырт езганы ирарымхэазыит. Оыцъа-хфык ирархэазар акэхап, агыырт иалырдраозыи...

Абас, абрыуагъ ыкан. Падставка ха сашьтоп сара уыи. Падставили ищо адин раз. Уыи агэхъаа зкыда, <...> хара аиааира хгыит, уыбриоп. <...>

11. Агарнизони ахыргэгэарта фыци реицекаара

Нас арыи абригада иыкахтцаз (уысгъы ашэакъкэа хамазымзт), уыи хшафыз, <...> Гагра анырга-агыи, арт уахъ абжафык хшьтыит. Анахъ иалахтцакет-агыикет. Уыс реанырша, ара имачны иынхыит. Ас 300-фык, 400-фык ркынза, <...> 1300-фык <...> ахыказ.

Уыс ишыказ исыцхъан снарған, – Начальник гарнизонас уцароп, – рхэыит. (Нас арра ишатахыу, сахыршьто сцон.) <...>

– Иыбзыиоп, – схан, уыбрахъ сыиасыит.

Санцоз ацкэынцэа, ара исыцқэаз, – Хуыццот, – ха сыркыит. <...>

Еыызгыит дара, нас, – Абасоп, – схэыит, – арыи ауыс хазыуп зынза, уажэ хазфьуыи, уышьтан уа иыкахтдои, <...> амилиция аганахъалагъ ауыс аауыр атаххот, – схэыит. – Абас, абас, ишыкататэу-агыиыу, – ха анрасхэа, – мчыла азэ шэызгазом, исыццар зтахыу, шэаала, – схан, ехарафык амныи Шубара саныказ исыцыз ацкэынцэа, ета исыцны уахъ ицет.

Ара дара даеазэ дартыит. Арыи Осиа Лианид, афырхатца ха зыртаз, абрыи акамандир <...> баталионас дыкан. Сапиорныи баталион ха ихаман <...> Приморск. <...> Дыцкэына бзыиан, дысгэапхон иара, дыздыруежьтегы акыртцон, абрыи Испалком афы зны ауыс иуон, сара начальник милицияс саныказ-агыииз, <...> уыс бзыиа иыубо цкэынан. <...> Ахшыцэ змо, ажэа уымамккэа зуыс кэзтцэ-агыиуа, абас даара патыу зкэуы цкэынан <...> [дыкоуп].

Санцоз, – Уара, уыццар утахыума? – схан, <...> – Уахцо саргыи сцот, – ихэыит.

Дсыман сцет. Уыбрыи фызас дкастцыит уа. <...> Иыкахтцоз уа, арыи ацэгъарақэа зуа <...> [рфагылара], уыбрыи хафын. Нас ета ар ацхыраара ртахызар, уыбрыи кахтцон, ар анезгатэуы, <...> ета езаагон. Иысгэалашэот убас, зназы, Владислав Григор[ьев]ич ихайтан дтас, иаарласны <...> ризервныи полк <...> акатцара ха. <...>

– Абас 500-фык, 600-фыкка шэзыкатцозар, – ихэыит. <...>

Хажэлар <...> аамта цэгъа хантагылаз <...> рхефекаашъа бзыиан. Фымш-хымш рыла 1000 инареҳаны

ауаа езаагыит. Ианрасхәа, омашәа иырбыит, <...> [ишеизахгаз]. <...> Агарнизон аґы ачкәынцәа ауыс руон. Аґычрақәа-ақәычрақәа калозар, амилициареи хареи хайдгыланы, амґақәа хкон-аґыион. <...> Агарнизон аґы <...> ас 100-ґык инареханы ачкәынцәа сыман.

Хәилацәажәет. Ехаразак <...> Осиа Лиони[еи] <...> дареи <...> ааледтәалан, иааицәажәан, нас са сґы иааит. Маргания Даур, иара, аґырт ачкәынцәаґы иыцқәаз-аґыиз <...> ааит.

– Гиви Камыгә-ица, акхазбыит, – рхәыит. – Уа уыгә иаанаго, – рхан, – Изакаґыи? – схан, – Араґы хакоп, иыбзыиоп, аха «шәебашьзом, абра шәгылоп, аулыицаґы шәангылоп, хара хәибашьот» хә цыуuky ихархәот, дарґы мебашьзыкәа арахь акәры иавоп, аґычра иаґыуп, аха,.. уыбриакынтә хара ак хґы иаанагет, – рхәыит. <...>

– Ханааоз хәицәажәет, – схәыит, – ас ишыкататәыу, абрыи ауыс шыко-аґыи, – хә.

– Уыи мап ацәахзом, – рхәыит. – Икахцап, – рхәыит, – аграфик. Нас <...> хцаны Министерства обороны аґы храцәажәап, амґақәа хкым пазициак хартәат. Хпазициаґы уыбра ихамәауот, уыбраґы хцаны адижурства катцо, арахьґы ханы, <...> [араґы] хуыс кахцо, – рхәыит.

– Уара, <...> уыс хәхымзар-аґыи? – схан, – Хара иытцаґы ачкәынцәа хцшауот. <...> 100-ґык инареханы ихамоп, <...> хәхьзот, – рхәыит.

Слахәацшын, хәхьзаратәы хәкан.

– Бзыиоп, <...> хцап, – схәыит.

Ианааи, арыи Осиа даашьтсхын, аштабаґ хнет.

– Еха иахцсыґыу, иахкым атып хәшәт, – ххәыит.

– Бзыиоп, – рхәыит.

– Иабакәыу? – ххәан, <...> хәхьтәыи ацха ахыко, уахлыкәсо, абрыи Ешыра, – Абра атып, – рхәыит,

– уыскак иыгәгәаны икым, уыбрыи шәахәацш, – рхәыит.

Арыи Осиа уысгыы <...> ариакәын дызфыз, аблиндажкәа рыжра, агыи, амныи цаса абаталион аниымаз... <...>

– Икастцот, – ихәыит. <...>

Абрыи актәыи агәыц ханалага, – Загь хцот, – рхәыит. <...>

– Уыс иаузом, – ххәыит, хәилацәажәыит. – Графикк кәхцароп, – схәыит. – Загь хәиццар, нас <...> ара иыкәхцоз хуыс кәзцо уыф дыказым, уыбриакынтә, <...> уыс кәхамтцап, – ххәыит.

Нас елацәажәыит:

– Ацхәа ицо абарт роп, ашьтахь ицо абарт роп, – хә ихәзбын, иыман дааит.

Даан, абарт аблиндажкәа рыкатцара далагыит. <...> Хәгацәа ахтәаз рацхьатцәкәа (азы хәбжьоп, акәымзар), <...> уыбра «Афзаа рнышәынтра» хә иашьтоп, ацсақәа гылан-агыин, абра аблиндаж акацара далагыит. Арыи ант иаразнак ирызгәамтыит. Иангәарта, нас ирылахысуа иалагыит. <...>

Зны ишыржоз, атцлақәа, абант ацсақәа (ацса амца анаклагь, арцәара цәгыгуп), амца <...> [р]кын ирылахаит, даргь амца ркыит, <...> загь дарроп, уыбра аблиндаж кәитцыит, рацхьатәыи. <...>

Уыи ааигәара <...> даеа хәык ыкан, <...> гаражтцас икатцаны азәы иыман. <...> Уа длалаган, <...> анышә жны, <...> иара агараж хәхь икаланы, цка аблиндаж катцаны, уыигыи уа ацслымз наган, иакәыршан иатан-агыин, <...> АКППТ хә иашьтоп, уыбрыи наганы, итаргыланы икаитцыит. Уыс уа есымша <...> ицалон-иаалон гәыц-гәыпла. <...> 10-мш ицон, нас 10-мш арахь ауыс руон. <...> Иныгыжылак, енак акәын рыцсы аныршьоз. Уыбра 10-мш итәан, игыжыны

ианлелагъ, енак рыпсы ршьо[н], <...> адырфаены агарнизонаѣ ауыс руан. Нас агъыи агѣыц аауон.

Абас аамта цон. Уыбрыи хѣын. Уиашътахъ, – Иытцагъ иааигѣаны апазициа къахтап, – ихѣыит.

Уа <...> сиыкъѣшахатымзт, аха икаимттар иымуыит. Абрыи ацха арыстѣыи уаннеуа, <...> уанныкъѣслак, хахъ уахыѣхало атѣиыртак амп, рацхъатѣыи атѣиыртакѣкѣа, иааигѣазаны иыкоп, рацхъатѣкѣоп, абрыи Акемпинг ахыкъаз апхъа, абра дара накъ ахѣы(?) иыкъѣтѣоп, ара[хъ] <...> – [хара].

– Абра икастѣот, – ихѣыит.

Уа узыйасзом, уызнезом. Иара уа ханцалогъы, <...> ѣынла уызнезом, ухынла мацара унелар акѣын. Абрыи абахѣ иѣатѣатцаны, <...> дцаны, – Амныи аблиндаж къастѣот, – ихѣыит.

Уа иыкаутѣо[и], хахѣроп загъы, хахѣ мацароп иыко. (Атып удырот уысгъы.)

Арыи сыцкъѣын айтѣбагъы взводк иыман. Уыбрыи авзвод иыманы, агъырт <...> ацкъѣынцѣа[гъы], агарнизонаѣ ауыс зуоз, ааидгыланы, ухынла мацара, уыбра дцаны, <...> направленные действи хѣа, аминакѣа <...> кылтѣѣаны, <...> [и]ытѣатцаны ипыижѣыит. Ипыижѣон, аха ант накъ <...> [иахътѣаз] минак цжѣет хѣа иахѣацшон-агъыион.

Иара убас иыпжѣо, убас иыпжѣо, абрыи ахахѣ загъ цыижѣет. Нас ухѣытцалартѣ икѣатцаны, хахъ <...> ихыбыит. Ацслымз ааганы иакѣыртѣо, абрыи аблиндаж акѣатцара иалагыит. Знык ианырхыб, нас ихѣытцыргоноп(?) ипыржѣаз акакала. <...> Ацслымз аннаргоз <...> (дѣахыит, Адлеиба Миро хѣа дыкан), абрыи Миро, <...> амашъына дакѣтѣѣаны, амныи афаракѣа <...> ашьтахъ иамкратѣы, алампакѣа амхны, ѣахъхъынтѣ шътахъла, амашъына амнахъ нырцѣка ирымбаразы, иааганы идыргылан, ацс-

лымз ақөхо, абас ухынла мацара абрыи аблиндаж карцыйт. <...>

Абрыи аблиндаж <...> айбашьрақәа анцақәоз-агыиоз даара ихәхәет. Иара абрыи мартовски апирация аныказ-агыи, <...> убасқангы даара иыбзыиан ихәхәыит. Еҳаразакгы абрыи Ақәа <...> анаагоз, убарт даара ихәхәыит. <...> (Уышьтан нас хазы ҳалацәажәозар акәхап ишықалақәаз.) Абас ала, абрыи [Осиа Лионид] ахатцара иыхәтатқьангы иоуыит. <...>

Нас уыс угәы иаанамгои зны-зынла, <...> абрыи <...> афырхатцара иыртт-агыи, <...> иыззиоуи-агыи ҳа. <...> Аныи цьыуқы-цьыук рзыҳа иырхәоггы, уыиггы ҳаҳахьет. Уыи са сзгы иырхәозар қалот-агыиот, аха абрыи изы азәы <...> ихәот ҳагь сьқам. Убысқак абрыи айбашьра дыузза ахынзацоз ихы бзыиазан иааиырцшыит. Иыхәтангы иоуыит ҳа иыспхьазот, Осиа Лионид.

12. Ақбатәи Шьроматәи ажәыларә

Уажә ҳаицәажәарафь иысхәарц иыстахыу уиоп, <...> арыи агарнизон афь ауыс шызуазгы, ианахәто, хәчык ацхыраара <...> ртахыуп ҳа ианыспхьазоз, саргы сцалон. <...> Ақбатәи ақәыларә ҳа ҳашьтоп, абрыи Шьрома аганахь ала <...> (рапхьатәи ҳалацәажәахьет), <...> ацара анатахха...

Уаанза сара амныи 13-фык сыман сантәаз Шубара, <...> аныи ацҳа ахыказ-агыииз, <...> атанкқәа рзы аминақәа <...> [ыцҳацтеит]-агыиит. <...> Иахыцастцаз здыроз сареи, Еник Лионеи, <...> [Тарба Аслани] ҳауп, акәымзар агьырт <...> иыздыроз уыф дықазымзт. Уа <...> асхема қахцыйт-агыиит, иахыцҳацқәаз-агыиқәаз. <...>

Арт иырдырон, аштаб ағы, ишыко, нас, – Ета уцарц шцоубо-агыиу? – рхан, – Иыбзыиамыи, – схэыит.

Нас иаашытсхын, <...> абас 15-фыкка <...> сыман сцет. <...> Уыскан иыздырон уажэы хазлацақөоз, апирациақәа-агыи, пәсәцш акәымкәа, <...> салахэын сара уа Асавет ағы. <...> Иыздырозгыи хмачын, хгэыитақәаз, аха уажә сцот, амныи амөақәа [р]гәа-тара, <...> разведка хэчык ақатцара, нас <...> аминақәа рытцхра аныртыху, рытцхра-агыи. <...>

Атехникагы хаман-агыин, а-БМП-қәагы өөбака згыит, а-ЗУ-шкак(?) згыит, <...> ГАЗ 66-ои ха иызшыто амашынақәа сымоп. Хөет Шубара. <...> Ха хөеаанза, аныи азы иазәзәазар акәхарын, иаапшыи иыкан аминақәа ахытцаз, <...> арахытэыи ала иыкақәаз, <...> хөеаанза иытцырхыит. Уа Аиба чкәынак <...> (уажэыгыи абра а-ЗУ-шка <...> хөаонацхья игылоп, аабатэыи аномер ха, абрыи иақәтәан айшыцәа оыцья <...> Аиыраа), <...> уыбрыи <...> иыман дылбааит ха хнеаанза. <...>

– Тцка дылбааит анырхәа, – омашәа иызбыит:

– Иышца, дышпалбаа? – схан, – Дылбааит, Гиви Камыгә-ица, – рхэыит. – Уара, дышпалбаа, аминақәа ытцаныи?

– Аминақәа арахы иаабаз ытцххт, – рхэыит, аха <...> арыиггы <...> иымдыруазыи, <...> атзамц [а-ЗУ-шка] азшыапык кыдыргыланы, агыи агәты иыбжьаргыланы, абас дылбааит.

Ханне, амина шытан, уырт <...> ытцххыит-агыит. Нас арахы <...> ицахьан дара, <...> Ақәатэыи а-ГЕС ахыко ашка. Уа[хь] <...> [ицеит] Цыгәба Лиосик ибаталион, агыи аөада [Витали] Тарнава иытә хазы иыкан. <...> Сара арыстэыи аснариадкәа рацәаны исыман, иызназгар акәын, <...> ауаа рызназгар акәын. Аха <...> рацхья атыц аныи Шубара иыскыр

акэын. Шубара иыкны саннеи, сантэа, нас иытцагь сзынарышьтыит. <...> Ачиченцэа ыќан, аќабардацэа аќан, апсуаа аќан, нас 200-фык рќынза <...> сызнет. <...> Арыи азы уаннырлагь дара рышка, агьырт хахьла иаауон, сара арстэыи Шубарала сажэлар акэын. Абас ханнеуа, аныи аминаќэа ытцоу гэахтар акэын, атехника мнеуо, инеуо хаздырзомзт, иытц[зхуаз] <...> урыск дхацын, москватэк (ашьтахь абра атили-видиниа дадырбыит-агыиит, ишьапќэа хжэет рыцха, иара), <...> акрыхытцоун-агыион.

– Уаапсама? – ха схэо-агыи, ас дхацны, <...> хцо, <...> абрыи абнара халалан хыхынзазнеуаз, иытцххыит. Аха афада иытцагь хнер, <...> иаахтны иыќоп, <...> угэартот, уыс уацэшэаратэы иыќан. Амныи апаса 28-фык <...> ршыит [хэа] ахысхэаз, <...> абрыи атыц аќынза хнероп. <...> Уоп дара апазициа бзыиан иахыркыз, <...> ирымаз загь уыбра иыќэыргылан ирыман. Иызбанзар уыи цшы-мфакны ехагыл[оуп], <...> ахэы бзыиан иыќоп-агыиуп. Аладагь ицо дырбо, афадагь иаауо, Шубараќа ицо рбо, Ахалшьенитэ иаауо рбо, амфаќэа загьы уыбра икын. Амныи а-ГЕС ашка ицо <...> амфагьы аброп иахыќаз. <...>

Абриакэын хзагагы хзышьтаз. Уыс хайцэажэан хаќан, абрыи Ахалшьениала наќтэыи а-ГЕС ала иаауо-агыи, хахьла иааиуа, сара арстэыи тќала сфены срыжэло. <...> Ачќэынцэа исыцыз <...> 20-фык раќэын, агьырт <...> тќа иласќаган итэан. Арт уажэ сдэыќэлар исыманы, сацэшэет. «Са схала сцап, снавагыла-аавагылан(?)», атырасра-агыи, <...> (амина ытцазаргы, <...> ыынла ухы аныќэгашья уаќэшэар, <...> уаќэпалазом), ахахэ дыуќэа ахыќо, кьыс змам, адацќэа, абарт срыќэпало сцалон сара, аминаќэа сырхысны, иахаќаќэаз.

– Абинокыль сыманы <...> хэчык снаскьот, – схэыит, – абас 60-ќа, 100-метрак-агыи раќра.

Ацкэынцэа игылаз рхэыит:

– Ета уахцэот, <...> уыс мамо, – рхэыит. – Ара уыказ, – рхэыит.

– Мамо, цьаргыы сцазом, <...> абра снеуот, <...> шэаагыл, – схэыит.

Уыс рхэо, емахко, нас инырмыуза(?), – Шэаагыл! – схан, срыгцахэхэан, <...> иаагылт.

Аныи Тарба [Аслан хэа] цкэынак дсыцын есымша, уыи <...> [сцар] иыузомзт. <...> Иааныскылан, снаскьо, снаскьо, нас саргыы саланагалыит. Абас, 200 метракынза срызнет, <...> амныи атабаиа иахтатэаз ха сгэы иахаанаго, <...> амџақэа ахехагыло. 200 метра сыбжьаны, атырасра сылалан мацара снет. Абинокыль скын, сахэапшт, аха уыџ дызбом. Зны уыс сгэы иаанагыит <...>: «Сгэартазар калап, рэырцсны итэоп» сгэахэын-агыин, <...> атырасра сылатэоп, <...> бинокыльла [сыцшуеит], аха <...> азэы даамтысзыит. Иара жэыкгыы зымбыит. <...> Псызхаз уаха уыџ дгылам(?), абас 15-ка, 20 минут <...> уыбра стэан. Уыс зны сгэы иаанагыит: «Сышнеуа снены, уыбра стэап, уыбра уыџ дыкам» ха. <...> Аха иыкастцоз, <...> «уажэы санажэ, азэы агэызха дсехсны, газарала сыишыр аткыис, макьана саагылап, цкэа сыпшып-агыи[п]» <...> схан, соура акынза сџаткьан сџагылыит, <...> «азэы сыибар, ма дхысп» схан, <...> иаразнак дышцахысоз, слатэет. Азэггыы дымхысзыит. «Абрыи закэыи?» сх[ан], <...> арациа сыман <...> аштаб ашка сыизасыит. Аиба Валерик иоп ха сыкоп иызкыз. Паша Арзынба иакэыу, Аиба иакэыу, цкэа иысгэалашэом, аха азэы икын, цсышэала хаицэажэет.

– Ацсшэа зхэо, <...> ацсышэала усацэажэа, – схэыит. <...> – Уажэ сахыко удыро? – схан, – Ааи, иыздырот, – ихэыит. <...> (Загы нткааны ихазхэазомзт. <...> Уа абора ыкоп, <...> аферма <...> ыкан.) <...> – Уыбра нырцэ, –

схэыит, – сахгылаз анырцә, – схэыит, – ажәқәа рбора
сыман, <...> сбора ахыко уымдыруе? – схан, – Ааи,
иыздырот, – ихэыит. – Уыбрыи ажәқәа аасцот ҳа сцан,
<...> сахнейыз, ажәқәа ыказым, – схэыит.

– Иаба, уабако, уара, уабако?! – ихан, – Ажәқәа
ахыко, ажәқәарә сыкоп, – схэыит. – Аха сьжәқәа
ыказым, <...> [и]ахцаз сьздыром, – схэыит. – Елыу-
каама? – схан, – Елыскааит, елыскааит, – ихэыит. <...>

Сасналиеви иареи едтәалан (Сасналиев уыскан
министырс дыкан оборонаә), еихэыит. Арыи <...>
иааиымыихын, акәыкәыха дыхәхәет:

– Уабаца, уевысма?! – ихэыит. – Уабако, уабако?!
– ихэыит. <...>

– Иахуеҳәаз уыбра сыкоп, – схэыит.

– Угыжыи уыбржәытцәкә! – ихэыит. – Угыжыи!
– ихэыит. <...>

Арыи Дбар хазы дтәаны апирация акатцара да-
фьуп, <...> абрыи злаагаша, арахь хахыла иаауо, аб-
рыи злаагаша ҳа иафьуп, <...> иара уа уыф дыказым.
Арыи Тарнава, камандир баталиона, хахынтә Ахал-
шьениала даауон, <...> сьбжыи иаҳозар акәхарын.

Нас, – Угыжыи, – анырха, <...> сгыжыит, сьл-
бааит сьцкәынцәа рышка.

Уыртгыи, – Гиви Камугавич, сцазом уымхәазыи, –
рхан-агыин, аха ҳаицәажәыит-агыи[т]. <...>

Уыс хшыказ, – Шьта хгыжып, <...> амфа хрыцкьет,
– схэыит. – Нас апирация анахәто ҳалагот, – схан,
хгыжыны амфа хшыкәыз акәымкәа, рациала Тарнава
иыбжыи гот <...>:

– Арыи иызгыит, иызгыит! – ихэыит. – Уа статәоп,
– ихэыит. <...>

Сьбжыи аниаха, уыф дыказым зхәоз, иара хахыла
иахагь дахәамцшозыи, <...> ианыиба, дааины дтәтәет.

– Аа, <...> – [говорю], – сыушыит, <...> сацхья иуугыит, иуыдсныхэалот-агъьиот, – схан, нас агъырт акаманда рахтан, загы уа ххалыит.

Абас, <...> апаса 28-фык <...> ахыршыыз, уыф дхамбазыкэа хнет. Уа <...> а-ПТУРС аабыит, <...> СПГ-9 ха иыкоп, ѿѿба аабыит, апулимиотқэа аабыит. <...> Цқала хандэықэла, агъы[рт] <...> арахь аѿада ихысо, алада ихысо анырба, икажъны иыѿны ицет, <...> загы уыбра иышьтан.

Абас уыбрыи <...> хгыит. Уажэыгыи «сгэы иало[п]», <...> сымацара <...> снены иызгар стахын. Ашицка сыхъыит.

13. Акэатэи ахаракырақэа ргараантэи хтысқэак

Каман <...> нактэыигъы, Амзара ха иыкоп, убырстэыигъы иылбааит. Ахалшьенинтэы, <...> арыстэыи, Амзарала иылбааны, Каман ргахъан. Хартгыи шыта Ахалшьениила загы уа тцка халбааит. Нас уыбра Каман <...> апаса <...> «Атахмадацэа [рыѿны]» [хэа] <...> иықан. Уыбрыи аѿнаѿы аштаб кахцдыит. Уыбра сықан. Нас Шьрома, <...> ашьхақэа Хабѿиук, агъыи 920-аиа ха иахаѿыу, <...> убарт ргара акэын ха хазѿыз. <...>

Уа акыраамта хақан. Уыи загы схэом, аха ипизодқэак схэар стахыуп. Арыи Шамиль Басаев (дыудырот уысгыи) <...> иыман дааит иѿызцэа. Иара ихата, <...> есымша рацхья дгылан акэын аибашьра дышцоз. Зам. министыр обороны ха дкартцахъан <...> Апсны, <...> аха, загы дарроп, иара ашэакъ кны, рацхья дгыланы аибашьра дцон. Уыс акэын дшықаз. <...>

Уа даннеи, <...> хаикэшэыит иарей сарей. Уаанза, <...> Шубараан хэчык хаицэхан-агъыин, нас <...> апсшэа ебаххэон-агъыион, ханебабо хгэыдыи-бакылон-агъыион, аха <...> хаизааигэан хақазымзт.

Уыс хшыҕказ <...> дааит иара, <...> аштаб аҕы. Уа са сҕы иаины акэын загъ шцоз. Нас иахцо амѡакѡа-агъыикѡа расхѡон, иышцаша расхѡон-агъыион. Са сҕынза машьынала уылбаар калон. <...> Уантѡ <...> шыапыла уцар акэын, уаха цашьа амазымзт. <...> Уа ацхақѡа ѡѡба аҕоп, уырт ацхақѡа хахьчон-агъыион, <...> акҕамларц азы.

Уыи дцет абахѡ ашҕа, <...> Хабѡиук ала иыхѡнаны, Цагуравка агаразы италыит. Уа аифахысрақѡа калыит-агъыит, аха арыи ачиченцѡа шыҕаз уысоп, [акр]аамта <...> иызтѡазомзт, иагъа ихагахар, ѡымш-хымш. Аха уырт <...> хатцарас <...> [ирылаз] – иажѡлон, иҕѡыбаса иықѡыртцон, «амнаанза унеи» ахыгъѡаз инеуан, «всио, азадача кѡхтдыит» рхѡон, иаагъыжъны иааион. Аха уа итѡаны, абрыи пазиционна хѡ иаххѡоз, бои, уыи ртахзымзт. <...>

Арыи иысвиазь ауыс амуызт-агъыизт, ѡыцъака иыманы, <...> иа итѡқѡа ныжъны, <...> акелыикаарц итахызар акѡхарын, дшаауоз дымѡахҕѡет, <...> дара ахыҕаз дақѡшѡыит. Уа иехсыит-агъыит, <...> ѡызак иыцыз <...> дагъырхѡыит, <...> лыхнытѡ чқѡынак дтахыит. <...> Агранатамиот ала ирехсын, иықѡшѡан, дҕѡыбаса дагыит, арыигъы дхѡыит. <...> Ишьапы иақѡшѡыит, инапы иақѡшѡыит-агъыит¹.

Даеа чичен чқѡынак, иара диыцзымзт хѡ сыҕоп, <...> хазы дшаауоз, уыигъ уыбрахъ дақѡшѡан, азы иеатан-агъыин, арахъ <...> хѡ хашҕа дырын, абнала <...> днет. <...>

– Абас-абас, – ихѡыит, – Басаев Шамиль <...> дыхѡны дыҕоп, – ихѡыит. – Амнахъхъы, Хабѡиук атҕа, – ихѡыит.

– Иышцыкѡыгу, уара? – схан, – Ааи, – ихѡыит.

Нас ацқѡынцѡа еыызгет.

¹ Ари атыц аҕы аинформант ицѡажѡара аанкылахеит, акассета аархѡразы.

– Ҳцап, <...> дахыко гәахтап, амға ҳақәлап, – сҳәыит. <...>

Иара ахыкалатәкьаз нҳархәа, ҳанней, <...> арыи Цагуравкантә иыубартан иыкоп. Уа дара Цагуравка ҳа иыко ахәаґы иықәтәан. Арыи ҳақхьатәкьа <...> Ҳабґиук ыкоп. Азы уыраанза, <...> [а]бжьараґы иытбаауп.

Абас 200-ка метра <...> иыубартаны, иаххысоз уыброп. Уахь унеуагьы иыкам, аха иара <...> дхәазаны абнакынза дааит. Ҳарт <...> абна <...> ххәытцаанза, ақкәынцәа уа илартәаны, хәчык санынаскья, – Кто идёт? – ҳа иыбжьы иыргет.

Сыпшызар, Шамиль иоп. Иымаґәақәа акымзарк иышәзым. Икьяґ ыкам, еикәа ыкам, делыхны, амала, ишыапқәа ґеҳәет, абинтқәа рыла-агьыи, <...> ихала.

Нас снен, – Абаацс, иуыхьыи? – сҳан, – Абас-абас, – ихәыит. – Агьыи дабако, иыршь? <...>

– Амнахьхьыи дышьтоп, – ихәыит, – иыршьыз-агьыи, – ихәыит.

Аха <...> аныи <...> иыхтны иахыказ атыцаґоп. Нас ақкәынцәа сыман сааиын, ҳеытәахны, ххәазаны хнены, <...> дахышьтаз арахь дааган, абна ақәаташка(?) дахтәахыит.

Иара нас, – Агьырт иытцагь <...> ыкоп <...> амнахь нақ, нырцәка, <...> абахә атқала, <...> Аҳабґиук атқка, <...> даеа ґыцьа, – ихәыит. – Азәы <...> ишыапы хтәоп, – ихәыит. <...>

Дҳаман хдәықәлыит. Агьыи уысгьы дыхәны дықан.

– Уыи нас уышьтан хазы дахгап, – ххәыит, – арыи дхазгаат, – рҳан, дрыман ақкәынцәа идәықәылт, аха уа абахә уаґалан уцароп.

Уыс баша-маша унеуа-агьыиуа иыказым. <...> Уажә 15–20 метра днаугар, нас еазәы икәәкә дықәыитцароп-агьыиуп. <...> Иықкәынцәан исыцыз, аха ирылмшет. Нас сҳәыит:

– Дсышәт, саргы дызгот, – схәыит.

– Гиви Камугавич, ура дышпоуго?! – рхәыит.

– Дсышәт, дсышәт! – схәыит. – Уалга, скәәкә уықәтәа! – схан, – Сықәтәазом, – ихәыит. – Уара, скәәкә уықәтәа! – схәыит... <...>

– Сықәтәазом! – ихәыит. – Уара, сара <...> иысзыгәыгьом, – ихәыит.

Хаибакыит. Нас сиытцахәхәет, <...> скәәкә дықәсыртәет. Амџахәаста саныланы цытк дызгыит. Амџа хыхықәыз, аныи амыхәқәа, <...> ишьапы имыхуе, иаџапар ха сшәаны, ас кәтцә-агыио хцон. <...> Дахықәтәаз скәәкәәџ уыс ихәот урысшәала:

– Харашо што <...> я <...> вовремя <...> женился <...> на абхазке, – га[ва]рит. – Если б я не был бы абхазким зятем, <...> ты <...> миня <...> ни павёз бы, – ихәыит.

– Ах, ты, – я га[ва]рю, – сволачь! – я га[ва]рю. – Ты, <...> какраз, <...> ни имееш права, <...> как зять на миня <...> ездить. <...> Щас в абрыив пушу! – я га[ва]рю.

Асгыи алаф ебаххәыит-агыит. Арахь дыхәны дыкәоп, <...> алафгыи ихәот. <...>

Нас хәицхыраан, амашынагә ааган исыргылахьан, <...> иахынзәнеоз, уа дкылхгет. <...> Амашына датаны дахшьтыит. Данцоз уыс ихәыит:

– Ты мой брат, – ихәан, дцет.

Уыбрыинахыс иареи сареи хәиџызцәа бзыиахыит. Аишьцәа рецш, убас хқалыит.

Арыигыи уыбра ипизодны иқалыит. <...>

* * *

Алафқәа хәчык <...> ххәап нас уыбра. <...> Азааи-гәара акәын хәхтәаз, азы ахыиасоз, <...> уа хаштаб ықан. <...> Хәхь ххалон, Шрома-агыи, аха аиҳарак

<...> аштаб аниакэын, иахысхэаз афнафы хтэан. Арыи азафы сцаны, сара есымша сёыскэабалон. <...> Себашьон, аха сыптцы амсымхыр зыузомзт. <...> Шьымтан-шаанза сфагыланы <...> сцаны, сыптцкэа амсхлон. <...>

Энак арыи сшафыз акэымкэа, ахысра иалагыит абзарбзанкэа. <...> Акы наф инаскьаны икахаит (уыи нас абжыы уахауот иара анаауо, иахцо-агыиуа), <...> сазызырфын, нахьхыы цъа гёефха <...> икахаит, <...> аха <...> сшафыз-агыииз, иааигэаны икахо иалагыит. «Арыи иыканатцо закэыи?» схан, <...> азы сынталан, <...> [а]еыкэабара сшафыз, <...> аашья шсахаоз, иааигэаны икахаит. <...> Иаразнак сзаакэрылыит. <...> Нырцэ апаф афьтцкэа, <...> абас 30-ка метра хабжьоп, уыбра икахаит. <...> Акызатцёк, аныи санзаакэрыла, <...> ахахэкэа ракэыу-агыи, акы кэыр-кэыр-кэыр-кэырха, абрыи азы иалахаит. <...> Схы тьууа сфагылан, сыматэкэа аашьтсхын, уызцалозар уца! Сыфны, арахь сыштаб ашка сааит.

Сеааиласхэан-агыин, <...> (ант ачкэынцэа раагара сцароп), сцет исыман ачкэынцэа, цытфок. Асаат 8 рзы ухынла сцет, асаат 6 шьымтан сааит. Ухынлоп санца. Сгыжьны санааи, арт сычкэынцэа исыцыз, алафхэара рдырон, уажэыг алаф сылырхлот-агыиот.

– Арыи Гиви Камыгэ-ипа, – рхэыит, – есышьымтан дцаны, – рхэыит, – ифы иызэзэалон, <...> иыптцкэа амыихон, – рхэыит. – Иыптцкэа абжак шамыхоз, афкэакха иехсуа [иа]налага, даагэаан, иеааилахэан дцан, Ахабфоиук ганы, дааны иыптцкэа амыихт, – рхэыит.

Уа хцет. Эынла ханца, <...> амныи иахысхэаз, 200 метра ахыбжъаз, <...> ханнеи, <...> ха хтэала аразведка <...> кхцтыит-агыиит, аха <...> иыубои, абнаршэыроп хаблагь. <...> Цагуравка иыкэтэо уыи [д]хароп, ара

хапхьа иыкэтэо, абна дахылатэо абахэ амоп, уаантэ уиехсыр, амишень [дафызоуп]. <...>

Нас, <...> – Шэебарыфны, <...> иахшэсырбо ашка шэдэыкэйл. <...> Апхьа са сцот, <...> нас снапы ахсырхо шэцаны шэтэот, – схэыит. <...>

Абрыи амфохэастала хэхнеиыз, абна анаантцэа, саахэытцкьан сыфот, иынахьхьыи ашка сцот ха. Сыфуа, абас скэаратцо, скэаратцо, скэаратцо, нахьхьынза снет, аха нас ацакья ыкоп, ацакья уатцатэот, уа иыупырхагазым. <...> Снет, аха уыф дымхысзыит. <...> Снапы шытсыхын (уа ихароп, <...> 200-ка метра бжьоп), <...> ас исырбет, <...> уырт дара азэазэала ешьтагылан игылан. <...> Дыфуо, дыфуо, дыфуо дцо, ас аныкастцалагы, уа иыекаиыжьон. Нас ипазиция идырон. Уыс иааган, абрыи шахматныи хасабала <...> исыртэет загьы.

Абрыи бжехарафык сыртэахьан епш акэымкэа, акэакха Цагуравкала рфеадырхыит. Ара икарыжьо, ара икарыжьо, ана икарыжьо, ара икарыжьо, аха <...> ацартэ хамазым, агэы хакэхыит. Арахь абна, арахь ацакья, уаха царта ыказым. Уажэы абжафык ракратцэкья мнецызт, аха агьырт нак абна иылоп. Арыи еынла ишамуаз збыит. Уышьта шытахьлагь <...> [аиагара] удафхыит. Акыр хтэан, абас 15-ка минут, аха иакэымтцыит.

Нас иааигэаны гранатамиотла ихэехсуа иалагт. <...> Арантэ са сыйбазомзт, аха анахь са стэқэа ахтэаз ашка ахысра далагыит. Нас сыбжьы сыргет (азэазэала рыхьызқэа хэаны):

– Уыф!.. <...>

Аснариад ала акэын иызлахысоз, <...> уыи нас фтаматым. Арыи дыфны абна дылло, арыи дылло, аныи дылло, <...> нас <...> сарггы саанхет, <...> сыфны, скэаратцо, ета хазлааз абна халалыит. Халалан цытк хнаскьет, абас 200-ка метра, иааныскылан,

шьта <...> аныи ҳахылалаз ашқа иылахысо иалагт-агыит. <...> Иара амѳа ас икѳаратѳо иѳот, уыи <...> ихыст-агыит, аха ҳааигѳара уыс агъкамҳаит. Астрои илықәсыргылан, срыхәаѳшын, азѳ дықазым. Маскватѳ урыс чкәынак дҳацын, даҳзымпшааит.

– Дабаца, ура? – ххәан, – Гиви Камугавич, хаздырзом, – рхәыит.

Уышьта дныжьны сызлаѳои?! Ахы иаахан дынхоу-агыиу... <...> Арыи илымҳа иагзаап, аныи акаманда иықастѳаз имаҳазыит. Иалыздрааи, илымҳа иагыу-агыиу.

Нас снен, <...> – Дабаца, <...> дабаҳартѳаз? – сҳан, <...> ал хәчқәак гылан, абас ѳѳбақа-хқақа метра, абра акѳраѳы, амныи давѳатѳ[еит]. <...>

– Амнахъ даҳшьтыит, – рхәыит дара, абнараѳы ханнеи.

Нас хабжьы харган-агыин, иѳымѳтыит. Дзыгуста сгәалашѳом, Тарба иоп ҳа сықоп, Аслан, дыѳны дѳан, дахѳатѳаз гәѳтан, уа дтѳоп. Апулимиот икыуп. <...>

– Ура, иықауѳозыи?! – иҳан, – А вы ж каманду ни дали? – га[ва]рит. – Приказ был, – га[ва]рит, – я сижу, – га[ва]рит. – А што мы убигали ни видел?

– Видел, но я каманду ни палучил, – га[ва]рит. – Я па каманде действую, – ихәыит.

Уыигыи нас дырыѳны дааҳган, алаф иылхуа, <...> хгыжьны ҳааит. Уыбриашъѳахъоп <...> ухынла <...> [х]анца.

Ухынла хѳет ашахақәа хаман. <...> Аныи азы аррагыи даара иыцәгыи уысқан, <...> [и]дыуны иѳон. Ашаха дыук ааҳгыит, <...> [60]-метра <...> ақра иықоп аура. Абрыи хаманы хнет. Аха арт ачқәынѳәа, аныи ашаха хаман ханѳоз, <...> ашьтхразы иаашъан, хыцъара ипырқаззаап. Са исыздырзом. Арыи ханнеи, сҳәыит:

– Ашаха ах са иыскот, – схэыит, <...> – сыфны нахьхы сцот. Уахь саннелагь, шэарт <...> азэазэала шэыфны шэнеуот сышка, – схэыит. <...>

Лашьцоп. <...> Амный абжьысырта, паса хахзымцаз, арыи уышьта аамта цот, <...> [хзыщцакуагы] ант нак иынхаз ачкэынцэа рзоп.

– Азэы ишьапы хтэаны дыкоп, – рхэыит, арахь аамта цот.

Харгы уахь хазнеуом, аныи дара ртылаф иыкоп, ақырткэа ахыко ашка.

Хдэыкэылт. Сыфны сцет, аныи паса сышцаз епш, <...> сшаха ахы кны. Ашахагы уа иназгыит.

– Уышьта азэ шэааи, – схан, <...> азэ дыфны дшааиоз, ирыхь сыздыром, иакэытцт аара, сыбжьы сыррет. <...>

Урыс чкэынак абра агарнизонаф дсыман, Плиушьев ха. Иылакэа ачки атаны дыкан. Уаагы зны азы дырны дцаны даахьан. <...> Дбаазаны дыкоп-агыиуп, абныи дааит.

– Уара, иыкале, ант зымаауе? – схан, – Иыкам, иаауом, – ихэыит. – Уара, уца ета, <...> – схан, аныи иылакэа ачки аман-агыин, нас аринтир ицэыззар акэхап, абас хэчык иааркьахэны дцар акэын, иара абрахь арымарахь ала дцет, арыгьарахь ацара ацынхэрас, <...> дцан, атцыршэ асра далагыит. <...>

Ант ахтэаз, <...> ухынламзыи, арыи ажэоан дад-пшыланы дгэартыит. <...> Пачлиак дсыцын, арациа зкыз <...> (паса абрыи арациакэа сзыказцоз), ара акамандафы азгаб дыртэаны дхамоп, амедсистра, Емма Инапшьба ха дхаман, арыи хазы ецэажэо-агыиуа(?), – Уара, ишэыхьыи, шэабако-агыи? – лхан, аамта цахьет акыр... <...>

Арыи <...> ахэара мариоп, аха <...> уанцо хэчык иуадафьуп, ухынлан <...> абахэ уафалан ацара-

агыи, алашара ауыркыр калом-агыиум. Аамта акыр хақәхыит. Асаат 2 ркынза ухынла инехьет.

– Иҕыбымтын, ҕыбымтын, ҕыбымтын, – ихәыит. <...> – Гиви Камугавич уыбрахь дцан, – ихәыит, – ақыртқәа иыкәшан игылоп, иахбот, – ихәыит. – Иыкахтцо хаздыром, <...> баагыл, – ихәыит.

Аныи Плиушьев даныиба, арахь дымцазыи, <...> арыҕарахь ацынхәрас, <...> «арт ақыртқәоп, атцыршә иасот, – ихәыит, – иааит» ихәыит.

Нас Плиушьев дааит.

– Уара, иыкале? – схан, – Иыкалеи, уыџ дыказым, – ихәыит. – Уара, иабаце, иышцакам?! – схан, – Иыказым, – ихәыит.

Арациа хәчык хазы ихаман. Арациа ааныскылан, аныи сиыцхьет:

– Уара, уызҕызыи? – схан, – Гиви Камугавич, ишәыкәшет, ишәыкәшет! – ихәыит. – Ишәыкәшет, шәеазыкатцан шәыказ, – ихәыит. – Уара, ихакәшада? – схан, – Ақыртқәа шәыкәшет амна! – ихәыит. – Атцыршә иасо игылоп, – ихәыит. – Уара, Плиушьев, уабаказ? – схан, – Амнахь сымцеи, – ихәыит. – Атцыршә уасма? – схан, – Ааи, – ихәыит.

Нас уыи нахьхьы абнашка дцаны, 200-300 метра <...> арымарахь дцаны, анахь-арахь атцыршә дасозаап. <...> [Ант] «ихакәшет» рхәыит.

– Уара, уыи Плиушьев иоп, арахь шәааи, Плиушьев иоп, – схан, иаазгыит. <...>

Азәазәала иаазго, нас ачиченеццәа шыца, рацхьа иааит. Уырт ааит-агыит. Нас уажә <...> лашьцоп, уахталогь убазом. <...> Ашаха ркын, – Италода? – схан, ачиченец, <...> – Са сталот, – ихәыит.

– Уара, азсшьа удыро? – схан, – Иыздырот, – ихәыит. – Бзыиоп, нас ашаха кы, – схан, исыркыит.

Са иыскыуп акы, арахь. Иара иыкны ддәыкәылт, иыдәахәалан. Азы иеалаиыжът. Акгыи аабазом, абжьы

хахаот азы, уаха акымзарак ыказым. Арыи азы иеетан дцот. Дышцоз акәымкәа, сшаха нтәет. Арыи <...> [60]-метра <...> иыказ, <...> сшаха ыказым. Уыих!

– Уара, сшаха кьяфын, иыказым уаха, иынтәет, – схәыит. <...>

Аныи <...> [60]-метра <...> ыкан. <...> [60]-метра <...> ацынхәрас икьяфыз скыит. <...>

– Иаусыжьтома? – схан, – Иаумыжьтын, – ихәыит. <...>

Иоусмыжьтыр, аныи дзаанаркәрылар калот азы, <...> ағырашка дагыит. <...> Уыс схәыит:

– Уара, са акәры савалан сыфует, уаргыи ухы уахәала, – схәыит, – амала уыбжьы сырха, – [схәеит]. <...>

[И]ыбжьгыи рдыуны иымхәар, иуахазом. Акәры савоп сыфует, абрахь алада, аныи сыипасны. Иара арахь дызсо, арахь дызсо, <...> [шәкка] метра <...> акәры хавалан хцет. Нас, ихәыит:

– Сырт! – ихәыит. – Сырт! – ихәыит. <...>

Ханемариашаха иареи сареи, <...> ашаха хазхет. Иара нырцәка дыкоп, сара арахь сыкоп, атдыхә скыуп.

– Уышьта уаргыи <...> нактәыила арахь уаала, – схәыит. – Нас сара арстәыи нак сцап, – схан, <...> хтыцаф хааит.

Хааит. Уажәы иара икыуп, сара иыскыуп, аха <...> иаргыи зылачыит, <...> икәазын иара иахкыз. <...>

Иахзынкылом хыцыгыгь. <...> Ант <...> аазган, аныи ачиченец еазә дааит. Уыигь икыит, аха <...> азы иаласцпхьаза ихамнахо иалагот. Ихарххо, ихарххо, <...> уыбрыи хәфьуп. <...> Сара сбааазым, иара дбаазоп, ахьта дакыит.

– Уышцако? – схан, – Ничиво, – ихәот, уа дгылоп.

Арыи чичен дыук дааит. Дкәазза, омак чиченк дыкан, аныи даакылсын, – Са сцот, – ихәыит.

– Азсшыа удырома? – схан, – Сыздырзом, – ихэыит.
– Ыы, нас уышпацо? – схан, – Аканат сымкой, –
ихэыит. – Уара, аканат ха иахзымкыр, уышьтан
иышпакауто? – схан, – Акымзарк, сцот, – ихэыит.

Нас ачкэынцэа, аныи Плиушьевгы дааит, даеа
цыук ааит-агыит, хык-цшыкка езет. Иахкыит,
аха нак азэ иоп иызкыу. <...> Нас аныи ачиченец
дыу дталт. Дталан, иыкны, уыр-уыр-уырха, уыи <...>
амышэхэар иакэын, акэақха нак азы рбганы, <...>
нырцэка дырт.

– Уырма? – схан, – Сырт, – ихэыит.

«Азсшыа сыздырзом» ихэыит, дырны дцет. <...>

«Еазэ дыкан, афганецк, урыск.

– Саргыы сцот, – ихэыит.

Уыбрыиггы дталт, <...> азэык-шыцьяк арахь иаан-
хароп, аканат зкыу, акэымзар загь уахь хцароп. <...>
Плиушь, – Са сцот, – ихэыит.

– Уара, Плиушь, уара уызцом, <...> уаагыл, <...>
– схэыит. – Шынтэ уцан уаахьет. Убаазет, укарахет,
уылақэа ачкиқэа рымоп, уызцом, – схэыит.

– Нет, сцот! – ихэыит.

Нас ианымыуза, – Уца, – схэыит. <...>

Ицэажэалароп амала, иуоп, уаха агыабазом. <...>

– Плиушь, Плиушь, <...> Плиушь! – схэыит, аха
шыитзом. – Уара, абрыи <...> шыитзом, – [схэеит].

«Булт-булт» ихан, <...> дзаакэрылазаап. Нак ант
срытцахэхэо салагт:

– Иоушэыжыт, иоушэыжыт! – схэыит.

Ант ирахазом, <...> азы абжыы дыуыуп. Сш-
рытцахэхэоз иоурыжытыит. <...> Нас арт арахь игылаз,
– Иышэкы, шэаха! – схан, <...> хахо, хахо, хахо, хахо,
хахо, дырхэазаны, ақдепш, даатахгыит.

Аха иахыикыз иоуыимыжытзыит. Иыкастцоз? Длы-
шьтахтазар, дыпсыит, дыказым Плиушь. Анс кастцыит,

арс кастыит, дышьтысхын, ихы алада ихархан, азы иѣахт, <...> иылақәа аахыитын, – Таварищ камандир, живой, ни бойся, – ихэыит. – Сыңсы топ, – ихэыит, – уымшәан, акамандир, – ихэыит.

Уыбрыигы убас <...> ҳахыит. <...> Аныи ашаха арахь иаахгыит. Италаны <...> цшьоык-хәоык рақра иыиаагыит.

– Ҳа ҳот, – рхэыит.

Аха <...> амѡа здыроз азә иоп ихацыу, <...> ихын-хаз ачкәынцәа. Нас, – Уыс иаузом, – схэыит, – ета ҳталароп, – схэыит. <...>

Урыск, <...> афганец[к] дҳацын, иыдѣахәалан, ета дталан дцет. Нас даеа хоык иыиазгет. Агьырт ара хаанхыит. Ицет. <...>

Абас <...> [ѡѡбақа] саат иыказымзт, аха арациақәа рыман. Рациала ҳаицәажәо-агьыи, ухынла, аха <...> [и]ахцаз <...> ақыртқәа рпазициашкоп. <...> [И]ахнез, аныи зшьапы хтәаз дыңсны дышьтан. <...> Игьыжыны <...> ишааиуоз, иахааскьаз, агьыигы инапқәа хтәаны дықан. Аныи дырххо дышиымаз, <...> данңсы, иаргыи ддәықәлазаап. Абас 300-қа метра дааскьан, уыигь <...> дыңсыит, дшьабаны. Нас уырт уа иныжыны хзымааит.

Иаашьтхын, иааган азафы, <...> анасилкақәа уахь аныи ашаха <...> иадѣахәаланы, <...> абрыи <...> [ашаха] иацраҳәаны, <...> абас иыиахгет. Арахь нырцәқа ҳа ҳашқа иаагыит уырт рѡыцьыгы. Агьыи ахцатәыи, абрыи данааргоз амина дахаҳаит азәы, ишьапы хтәән. Уыи арстәыи иаагара уадәѡхан, <...> абрыи Ҳабѡиук <...> амѡала, <...> Плиушь <...> иыцыз агрүпа <...> дрыманы, Шромала дааргыит. Дагьынхыит, агьыимыхьзыит, дтамхазыит.

Агара цәгын азыҳа, уыс ихазбыит, <...> а-БМП ала азыхәта ҳталаны,.. <...> акыргыи ҳааит, аха, <...> асаат <...> [4] реңш <...> калахьан, шьымтан. Арыи

загь ухынлоп ианыкахтцо. Убасканоп <...> алаф ансылырхоз, Хабсиук згыит ха.

Арьи [азы] цъара идьуцъахан, хталан, ухынлоп, иаабазомзт.

– Хазталом, – ихъыит, – хакъытцп, Гиви Камыгә-ица, – ихан, – Нас бзыиоп, – схъыит. – Уатцәы шар, нас (аха ншалагь, <...> Цагуравкантә харбот, аныи а-БМП-ла <...> иехсыр калот-агъыиут) <...> хцап, – ххъыит, – иыканатцо аабап, – ххъыит.

Агъаашет, ханнеи, аныи чынла еха игәы гәгәахан, дталт. Дталан, ихаман иахышьтахтцәкьаз хнет. <...> Дара <...> зфыз Анцәа идьрот, кырфозыу, иыцәазыу, хгәартаанза иоақәтцан, ихаманы арахь ха хашка хааит.

Иырцәаагт убас. Агъыи <...> ацкәын[гы] убас дахгыит. Абригы <...> – иысгәалашәо акы...

Арьи аныказ <...> Шьрома апирациақәа ханалага, абра ханааныркыла <...> апиригаворқәа калаанзоп. Абрии акладбишьа акынза хлымбааи, <...> убырстәыи <...> ханаауоз <...> ауысоп сызлацәажәо. Уаха уажә иуасхәарыи...

* * *

Акәақха, атәыла бганы аиҫахысра хәҫыуп. Дара нактәыи абзарбзанқәа рыла ихысот, арыстәыи абзарбзанқәа рыла ихысот. Аныи абыржә иааиыз Кобахьяи, <...> идәылтцыз¹, Аслан <...> иыбжьы хәанчаза ҫыитот <...>: [«иахькахауа сахәала» хәа].

Аныи анаблиудатильцәа хартәот, <...> [акорректировшыикцәа], <...> уанхыслагь, <...> иакәшәо, иакәымшәо [уеихәоит], уыи дааигәаны дтәазароп. Арьи агәызха ихысот. Азәы ихъыит:

– Иакәшәоу, иакәшәоу? – ха диатцааит нактәыи.
– Иабақәшәа? – ихан, – Иабаца? – ихан, данхыс, –

¹ Аслан Кобахьяи дааин дцеит.

Иабаца, – ихэыит, – ҕахнымҕа ицет, ҕахнымҕа!
– ихэыит.

Агыи дгэаан, ацэҕара далагт:

– Уара, ҕахным иалздырааи?! ҕахным уара
уцаат! – ихэыит. – Иахцаз сахэ! – ихэыит.

Ебарпсын, иаҕыуп. Нас са сыбжылыит. Сара <...>
сааигэаны сыҕоп, <...> дара <...> ицэажэақө <...>
наҕ ҕа иықэтэоп. – Са шэысзызырө шэыоҕыгы,
– схан, иааныскылыит. (Аурысшэалоп ишырхэахо
дара, айбарпсра иаҕыуп.) – Ацсшэа жэдырома? –
схан, – Иаадырот, – рхэыит. – Шэзырөла шэыоҕыгы,
– схэыит, сзыустаз расхэыит.

– Хаузызырөуот, – рхэыит.

Арыи акаректировка кэзтөз, – Уара, уысзызыр-
өыи, – схан, <...> – амшын ахыко удыро? – схан, –
Иыздырот, – ихэыит. <...> – Ашьха ахыко удырома?
– схан, – Ааи, – ихэыит. – Амра ахгыло удырома? –
схан, – Иыздырот, иышцасзымдыро, – ихэыит. – Амра
ахташэо удырома? – схан, – Аа[и]. – Уара, нас ҕахным
арбан? – схэыит. – Абрыи данхыслагы иахкахауоз, <...>
амшын ашҕа 200 метра, амра ахгыло 500 метра, арах
ашьхаҕа – 100-метрақ, амра ахташэо ашҕа 10-метрақ.
Абас ухэар, иымдыруе! – схэыит.

– Елыскааит, елыскааит, – ихэыит.

– Уара, иынахьхыи, шыта ухысле! – схан, уыи
дхысыит. <...> – Уышыта иахкахаз гөоутама? – схан, –
Игэастыит, – ихэыит. – Иабакаҕа нас, <...> [иақэшэар]
ахышэтахызома? – схан, – Мамо, – ихэыит, – амшын
ашҕа 200 метра ицет, – ихэыит. – Нас убас шыта иахэ,
– схэыит. – Амшын ашҕа 200 метра ицет, 200 метра
аоада уоаха ҕа иахэ, – схэыит.

Доахет, ета дхысын, агэызха иақэшэыит.

– Иақэшэыит, иақэшэыит, иақэшэыит! – ихан,
ахэхэара далагыит.

«ҕахным ицет» ихэыит.

Ҳхаланы араҳь ҳталт, абрыи акладбишья злако ала. Уа <...> дэырцшыаа, кәланырхәаа, агьыи ачкәынцәа рацәаны <...> ашьхара иағаланы, <...> Шьроматәыи ашьха ҳа иыкоп, уыи ргахьет-агьыит, абра иылбааны итәоп(?). Танкк рыжәлыит, <...> иаехст, иаехст, иаехст, иагазом, гранатамиот ала. Аха арыи агранатамиот [ала] иааигәаны ухысыр иыпжәазом, ихараны ухыс-роп. Арт иазааигәазаны ихысо иалагазаап. <...> Инеин акладбишьякәа рҕы итәамзый, <...> акладбишьякәа накгьы аакгьы амҕа рбжысон, дара нак ала итәтәаны, иааигәара акәакҕа иехсо иалагыит. Арыи иамго иналага, апаника калыит. <...> Арыи Аҕзба, атанккәа рехәбы, Фазылбе ҳа иыко, <...> дааит. Ашора акаамет ыкоп, атәыла бгот(?).

– Фазылбе, абаапс, <...> аккәхцароп, – схәыит, – уышьта араҳь шытахьла идәыкәлар, <...> хуысқәа ееиым, <...> атанккәа аагы, – схәыит. <...>

– Уажәытәкья, – ихан, дыҕны дцет. <...> (Хатца <...> бзыиоп, <...> афырхатцара иыртан уыигьы, иыкәнагатәкьян иымоп.)

Атанк ааигаанза, арыи БМП-2 ҳа ихамакәаз акы апхья игьлан идәыкәлыит. Уыи ҳаҕуа ҳиышьталан, цәгьала днаҳкылт.

– Уабацо? <...> Уара, уымцан, уаагыл, – ххәыит.

Ҳарт иахтахьу атанкоп. <...> Хәчык иахцәылашьцо иалагт уышьта. Фазылбе ихәыит:

– Уара, иахцәылашьцот, – ихәыит, – уажә уа ҳнены априцел аабом-агьыиум, – ихан, <...> уыс рхәыит ачкәынцәа <...> (уыс рхәалон, аныи 72-ои танк <...> агранатамиот иагазом-агьыи ҳа, <...> ҳарт 72-ои уысгьы ихамазымзт): – Абрыи акәзар калап, – рхәыит.

Сара уыс схәахт сахтәаз, уажә акырздыруошә:

– Уара, 72-оизар, – схәыит, – знык абырстәыи ххысыр, <...> дгьыжьны, дыҕны дцот, – схәыит. –

Иызбанзар уыи дара акакэзаап ирымо. <...> Уиак рхьчозар акэхап. <...> Ххысыр дцот, <...> хахь ххалан ххысп, – схэыит.

– Бзыиоп, – ихэыит. <...>

Ахэы хфыхэнан, <...> агэыз-агэызха хынтэ уыбрахь дхысыит. Уажэ ишысхэатцэкъаз, <...> иакэшэан, уыс ихазбызшэа иара иызтэызгьы саргьы, даахэын, дгьыжьны, дыфны ддэыкэылт. Арт ахтэаз, <...> арыи апаника кэзтэаз, «Ыып!» рхан, илеи иылышытэлт. Нас арахь арациала иырхэыит:

– Уыи хэ ихарбап!.. – рхан, нас <...> абыз-цэгъарақэагьы аццан, атэыла рбганы, <...> акэақха иышыталан, дылбаарцан, <...> дара тқа илены итэт. <...>

Убас <...> [и]агьылбааит. Абрии Цагуравка апхья-кынза <...> [и]лет. Арыи Шьрома хэ иыказ ашыха, уыигьы <...> [р]гыит. Ахабшиук ганы, тқа <...> [и] лены [и]латэаноп, нас абрыи аиґацэажэара ханалага. Уыбра хаагылыит.

14. «Важные объекты»

Уыбрыи аибашьра дыузза, иысхэаша <...> ра-цэазоп, аха <...> акык-фобақэак сгэаласыршэар стахыуп, уажэ <...> алаф ашқа ханыиас. Арыи аиґа-цэажэарақэа аныказ (акамисиа уысгьы салан), <...> зны Шэача хэизалон, зны Акэа, <...> зны Гэдоґа хакан, зны Пицунда хакан. Убас <...> Акэа хааит. Дбар[и] <...> сарей хэицгуп, апсуаа рганахь ала. <...> Дара азна ыкоп, агиниралцэа-агьыи, <...> ашора атэыла бг[оит]. <...> Ар хэикэшэараны хакоп, абрыи МВО ахыкоу <...> хэизет. Зны <...> удакаґ хнаган хдыртэт, аха <...> уа иахзычхаомзт.

– Уара, <...> абра хэзтэои, – схэыит, – адэахьы хдэылтцны хтэап, – схэыит. – Уа атэартақэа ыкоп-

агыиуп, уыбра хкарта лықетцаны, адәахы хтәап, ашьашәырафәы ихамзбои, – ххәан, – Бзыиоп, – рхан, адәахы хдәылтцт.

Картақәак хәпхәа иықәхтцан хтәоп, аха <...> афнытцкәтәыи ар ақатцароп уажә хәзфәы. (Уыи угәалашәо сыздыром.) Убыскан уыс иырзбыит, хара хәаиуа ара, даргыи ршәақьқәа шытарцо, харгыи хшәақьқәа шытахтцо, <...> афнытцкәтәыи <...> ар <...> кәхтцот, <...> апариадак ақатцаразы, уаха уыф дыутахым-агыиим хә, абрыи ауыс <...> хәфәыуп. <...> Ақыртқәа дара рхатә план кәртцыйт, хара хтәи хазы икәхтцыйт. Хара <...> полк[к] <...> кәхтцот хә ихәзбыит, <...> [и]ахыкәхтцаша хәзбыит, <...> баталионк Очамчыра ихәртәо, <...> еак Гәылрыпшь <...> [и]хәртәо, Акәа акхәртәо-агыио, <...> Афонгыи акы-агыи хә абас пшьбака баталион кәтцаны-агыиины, 2000 ркынза. <...>

Уыс ихәзбыит, <...> арыи афнытцкәтәыи ауысқәа рзыха шака хтахыу,.. <...> «асоба важные абъекты» хә уыс рхәахуот. <...> Асоба важные абиект <...> [хәа] Апсны иыко акызатцәык – Ингәыр-ГЕС-оп, уаха агыкәзым. <...> [Икоуп] «важные абъекты», «асоба важные абъекты-агыи» хә, абрыи алацәажәара хәфәыуп. <...> Ант ақыртқәа <...> акиоск инаркны загыи важные абиектс икәртцыйт, амагазинқәа-агыиқәа аныртцт. <...> Дара уысоп ишырзбыз, Ингәыр инаркны Гәымстанза да иырхьчо, <...> Апсны етаршарц ртаххыйт, агыи Гәымста инаркны алада хә ихәхьчо. <...> Гәымстанза, дара 4000-фык афнытцкәтәыи ала иатахыуп, <...> ашәақьгыи улыскак атахыуп, <...> а-БМП-қәа 30 ркынза <...> кәртцыйт, <...> аибашьра [аан] ирымаз атцкыс еханы икәртцыйт. Абрыи емако, хәибырцсо хтәоп. Уыи ишалмтцыз схәыйт сара:

– Апсны хшазом, – схәыйт.

Са соп иаҕыыз <...> арыи аҕнытҕкәтәыи ауыскәә. <...> Аبرىи акарта ҳапхьо ҳзаҕыыз акәымкәә (агиниралцәә, <...> Цквитишьвили иома, <...> Тәтунашьвили-агыи, <...> хәҕыккә <...> ыкоп, дара ртәкәә, <...> аҕнытҕкәтәыи ар еҕызкаауаз дыкоп, <...> Чиқовани), <...> айбарцсра ҳаҕыгуп, арыи идеиас <...> [и]аазгаз иара иоп, Чиқовани.

– Уара, уебашьразы уаау, мамзар <...> [аҕынчра] акатцараз уаау сзелмкааит. <...> Цаса иуымаз ар ратцкыс, <...> ехатәны иыутахыгуп, <...> иатцанакуа сзелымкааит?! Цаса аихамҕа шәхьчаразы атанккәә шәыман шәаан, уажәы аҕынчра акатцаразы еҕа уыскакгы шәтаххыит! – схан-агыин, <...> айбарцсра хшаҕызымкәә, агәырқьха агиниралцәә заҕь гылт.

«Иыкалеи?» схан, снапшы-аапшзар, агәашә дааталыит Иосилиани Цьаба. Уаанза знык дызбахьан иара, аبرىи айцәажәарақәә аныказ знык-ҕынтәка хаикәшәахьан уыс. Иыбзыиан хаибаздырзомызт.

Адәәҕы хтәоп. Са дзымбазшәә кастцан, <...> сылақәә ачки аҕаны, аبرىи акарта сапхья иыкәтцаны, <...> садтәаланы, «акаамет» кастцо салагыит. Арыи Дбарггы, са санымгыла, <...> дымгылазыит. <...> Арт ааиын, ацсшәә иархәыит, <...> ршьапы иыкәгыланы. Нас иара днаскьан, <...> уыс ихәыит:

– А што, батона Гиви на миня абижен што ли? – ихәыит.

Нас саапшын, – Ааи, – я га[ва]рю, – батона Цьабо, <...> я вас ни заметил. <...> Здраствуйте, – схан, снапы иысымтазыит, <...> сҕагылан, еҕа слатәет.

Уыс хтәоп. Аныи скарта сапхья иыкәыыз даадгылан, – Батона Гиви, эта што? – ихан, <...> – Эта карта, – схәыит. – Эта карта я вижу, но где абхазцы? – ихан, <...> – Абхазцы вот здесь, – я га[ва]рю. – А где грузины? – ихан, – Вот, грузины здесь. – А што,

слушай, случилась здесь? – га[ва]рит. – Эта абхазцы. Вот сюда пайдёт – грузины, вот сюда пайдёт – вот и мир! – уыс ихэыит. <...>

– Правильна, <...> но никак ни ришаем-агыи, – схан, уыс хшалацэажэоз акэымкэа, <...> «важный объект» ҳа еҭа ацэажэара ҳалагыит. <...> Дтэоп иара, абрыи абахта иадыу оуп, уаҳа агыиҳэазом <...> уаниацэажэо. Амала аиумар иымоп-агыиуп, аха абахтатэоп иыиҳэо, вор в законе, <...> абриоп иыидыро.

– Батона Гиви, адин вапрос имею, можна? – ихан, алаф ҳалыхо дтэоп, абыцы-быцыҳа дцэажэот.

– Я слушаю, – сҳэыит.

– Вот эта тюрьма, эта важный объект или ниважный объект? – ихан, <...> – Тюрьма может стать важным объектам, смотря, кто там сидит, – сҳэыит. – Коҳ! Эта, батона Гиви умный челабек! Если я буду сидеть, значит, важный объект, – ихэыит. <...>

* * *

Абрыи Нижни Ешыра <...> тқкала амҫа иыко, <...> аминақәа ытатқан икаҳтаҳьан. <...> [И]ахытцахцаз уыс иыубаратэы иыкоп, <...> аха нас ҳаннеуа, амашынақәа ыиасыртэ-агыи икатцаны ихаман. Арыи сара вадитильс исымаз <...> идырон, Тарба Аслан иакэын иақэтэаз. Уиашьтаҳь Агырба Бесик ҳа дык[оуп], <...> уыи дақэсыртэет. <...> Аныи ишыидыроз здырон, аха <...> аминақәа рааигэара ҳанней, иысхаштыит. Амашына ҳақэтэаны ҳцот. Ҳашнеуоз, <...> аминақәа <...> ҳанаархыс, алсра ҳшаҫызоп иансгэалашәа.

– Мина! – схан, сыҳэхәет. <...>

– А где мины? – ихэыит.

– Уара, мины, мины, абар, ҳашьтақа иыкоп! – сҳэыит.

– Ҳашытақа шыта иынхаз иалсхыи?! – ихэыит. <...>

Уыбрыигы аразкы хаман, акэымзар хлахаҳаны... Саргы акы сазхэыцозар акэхарын, аха аныи ами-нақәа ахышытаз, арыи свадител[и] <...> сарей <...> есымша уа ҳаиаслон-агыиуон, уыи идырон, аха арыи иыздырзомзт. Уыигы идырот ҳа акэын сгэы ишаанагоз. Ҳнахысны ҳдет. Уыбрагы Анцәа ҳиыхьчет. <...>

15. Шьроматэи аштаб ағы

Шьрома хахь аштаб <...> [ха]ман. <...> (Уа ақырт-қәа[гы] ықэымзыи, азә ҳацәгыа ихәазар акәхап.) Ҳахтәаз аоны <...> цкыагы иысгәамцхазыит, <...> иыугәацхо иыказымзт. Ашыақақәак атцаргылашәа-агыишәа, цкыагы икатцазымкәа иықан-агыин. <...> [И]шиашатцәкыо <...> бзарбзанк акәшәар, икәыбасан ихалаҳон-агыион. <...> Иара аонатцка хамтәазыкәа, амнактәыирахь ала, амрагыларала уыбрахь хнены ҳафатәет. Дара абрахь амшын акәрала акэын иыш-хысоз. <...> Хәчык арахь аоны аган иаахаргы, нактәыи атзамц-агыи ҳахьчартә <...> иықан. <...> Арыи ҳаххәытцатәаз, баша атанақы акәны иықаноп, нактәыи. Арахь аоны ҳахьчот ҳа, <...> ҳафатәаны... <...>

Ахысра иалагыит, аха иакәытцом. Ҳааигәара <...> агәгәызҳа икаҳауот, ана икаҳауот, рыцхьазара сафыуп. <...> Дара ахысра ишафыз ҳааит. <...> Нас ххәытцалт, хмашынагь адәахы инаҳаргылан, уа хнет. Ухынлоп, <...> лашыцахьет. Акамандир, <...> абригада аихабы, <...> ашә фан уыбра, ашә <...> дықәтәан. Ара гәык шытан, <...> ағы сықәиоп. Абра уызлааиуа хәчзак иытшәаны, арығьарахь ала абас уыбжысуа икатцоп, уаҳа агыказым. Ҳаидтәалоп. Гиндия Иазбеи

ха, ауниверситетаҕе ауыс иуот, <...> уыигы уыбра дтэоп, ас хаилатэоп¹. <...>

Сара сахтэаз, <...> «цъара паникак камларц-агыиз, иыспхызап сыбжы рдыуны, акы, ѿѿба, хца» ха сахалагаз(?), шыта 40-ркынза снет-агыит <...> (иагьсгэалашэот иара уыбрыи), 117 каҳаит. <...> Амныи хасны хазтатэаз 117 агэдыртцыит, акымзарк рзақэмыршэазыит. Амала хааигэа ирацэаны икаҳаит. <...> Хааигэаратцэка иынкаҳалагь, <...> амныи хабжысны хазланеоз ала асколкақэа кашэон. Арыи Гиндия абрыи ашэ апхьа дтэан, арахь ала иантэаалагь, днены иааныикылон (ишахэ-шахэо иык[ан]). <...>

– Асувенирқэа зтахыда, асувенирқэа зтахыда? – [хэа] ихэитон (уыигь алаф ихэон).

Абас <...> аамта ххаагет, амныи 117 ахкаҳаз. Аныи абригада еҳабыс иыказ [Витали] Тарнаа <...> уыс ихэыит:

– Сара, – ихэыит, – амина <...> сықэшэазом, – ихэыит, <...> – абзарбзангы <...> сықэшэазом, – ихэыит. – Апазициа ашка сцот, Гиви Камуг[ови]ч, умашына сыт, – ихан, аныи сара свидитель Агырба Бесик ха иыказ даашьтыихын, <...> [а]машына исақэтэан, рфыцьыгь цет.

Арт ахысра иафьуп. Иышцоз, уахь иахкаҳаз-агыиз <...> тлақэак хжэан, рымѿа акыит, агыи столбк каҳан, рымѿа акыит. Нас амашына уа иыниыжкын, шыапыла дцет. Арыи свидитель длалаган, <...> уа асалдатцэа иыказ-агыиз, ебашьоз иыкэыршаны, рпакрышкак <...> цжэет (аныи ахы ақэшэазар акэхарын), <...> ахысра ишафьыз, агыижь атцхны, <...> афьц атцартцыит, асалдатцэа ебашьоз едыргыланы. Шьтахьла дхаш-хашо дааит.

¹ Ари атыц ағы аинформант ицэажэара аанкылахеит, акассета ацсахразы.

– Уара, иыќашәтцей, шәабаќаз?! – схан, – Ҳдан, – рхәыит, – абас [и]хаехсын, <...> атцлақәа апырахан, хпакрышка пжәан-агыин, – рхәыит, – абас ихәхыт-агыит, – рхан, иааит.

Уыс хшыќаз, [Генади] Чанба иакәын <...> абригада ехабыс иыќаз, аха <...> Чанба акантузиа иоуын, дгыжын данца, <...> [Витали] Тарнава иакәын иыќаз, абрыи дгыжыны дааит. Амна днен дтәет <...> Тарнава, <...> ашә абжъарафы. Ета абанс ианнеи, аехсра иалагыит, цаса иышрехсоз епш. Тарнава дѳагыланы дцет, дышцац епш. <...>

– Арыи агәхъаа скым, – ихан, дцет.

Арыи, аныи са сахиаз агәафы <...> дықәтәан, рхәыит. Са сыќазымзт уыскан. Дѳагылан дааин, <...> Тарнава дахтәаз дтәет. Дагынықәтәет, аснариад шааиоз, асколка ихы иаақәшәан... Амныи амна дахышьтаз дышьтамгылт(?), аха иыќалаша... <...>

Уажә иызхаххәааз, Анцәа уыихьчозар, амашәыр-агыи хә... <...> [Тарнаа] дѳагылан дцет, амныи итыцаф днен дахынатәаз, иааиықәшәан, дахцәтахыит. Дхатца бзыиан даараза. Аибашьра-агыи, Гаграгыи иара уагыи акрызхазгаз азә иакәын.

16. Акәа алалара

Марттәыи апирация ашьтахь акыр сазхәыцыит, абрыи аибашьра халамгакәа, еак халшаран иыќазыи хә. <...> Ачкәынцәа рацәазаны итахыит, хачкәынцәа иреғыз. Абас анаххәогь цыуик ргәы иалсот, «харт иынхаз хәицәома-агыиума» хә, аха иреғыз анаххәо, <...> иынхазгыи абзыиазақәа рацәаѳзоп, аха ауфы дтахыит, <...> ахәшьара змазым иыпцстазаара далцыит, иқәыпшзаз ачкәынцәа-агыи, абас... Убаскан убас сазхәыцыит: «абрыи ззагь катцазыу,

мамзар цъара акхагны иыкоу, иытцагъ иыкататэыз-агыи» ҳа. Убас саназхэыцоз аамта ықан. <...> Иыбзыиан айбашьрада, хуыс ецэажэарыла инагзаны иахзыкаттар, аха уыс ала иалмшет. <...>

Убас агэаанагарақэа ансоуқэоз ықан. Амала уажэ еырбаратдас иысхэом, ҳашиааиоз агэра згон есымша, аха сызцэшэоз акызатцэ[ык] акэын – ауаа рацэаны иытцагъ итахар ҳа, уыбриакэын сзызхэыцоз.

Амала, <...> абрыи <...> аиааира анаагаз аамтаз иахгот ҳа сыказымзт. <...> Арыи ханалагоз, [аиааира] <...> шаагоз агэра зго сықан, <...> аха ҳалагаанза, уаанза, абрыи иульмза, <...> [а]кынза, <...> синтиабыраз аиааира ҳгот ҳа уыскан сгэы иаанагазомзт. <...> Уыи <...> ханалагоз агэра злазгоз уиоп, <...> сара <...> аицэажэара <...> [а]камисиа салан, ара сықан. <...> Рпазициақэа загъ гэастахъан, ртабиақэа, <...> иахтатэаз здырон, иахынтэхысоз здырон. <...> Шьрома, <...> Хабиук инаркны, <...> Гэымста апшахэа-агыи, <...> абрыи схы иархэаны, <...> загъ гэастыит. Иахтэақэаз, <...> [Цагуровка] схалыит. Уа баталионк тырымгазыт, уыбрыи абаталион азыхагъ <...> схалтагыит. <...> Уа 40-фык <...> тэан реытцэахны, уыртгыи <...> гэатан-агыин исыман. Уыбриакынтэ иыздырон <...> ацашьягыи, амфа <...> ахалхтэыз, рашьтахъ ала анешьяқэа, рацхъала анешьяқэа, абарт загъ елкааны исыман, шакаф тэазгыи здырон. Ханалагоз аамтазы агэра ганы сықан ишаагоз, ауаа рацэак тамырхакэа.

Иара ханалагатцэқъаз, уахъ ханыиас (уышьта иаххэап), <...> агарнизон ахтэаз, <...> аицэажэара ҳаман, абрыи ваенный совет камлои нас, апирация ханалаго хашцацо, ҳазлацои-агыууи ҳа, уыи аштабоп иыззбо, аха <...> ҳаргыи хмнениақэак ҳамоп-агыиуп, саргыи сгэаанагарақэа сыман. Убарт сгэаанагарақэа <...> уыбра апланаф иарбан. <...> Цқала

хдошәа катцаны, <...> хахыла хажәлон. <...> Уаанзагыы <...> ианвартәи, [иара убас марттәи] апирация[кәа] аныкызгы, <...> дара апазициякәа ахыркыу, асы анышьто, <...> үкәашшза асы уадымбаало, иара хахь дыкәтәан, амишень ецш [д]уехсо,.. <...> хаккәынцәа иыргәагыыз, <...> мартыи ианварыи рзы, <...> абрыи цсыуак иакәым, еазәы иылшот хә сыкам, <...> убас рхы мөапаргет. Ауфы, акәкәаха дышиехсо, дыиҕагылан дцан дебашьо, арыи агәыгъра даара иыцәгыуп. <...>

Убас, арыи ианақәшахатха, <...> иысхәазгыы <...> анацыртца, уыс сгәы иаанагыит,.. сара агарнизонаҕ сыкан-агыин, аха сыцкәынцәа ара итәан, иым-хәазыкәа сааит.

– Сцот, – схәыит, <...> – [х]пазиция гәастот-агыиот, – схан, <...> сааит.

Ара исышьталыит. <...> Начальник штабас дсыман Адлеиба Канстантин Милтон-ица.

– Арзынба уыиҕахыуп, дуышьтоп, <...> – [хәа] ауфы даарышьтыит. <...>

Асаат аказы халагаран хакан, сара асаат 11-рз сааит. Ара <...> Осиа Лиониа дыкан, Тарба Қамс хә, камбаталион, афонтәи (уыбрыигыи уиациәажәр бзыиоп), <...> ацкәынцәа <...> езаны, <...> атабиакәа катцаны иаххамаз, <...> итәтәоп. Сааит.

– Иышәгәыитә? – схан <...> (уаанза дара ахтәакәаз атыцкәа хамдырозыи), хлещәажәан, убас ихазбыит: <...> «[и]ахтәоу, <...> асаат аказы ахысра халагот». <...>

Загь акака рыдхтыит, «арыи абрыи иыдыуп, аныи абныи иыдыуп, уара уаххысо абрахь, <...> атбои кәхтәанза иыкаутцаша абасоп» ххәыит. Агыырт абаталионкәа загыи, абрыи аерманцәа рбаталион, ацсуаа хбаталионкәа-агыи имазены игылан. <...> «Азеркала» хә хашьтоп, цаса ианвартәи, <...> марттәи <...> апирациякәа рааны, амныи акынза инетоп, уаха

изымцазыит. Аныи «Азеркала» җа җахашьто, <...> асаркья ахкыдыу, <...> уыбранзакэын. Уажэы <...> амныи аточкакэа <...> [ахыкыз] иагэйдтцаны ахысра <...> [и]аналага, рхы рзышьтымхо <...> [ианыкартца], аерманцэа ахгылаз, рыфтобускэа иышрыкэтэаз, иышиашаз амныи асаркья ахыкыз ицет.

Арахь абахэ ыкан. Абахэае инаган иаеадыргылет. Са сыхэхэет, сқааит, аха, <...> иысхэоз рмахуозар акә[хар]ын, афтобус аеы. Сыоны, уырхьзап җа уыказыу! <...> Иышиашаз абрыи аулыица ишаныз, ацҗа ифыкэсын, <...> тҗка иылбааган, амныи асаркья ахынзака[з] инены, афтобускэа наган иладыргылан, шыапыла итытдыит.

Аамта рацэак иымгакэа <...> уыбра иыннеи, агьырт ацсуаагь уыстэыи шьхала иылбааны инет. <...> Ехарак <...> ацҗа уаныкэслагь ашьтахь, уыбра хахь иыкэтэан дара. <...> Допуа җа дыкан, абрыи сычкэын иывзвод далан, уыбрыи даехсон СПГ-9 ала.

Убыскак иыбзыиан дхысон, дара хтатэаз ита-иыршэон. <...> Уыи иакэын <...> апасагьы тыц рызымтоз, амныи рацхьатэыи апирациакэа аныках-тоз[гы]. <...> Фынтэка-хынтэка абрыи апулимиот ала ихыст, уаҗа имырхысзыит. Уа даарылгет. Уыбрыи даара ихэарта дыуны икалыит, абарт апазициакэа, <...> [Лионид Осиа] атабиакэа иыкаитцаз рыла ахысра иналага, рхы рзышьтымхзыит.

Җара уыскан аснариадгьы җаман, җазлахысоз ала җагэҗэан, а-БМП-кэагь җаман, а-ЗУ-шкакэагь җаман, ихамаз ззагь агэйдхтдыит, <...> амца ахаркыит! <...> Асаат 4 рзы абрыи «Туна [Хьыбба] иыоны» җа җашьтан, уыи аринтирс ихаман, уыбраанза хнены апазициа хкыит. Ашкол <...> уыбрахь игылоп, <...> [уртгы] хгыит, аныи рхэы ирымазгьы <...> хгыит, уа хнены җалтатэет.

[Убри аамтазы «Арзынба уитахуп» хэа ауафы даарышьтит.]

Нас, – Сара <...> сгыжьыроп, <...> Владислав Григор[ьев]ич иышка сцароп, <...> – схан, амашына слакэтэан слет.

Слезар, – Дуышьтоп, <...> унеи, – рхэыит. <...>

Уышьта <...> дсацэхаргы, <...> иысхэо сымоп. <...>
Снен, – Иыке, иыке, иыке? – ихан, – Иыко абас, абас, абас, абас, – схэыит.

Царапинак хмоузыит. Азэызатцэык дтамхацыт, амала ладахы иахажэлаз <...> итахақет ирацэаны, <...> аткрыта ани пашли. Ара <...> азэгы акгы имыхызыит, царапинагы хмоузыит. <...> Иа-хынзасхэаз апазиция хкыит.

– Амна хнет, <...> абасоп хшыко, – схэыит.

Уыи игэы иаахэет-агыит:

– Маладец-агыи, – ихан, – амала, я те пакажу! – ихэыит. – Впирёд не иди, – ихан-агыин, дсацэхайт. – Ты <...> там <...> нахадись, – га[ва]рит, <...> – апхыака уымцан, <...> шақантэы иуасхэахыей?! <...> – ихан, дсацэхайт-агыит. <...>

– Уахь цыаргы сцазом, – схэыит, – уыбра сыказа-роп, мамзар аныи ишаххэаз ала...

– Иышпакашэццо, иышэгэыите? – ихан, <...> – Хафалан хцап ха хгэыитоп абыстэыи-агыи, <...> – схэыит. – Абаапс, шэеыркэыған, шэеыркэыған, – ихан, нас азыин нсоу, сгыжьыны <...> арахь сааит, уаха сагымгыжьыит. <...>

Санааи, – Иыкеи? – схан, – Дара абас 400-ка метра инаскыаны итэоп, ха хтэқэа <...> хыхынзааиз итэоп, аиҕахысра хэҕуп, <...> – [рхэеит]. Нас, – Иахыкақэо сшэырбыи, – схан, иысдырбыит. – Иыкахцац кахцап, – схэыит.

– Иышпакахцац? – рхан, <...> – Абас дара ахтэоу иагэыдхцап, <...> ихамо загь ара ахэы иықэыргылан.

<...> Ахысра ханалаго, ха хтәқәа акаманда рахтап, ебарыџны <...> [у]ахь идәықәлар, рааигәара инер, [хара ахысра хәкәытдыр, уа тәка еибашыуа хара хтәқәа ахысра иалагап, – хәа]. – Аеи, – рхан, ақәақха ицан иалагыит.

Аныи Қамс Тарбагыи Лиониа Осиагыи акамандақатцара иафыуп агәақьха. Идәықәырцыит. <...> Арт рхы рзышьтымхзыит, <...> нас иыџт. <...> Знык ианыџ, нас уышрышьто уцалароп. Иышрышьтаз, иышрышьтаз, иышрышьтаз, абныи азаправка ахынзако ицет. Уыи тқалагыи <...> абрыи Гәымиста, <...> Ачадара ха иыко <...> заггыи ааґадырцәыит.

Аермантә баталион хахь ихалан, <...> Пилиа иуылица, <...> ақладбишьа ахахь иыко, абриала иықәлан иаауон. <...> Даара акыр иадхалыит, иызбанзар уа дара рөыргәгәаны итәан. Абрыи аптекақәа рсклад ахыко, <...> уыбра ашкол ыкоп, <...> ақладбишьа аханы <...> иадхалыит. <...> Убарт хәчык хәаныркылт-агыиит, аха <...> атцыхәтәан, <...> хымш рашытахь <...> (уыскан 16-рз халагыит, синтиабыр, абрыи џажәа-агыи ханырхыс, 21, <...> 22 рзы) ақалақь хнапы алахқыит. <...>

Акызатцәык хәчык иахадхалаз, <...> уыбра 16-етаж <...> иыко [афнқәа] џџба акоп, убарт <...> аныргоз <...> аамта рцәцет. Уыбрыи ацхәа игылоп хә-етажкны иыко аџны, <...> аабака ракәыу, фбака ракәыу ападиездқәа амоп, <...> [и]ауыуп. <...> Ганла <...> [и]аламгазыкәа, ацхәа [ала] <...> [и]алаган, <...> [и]адхалыит. <...> Уа <...> Украинантәыи <...> [и]ыкан ауаа, <...> [урт] аґажьны (дара шәаргәындақәамзый), <...> нақ инаскьаны, ант аукраинецәа рґарыжьыит. Уыбра <...> хәчык хәилахәет. <...>

Афонаа рычкәынцәа уыбра цшьџык, хәџыкка хцәтахыит. <...> Абрыи <...> [атцыхәтәантәи] ападиезд ақынза ханнеи, <...> хәилацәажәан, уыс хазбыит:

– Ҳақъытцп, <...> уатцә шыымтам дара рхала итытцны ицот, иызбанзар уа уаха царта рымазым.

Арыи амца ахаркыит-агыиит, нас уыбра ападвал атқа ауаа хәытцан, ахәсақәа ахәыцқәа рыманы. Уыртгыи арахь итыганы, <...> Гәымстақа <...> идәықәхтцыит. Дара агыи аонашка ицет.

Шыымтан ханаапш, аныи апхьа игылаз аонашка иыиасыит, <...> жә-етажк[ны] иыко аон[ахьы]. <...> Нас <...> арыи Осиа нафтәыи, <...> атаксистцәа рыфны злаказ ала <...> дцет. Са сычкәыныи Тәанба Викторый фы-взводк рыла, <...> хахьла, а-ДОСААФ ахыко ала, <...> атипаграфия ахыко, <...> – Убыстәыи агранатамиотла шәрехсла, – [хәа] расхәыит. <...>

Иехсуа [и]аналага, агыырт царта рмоузыит. <...> Нас амныи <...> [жә-етажкны икоу аоны] амца <...> акын, <...> [иблит]. <...> Ихәытццын, <...> иыфот. <...> Нас ирехсо <...> иыргыит. <...> Ант ачкәынцәа уыс рхәыит:

– Азыин хат, – рхәыит, – иытцагь хцот, абрыи ариспубликатә абальница ахыко, уыбрыи ақынза иахгот, – рхәыит. <...>

Илашьцо иалагт, аха арыи сычкәын арациала уыс ихәыит:

– Ихат, папа, – ихәыит, – хцот, <...> иахгот, – ихан, <...> – Шәхы шәгәышәеанны шәдәықәыл, – схәыит.

Насицан <...> ДОСААФ ргыит. ДОСААФ аамышьтахь <...> аморг ыкоп. Уыбрыи аморг ала итысны, республиканскаиа бальница италыит. <...>

– Республиканск[а]и[а] бальница уаха ҳақъытцп, – схәыит, лашьцет уышьта. – Шәаагыл, – схәыит, – уатцәы иаагап, – схан, – Папа ачкәынцәа иахгот ҳа рхәыит, – ихәыит. <...> – Шәхы шәгәышәеантцаны, амала арациала есымша усацәажәала-агыи, – схәо, иыргыит республиканскаиа бальница. <...>

Республиканскаиа бальница анырга, – Шәаагыл, – ҳа схәыит, аха ачкәынцәа шны иықамзыи, <...>

ариспубликанскаиа бальница ацхъа <...> Месхьи иризиденция ахыказ, амныигъы хгот ха иалаг[еит]. <...> Оыцъа ацкэынцэа, <...> амныи <...> Допу[еи] <...> даеа Аристаа цкэынакыи, <...> амфадыу ала икылсны, иавалан идэықалыит. <...> Фадала инер акэын, аха <...> уахнеуа <...> удырозароп. Уыбра апулимиотчик дтэазаарын, иааргэыдыитцан, рфыцъыгы уыбра иахцэтахыит.

Иара уыбра хагъаагылт ауыха. «Адырфаенынза уаха шэымтцсын» ххэыит. <...> Аунивирсам ацхъа афонкэа игылоу-агыи уырт газым. Арыи днаскъаны днет <...> ааигэара. Уа ацхъа 16-аиа школа ыкоп. Уа дара тэоп, <...> хахь иықэтэоп, <...> анышэынтракэа ахыко афэи. Арт <...> хэчык инаскыацэет, <...> алиния афронт <...> емариашазымкэа икалыит, ауаа мацхыит.

Арыи са сыцкэын ифэи иыказ <...> 15-фык, <...> 16-фык роп иынхаз, имацхыит. Арыи Тэанба <...> хазы апазиция икыуп. Уаха иыцхраауо уыф дыммоузыит. Арахь арациала ирасхэан, – Иырласны иыстахыуп, ауаа сышэт, – схан(?), хацшын, хацшын, имаазыит.

Нас сықалан сцет Гэдоҭа. Уа ризервныи полк хаман. Иаазгыит 40-фык ракра, <...> ахысра ззымдыроз ауаа, <...> аха гэыкала ры-Цсны рхьчар <...> ртахыуп. Афтамат <...> [р]ыздырзом, <...> иааргт, аха срыхэацшын, ишырзымдыроз збыит-агыыит. Нас ашэқэа, <...> аценцъырқэа рфэи <...> иыртэаны, <...> уыбрыи дыырхьчет. <...>

17. Ахабла-фыц агара

Уыбриашьтахь уыс ихазбыит, <...> алада ицоз <...> Дармава Витали (Гэдоҭа <...> амилиция аихабыс иыко), <...> ибаталион <...> цкала инеуа, абрыи Новыи

район <...> ахыко <...> ицаны, <...> [Дармавагъы] Осиагъы уыстэи инеуа, агъыи афонаа, <...> Тарба Қамс иытэқәа, Смыр (уажэы начальник милициас дыкоп Ақәа араионае) <...> ирота <...> абрыи хим- завод злако ала, <...> абрыи кандитерскаиа фабрика- агъыи, абас иажэлараны иықан. <...> Саргъы срыцны сдэықэлыит.

Абрыи, <...> Новыи район ашка уызлацо амџа <...> аахтэаны, <...> хавтцалан абра хааит. <...> Абальница ақынза ха иақкымзыи, уаанза хааит. Нас хаахэны абрахь алада амшын ала, абрыи кандитерскаиа фабрика зыко [ала], <...> ағыц нхара <...> ақынза <...> хцап ха иақэжкыит. <...> Са срыццарц сгэыитазымзт, <...> срыцны сааитоп-агыиуп. <...>

Ханааи, <...> арыи агаз апаратура ақәақә <...> аснаипер дықэтэоп рхан, <...> иаразнак идэы- қөымлыит. <...> Изақэытэ зданио сыздыром, уыбра акгылоп, агэашэ кылсыртак <...> [ам] ан, <...> [х]кылсны хнет – <...> Даур Маргани[еи], <...> сарей, Тарба Аслани, хөык. Хнены бинокылыла хдшыит-агыиит. <...> Цыгуку рыхқәа аабон-агыион, аха уыс дыснаиперыу-агыиу дзыусто уызгэатом. <...> Игэастыит, аха нас цқәа <...> санахэапш, улавтцалан ацартақәа ыкоп. <...> «Нисуны» ха хрышьтоп, аныи игычуа ахкылсқәо аандақәа, абас хкылсо хцаратэы иықан-агыин. <...>

– Абаапс, шэымшэан, хцап-агыиип, – схэыит. <...>

Ха хагхар, <...> апирация <...> еқәшэазом. <...> Хара хандэықэло, дара андэықэло-агыи ас <...> иызбны ихамоп. Азэ датцаханы, азэ дынханы иқалар, <...> ишыутахыу епш иымцар қалот азықан, хаццакы[ит]. <...> Нас хааицэажэан-агыин, арт ацкэынцэа рхэыит:

– Уцар қалазом, харт абас азаданиа хамоп, – рхэыит, – цьаргъы ухамшьтразы, – рхэыит. (Иразхэа

дсыздыром, <...> Владислав Григор[ьев]ич <...> [ирейхэазшэоуп] ишырхэо, аха изакэуу макъана исыздырзом.) – Уцар калазом, <...> харт уыбриазоп хазуыцыу, – рхэыит. – Цьаргъы уцар калазом, абрахъ акамандават катцала, <...> уахъ уымцан, – рхэыит.

– Уара, уыс икалом, – схэыит, – ачкэынцэа шэца ҳа раххэот, ҳара хгылан, икалом, – схан, – ҳцот, – ххэан, хдэықэылт.

Нас <...> рнапқэа ркъан, уыртгъы сышьталан идэықэлыит, <...> хаицны ҳцет, <...> рацхъанза хнет. <...> Срыхэацшын, акамандирцэа исывагылаз-агыыз, абра дфеуа, чкэына хэчык дгылоп.

– Уара, ркамандир дарбан? – схан, – Са соп, Гиви Камуг[ови]ч, – ихэыит.

Агырт рыбжькэа дыргет:

– Чулок иоп, Чулок, Чулок, – рхэыит.

Чулок ҳа иышьтазаап, аха иара уахиыхэацшо, дкамандирыуп ухэо, уыс иыцшра-агыи дыказым, аха акамандир заманатцэкыа иоп.

– Сара ара суыцыуп ҳа агэхъаа уымкын, – схэыит. – Сара ссалдагыуп, <...> абра суывагылоп, <...> уара уоп икамандирыу, – схэыит, <...> – акаманда шыкаутцац ецш икатцала, – схэыит. – Нас цъара акы, сара сгэанагарак уасхэар-агыыр, уазхэыц, <...> хаиццот, – схэыит.

– Уара, уыс акэзар, <...> сашьтака уца, <...> ас сашьтака угылаз, – ихэыит, – сара ацхъа сгылан сцот. Са соп икамандирыу, <...> сацхъака уымгылан, – ихэыит.

– Иыбзыиоп, <...> уашьтака сгылот, – схэыит. <...>

[Нас] зны <...> иацхъака сыиасон, зны сацхъака дыиасон. Ажэак ала, сиыхэацшон уыбра ҳахынзацоз, абрыи <...> академия далган иааз, акамандирра здырцахэо ауыф ецш, <...> иара ишахэтаз, икаманди-

дақәа <...> [икаитцоз] рома-агъьиома,.. иара ака-мандир ротагы, аныи Смыргы, даараза иысгәапхет. Срыцынгы сцет. <...>

Аныи <...> газавыи апаратура ахыказ <...> хнет, <...> иакәшет ачкәынцәа. Афонаа рычкәынцәа ықан-агъьин, аха <...> аткрыта иуыхәапшо иыкоп. Иымшәазыкәа, ақәақха ирықәлыит. Ашьтахь ала <...> [хнеит хара], дара нақтәыи иыпшын, <...> атаксаматорныи парк злако, уыстәыи хәауот хоп иышгәыгуа[з], <...> рашьтахь ала хәаиуот хә иыказымзт. Рыбжы дыргет:

– Бичабо, бичабо, чвени варт, модит! – рхан, рыбжы дыргет. – Хә хоп, – рхәыит, – хә хтәқәа шәоп, арашь шәааи, шәааи! – рхәыит.

Хартгы хабжы харгет:

– Хнеуот, шәымшәан! – ххәыит. <...>

Хнен иааигәаны, нас иагәйдхцыит, <...> ахысра халагыит. Ақәақха ирыжәлан, ападиездқәа-агъьи иаразнак иыркын, итадырцәыит, хахь ихалт-агыит. Иахцәызыит, <...> ыцъақа уыбра иышьны иырбыит, уаха уыф дыказым. Ихацәажәоз абако, уыф дыказым. Кеҳ! <...>

Арыи Абком парти[и] <...> хә аныказ зны, <...> [а]партияә ауыс зуон. <...> Уыскан абарт ДОСААФ-раа роума, гражданскаиа абарона, амилициа-агъьи, апракатура загы сырхылапшшәа сықан, абарт [а]убежишьақәа <...> загы ахыказ здырон, аеытцәа-хыртақәа. <...> Апсны иыко аубежишьақәа иреғъзо <...> уыбра иықан, иара атқа. Уыи здырон. <...>

– Уыбра ихәытцалт, – [схәеит]. <...>

Хнен, уа тқа халбааит. Аха ашә дыукәа фоп-агъьиуп, <...> уыс иауырто иыказым, <...> 40-қа сантиметра аталшына амоп. Хәахан иахартын, <...> аха уа акагы убазом, илашьцоп. Уталар, иыубои?

Даргъы ҫыртзом уышыта, иҫалазаргъы. Арыи апад-
ствольникҫа змаҫаз ҫыгук ыҫан.

– Абрии ашә асыртот, – сҫәыит, – шәхыс, – сҫан,
ихысын, иаахыит, «чхып» аҫәот икаҫауот. Еҫахысын,
еҫаахан, «чхып» аҫан, уа икаҫаит.

– Уара, <...> иахыи, <...> ибаазома, <...> изакәи
изымхысо? – сҫәыит.

Аибашьра ҫалгет, саргъы исыздырзомзт, даргъы
ирыздырзомзт аныи ападствольник иааигәаны
ихысзомзаап. <...> Уыс сгәи иаанагт: «абрии иааи-
гәаны иымхысозар акәхап» [ҫәә].

– Уара, амнахь <...> аҫыртҫәә ахтәо ашҫа, <...>
алада ахы рханы ухысыи, – сҫәыит, – иахцо аабап, <...>
– [сҫәән] (ихараны иҫон иара), <...> ихараны иҫан,
агәгәызҫа иылкаҫан, иыҫжәет. – Аа, арыи иааигәаны
ихысзом, <...> уиоп иызхҫьаз, – [сҫәеит]. <...>

Нас <...> аныи танкавыи <...> [гранатак] азәи иҫәәкә
икыдны иызбыит, – Ара иаагыи, – сҫан, иаазган, <...>
– наҫ шәнаскья, – сҫан, инаскьян, исыман сәалбаан,
иыршәны уахь иылҫасыжьын, ашә сәасыркыит. <...>

Ашәкәә сәахаркын абамбаубежишьа, <...> хдәы-
кәылт. <...> Уа ҫалгыит.

Арыи ара ҫкылсо, ана ҫкылсо (амныи аҫыҫәә
ахкылсо), <...> ҫашнеуоз, абрии асвиаз <...> [а]сны
ахыҫо ааигәара <...> хҫалар, <...> абрии Ажәытә
араион ахыҫо, <...> аганахь ала <...> ҫнеуон. <...>
Абрии аҫзамҫ дыуны иҫатҫаны-аҫыины иыҫан,
уыбра аанда ҫнадгылыит.

– Сара аҫхья сҫот, – сҫәыит, – шәаагыл, – сҫан, ара
иаангылыит.

Уа кылсырташәә акыҫан, сҫәытҫыит. Саҫхәы-
тҫыит, арт абинокыльла иахҫшыз игәартыит.

– Гиви Камыгә-иҫа, – рҫәыит, – абрии асвиаз асны
аҫәәкә, – рҫәыит, – аҫыртҫәә ыҫәгылоп, – рҫәыит, –
аснаиперҫәә! – рҫан, аҫәәәара иалагыит.

– Бзыиоп, бзыиоп! – схэыит, аха са сахнеиызгьы, уа сызвагылаша акы збон.

– Арахь угьыжьы, – рхан, <...> – Сгьыжьзом, – схэыит, <...> – амныи ҳахцо пхьақа ҳцот, – схэыит, – шэымшэан, игэастот, – схэыит.

Арыи сымацар[а] сахынхаз загь уахь ргэы иалоп. <...> Саргьы абинокыль сыхэда иыхшьын, ас қатцаны сцшызар, Лиониа <...> Осиа абрыи ақәакә дықэыуп, длафеуа, <...> ибинокыль кны, <...> ҳазфьу загь ибозаап. Арыи игахьет, далгахьет аныи асвиаз афны, <...> атаксапарк-агьыи уахь далган даахьан. Ана дықэгылан дҳазцшыуп, <...> газавыи апаратура шааго гәетот, химзавод шааго гәетот. Уа <...> иара <...> жәйтә заводк иыман, <...> кислародныи завод ҳа акәыу. Уыи изаводгьы ҳара иахрыцқьахьет-агьыит, <...> арахь ҳаауот. Абинокыль кны дҳахәацшот, хахь дықэгылоп. Нас сыбжьы сыррет:

– Уара, Лиониа уома?! – схан, – Лиониа соп! – ихәыит. – Уара, уыршьот, ухы фыззза, хахь уықәгыланы уызфьу закәыи?! – схан... <...> (Ваабшье, он тоже рискавал там очинь часта.) <...>

Нас уа ҳнет, <...> аштаб қахтыит. <...> Абрыи Новыи район ахыналаго ақынза <...> абшыжитиақәа ықан-агьыин, абарт <...> ҳгыит. <...> Уыбра ҳаагылыит.

Уажә Лиониа итәы аныухәа, <...> лафк зло аксхәар стахыуп. <...> Ғнак зны афнықа длет сычкәын аитцбы.

– Папа, <...> уара, абрыи <...> Лиониа уиацәажәа, <...> дхатца бзыиоп, <...> дахцәыршьот, – ихәыит.

– Иықале? – схан, – Иықалыи, – ихәыит, <...> – атабиақәа иыижыз дырталазом, – ихәыит. – Абас қатцаны дгылот. (Иара дауыуп, иоура-агьыи са сатцкьысгьы дежауп. Лиониа дыудыро сыздыром. <...> Уыи фәбақа метра дықоп. <...> Абаскитбол дасо-агьыи

убас дыкан, Қартгы азборныи <...> далалақәахъан-агыин.) <...> Абинокыль [кны], <...> абас дгылот, – ихәыит, <...> – нақтәыи ихысот есымша, дахцәыршьот, – ихәыит, – абас, уиацәажәа, – ихан, нас енак сәен, – Уара, <...> уыс изыкоуцой? – схәыит. – Арыи <...> зыужыз абра шәнены шәеышәтцәахразомыи, – схәыит, – ас зыкаутцо-агыи?! – схан, сияцәахит.

Аха <...> уаниацәхуогыи дыччот, агыиыхәазом. Иара есымша уыс дыкан. <...>

– Уаха қастазом-агыи, – ихәыит. <...> – Иызхәада? – ихан, – Алим иоп иызхәа, – схәыит, – абас ихәыит, – схәыит. <...>

Ға пытқ ашьтахъ сааизар, <...> – Папа, агыиоумхәан уаха, – ихәыит.

– Иауеи? – схан, – Ант ақыртқәа <...> газыуп, – ихәыит, – агыырзелкаазом, – ихәыит. – Арыи Лиониа ас қатцаны дангылалагъ, ихәацшот <...> абинокыльла, – ихәыит, – нас аныи дыстолбыз цышыа, уыс рхәот, – ихәыит, – «ат сталба ливее 10[0] метрав» ҳа рхәот, – ихәыит, – «ат сталба правее 10[0] метрав!» рхәот, – ихәыит. – Уахъ нақ ихысот, иара уа дгылоп, – ихәыит. <...>

18. Ажәытә-хабла агараан

Аштаб ахҳамаз абрыи асвиаз афнафоп. <...> [Миро Адлеиба] аибашъра ахынзацоз, <...> акы ханафәы, акаска, абранижилет, ишахәто, <...> иааххәо ззабакәыи ныкәыигон. Иара афганецын, Афган дебашъон. <...> Абрыи а-БМП дақәтәан, а-БМП ишыапала иырныкәон. <...> Аибашъра қалаанза, абрыи аполк <...> [икахцыз] афәы <...> дыкан иара. <...> А-БМП <...> ақәақә дықәтәаны, цқа дтәтәаны ақәзым, <...> ишыапала <...>

иырныкѳон. Абыржѳ ашьтака дцозар (аныи уантатѳо уашьтака убазом азыха), <...> хахь дыкѳтѳаны, <...> а-БМП-кѳа иырныкѳон. Абас дыкан.

Аха абрыи <...> айбашьра ханалага, а-БМП акѳтѳара итахымхыит. Знык-ѳынтѳ иасхѳт.

– Уара, сара <...> иыстахым, – ихѳыит. – Агроб утѳшѳа, есымша, <...> иыстахым, – хѳа <...> сехѳыит. <...>

Зыѳены хѳоз аѳены, <...> абрыи Старыи район <...> агара хѳеазахкыит. Уа <...> уыс иыкѳѳгылыит азтѳара «зны Новыи район хѳап, нас Старыи район хѳап-агьыип» рхан <...> ачкѳынцѳа, <...> Осиагьы, Тарба Қамсгьы-агьыи, уа иыкѳақѳаз ззагьы езан, <...> уыс рхѳыит <...>:

– Гиви Камуг[ови]ч, уа угѳы ишаанаго хѳаздыром, – рхѳыит, <...> – абрыи Старыи район хѳа[п]... <...> (Саргьы уыс сазхѳыцо[н].) <...> Угѳы иышпѳанаго? – рхан, – Саргьы убас сгѳы иааногот, – схѳыит, – абрыи Старыи район хѳар, <...> нас хахь хѳақѳгылот. <...> Маиак <...> загьы хѳнапатѳка икѳалот. Арт «акружения хахьт» хѳа хѳаны, иыкѳѳтны ицот, баша хѳеызтахархой, – ххѳыит. <...> (Шамильгьы уыскан даахьан, Басаев) <...> – Уыигьы дажѳхѳтап.

Амныи Агырба иуылица ахынзако-агьыиу, уыбраанза хѳнеиырц агьхѳагымкѳа <...> хѳалалахьан. Дармава иыр <...> уысгьы иыман далан-агьыин, ачкѳынцѳа абас иакѳшет. Хабалагь иыкны ихѳаман.

– Абрыи Старыи район хѳап. <...> Уажѳ хѳарт аштабаѳ хѳар, <...> иахзызырѳзом, ухѳацаала, – рхѳыит.

– Иыбзыиоп, – схан, амашьына хѳѳақѳтѳан, <...> Қамсгьы, Лиониа Осиагьы, саргьы аштабаѳ хѳѳет.

– Хѳа хѳѳы иаанаго абасоп, Новыи район агара атахзым, арыи Гѳымистѳа массив хѳа ахыко <...>

ишәиыр(?), 80–100-шык рҕынза <...> ақыртқәа <...> [тәән], уыртгыы <...> тытны иышәует.

Тҕкала амҕа ҳа иахкын, уахь царта рымазымзт. Арыстәиы ахәы ҳақәгыланы хрехслон-агыион, абрыи атаксаматорныи парк ахыҕо-агыиы ала, тыт рахтәзомзт, <...> аха...

– Уырт загь ыкәтот, <...> абра Старыи район ҳгароп, – рхәыит.

Иакәшахатхыит. <...> Аныи акарта <...> Виталик идырот, аха <...> Сасналиев иыздырзом. Акарта данахәапш, аныи абрыив ыҕоу, шаҕа ихаракыу-агыиу, цқьа акартагь бзыианы иҕатцаны [ихамазамызт].

– Абасоп ишыҕо, <...> еҳа еҕыуп, – ххәыит.

– Сақәшахатыуп, – ихәыит.

Азыин ҳартан, хҕыжкыны ҳааит.

– Ханалагогыы абриаамтәзоп, – ххәыит. <...>

Абрыи апирациаз идәыкәхтцарц <...> хҕәыитоп <...> Дармава Витали ибаталион (берегаваиа ахрана ҳа хашьтан, <...> Гәдоҕа иыҕан иара уысқан), <...> Қамс Тарба <...> ибаталион, <...> са сычкәын иывзвод, аныи ҳа ҳгарнизон иацыз хазы <...> гәыцк ыҕан. <...> Арымарахь ала шаҕаф цо, <...> агәтан шаҕаф цо, арыстәиы шаҕаф цо, иша-шаны ихәзбыит. Акартағ иыдхарбыит дыус дызлацо.

Абр[и] <...> Миро дааины, <...> ишьапқәа иытцаршәны атзамцағ дтәет. Иылахь еқәыуп. <...> Сиацәажәо <...> салагыит-агыиит, аха <...> саргыы <...> снастраения ыҕазымзт, <...> саргыы сылахь еқәын, ачкәынцәа цот-агыиот. <...> [Иара] уыс игәы иаанагыит, <...> амныи сычкәын дахцо сиыцшә[еит] [хәа]. <...> Уыс ихәыит иара:

– Гиви Камыгә-ица, <...> са сыхылапшот уычкәын, – ихәыит. – Уыи акиыхьыр [хәа] уымшәан-агыиы, – ихан, <...> сгәы иырғәғәо далагт. <...> (Сара <...>

сычкэын изома, загь рзоп сзыко, сычкэын ифызцэа роп <...> ецыу уа, аха уыс игэы иаанагт.) <...>

– Уыи иакэзым сзызхэыцо, шэыззынтэыгь сшэыз-хэыцот-агыиот, – схэыит, <...> – шэеыркэыган шэыказ-агыи.

Агырт акаска <...> ухацы ҳа роухэар руомзт, абранижилет уышэцы ҳа иоухэар иуомзт, уырт иыгушыр ирыузомзт. Сычкэынгы убыс дыкан. <...> Иагыкарыжыон иара, <...> аныкэгара ртахзымзт, <...> [Миро] затцэк ишэын.

Ицеит. Харт <...> уаантэ акаманда кахцон, <...> хрыцны хамцазыит, дара ракэын ицоз. Миро игэып хазы иыкан. <...> Арыи иывзвод <...> [ағы] <...> абас 15-фыкка иыман, <...> евагылан ицон. <...> Миро ихатэ гэып иыман¹.

Абриашьтахь, амфа ианықэла, <...> рациала хаицэажэон-агыион. <...> Иышцоз, абрыи Старый район иаггалалыит. <...> Ебашьоз иакэым, баша уа иынхоз азэы (дыурысыу сыздыром), <...> дырхэын, амныи далыигараз далалыит. <...> Дшалыигоз, аснаипер дгэетазаап (уысоп хгэы ишаанаго), уыбра ишефахысоз, арациала, <...> – Скорый помащ, скорый помащ! – анырха, – Иыкеи, дзыуста? – схан, – Миро иоп, Миро, – рхэыит.

Абрыи <...> абранижилет хабалагы ишэахауп, <...> ашьтахылагь ацхьалагы. <...> Хэчык иытшэаны иыкоп, <...> [а]ган ағы, абра иакэшэыит. <...> Убас <...> дахцэтахыит. <...>

Уыбрыи ааигэара даеа фнык ағы <...> дыфна-тэазаарын <...> ақыртуа, ашэ акынтэ данхыс, <...> [сычкэын ицыз] ишыапқэа ирыкэшэыит. Арыи сычкэынгы нас иыфтамат кны ахысра даналага

¹ Ари атыц ағы аинформант ицэажэара аанкылахеит, акассета аархэразы.

(ападствольник иыман), ипадствольник хысыит. Иызхъяз изымдырзыит. <...>

Уа ыщыа ачкэынцэа ҳацэтахыит, абрыи Старыи район, уаха уыф дтамхазыит. Старыи районгы хгыит. <...> Миро дтахыит, даеа чкэынак, <...> Цыынцэалыуп ҳа сыкоп (иыжэла схашто сыздыром). <...> Абальницакны дларгаанза уыигы дахцэтахыит. <...>

Иара агарнизон загыи, айбашыра ҳахынзафыз, <...> пшьык роп итаха. Амныи абальница ааигэара ыщыа тахыит, абра ыщыа тахыит. Пшьы-затцэык ҳацэтахыит. <...>

Уиашытахъ <...> Хашба Вова дахцэтахыит Гал, <...> айбашыра ашытахъ. <...> Айбашыра ахынзацоз, <...> абрыи [Лионид Осиа] [и]бзыиан иыкайтца – аблиндажкэа-агыи иырхъаны, <...> [а]хыхъчара [рылшеит]. <...> Иысгэалашэот, акабардинецэа 11-ык знык аснариад ахкаҳаз итахыит, 19-ык ахэра роуыит-агыиит, ахыхъчара ахырмоуз азыха. <...> Айбашыра дыузза ахынзацоз шакарантэы, рааигэара <...> аблиндажкэа ахыказ, ицэагэаны иыкан аснариадкэа рыла, аха азэгыи дтамхазыит, <...> амныи Лиониа иыкайтцаз [иабзоураны]. <...>

Абас абныи Старыи районгы хгыит.

Нас сгэалашэом, сгыжыыр ртахыит Гэдоҥака, аснариадкэа хзымхоз[у], <...> акаазгарц сцет. <...> Саанза, иысзымпщзыкэа иылбаан, ақалақ иалалыит. <...> Срышыталар-агыиыр, ма <...> иныскылар ҳа ишэоу сыздыром. Хэчык сырхалацшон, <...> абтас-агыи, «асоп, шэхи шэхъча-агыи» ҳа ргэи цыстэазар акэхап, сныжыны ицет. Сааит – иыказым. Старыи районаф сааин, уа ыын-дыук <...> ыкан, хахъ сыхэнет.

– Шәбабако? – схан, җыртзом. <...>

Нас, – Абра хакон, ара, – рхәо, <...> исархәыит-агыыит. (Аха <...> срыхъзар, сырпырхагахар ха ргәы иаанагазар акәхап, изызкыу сыздырзом, агьрым-хәазыит.) <...>

Сыкәтәан рациала рацәажәара салагыит. Срыхәапшын, <...> хахыла, шьхала иаауозгы, арыстәыи иаауозгы, тқкала <...> иаауозгы, уажә изысхәо, аныи Старыи район анаага, аңаса ишаазбыз епш, <...> Гәымиста амассиваф афынқәа ирыфнатәазгы, Новыи районаф итәазгы, тқка итатәазгы ебарыфны идәыкәлыит. Нактәыи рыбжьы дыргет:

– Иыфот, дара ахтатәаз хара хәаины хтатәет, – рхәыит.

– Уышьта шөрышьтал, – схәыит, – ицет, – схәыит.

Нас идәыкәлыит. <...> Атехникакәа ирехсо хазы иалхны <...> [Ажәытә-хабла афы] ихартәет. <...> Абрыи ДШБ ахтәаз атың афы а-БМП-кәа-агыыкәа елагыжьо иыкәхыит, дара ақыртқәа ртә[кәа]. <...> Уыс приказны иықан, <...> аурыскәа ахтәо ахысра азыин хәмазым азыха, уыбра инены иавтцалт. Арт срацәажәет:

– Уара, абрыи днен давтагылт, <...> иыгуз-иыкәыршәо? – схан, – Иыкәсыршәот, – ихәыит.

Ара хахь хәкәгылан. Дкылцшо, дкылцшо, аанда дахадгылаткәыз илагәыдыит[еит]. <...> 10-минутк рыбжьарала <...> [фф]-БМП-к рблыит ачкәынцәа, уыбра ихысоз. Уырт афтобуск рыман (дара рыхъз[кәеи] <...> рыхәлакәеи сгәалашәазом), хазы иықан, аха уахь ихацын. <...> Убас уыбра ахатцара картцыит.

Уыбриашьтахь <...> иыфот. Ара хахыла ианнеи, хрылахысо, хрылахысо, амныи Амаиак загыи рыцкәаны, тқка [и]лбааит. Уыс арациала хәицәажәо, ицо, <...> арт [дара-дара] ефәхысо иалагар хә сшәан,..

иызбанзар загь уахь италыит, <...> Акәа иалалыит. <...> Ебашьоз ззагьы, хахьла иаауоз <...> Ака [Арзынба] иытәкәа, абрыи Акәа ахәала дылбааит, ателивыишка ахыкәгыло ала, агьыи арстәыи иылбааит Зарандиа(?) иытәкәа, <...> ззагь езет Акәа. Загь зшьто <...> Совмин аоны [ауп], «абрыи ҳгароп» рхан, загь ара езет. Нас <...> акамандавания са иызгыит, рациала. <...>

– Уыбра арымарахь уыцшы, арымарахь абрыи днеуот, уаргьарашка абрыи дгылоп, уацхьака абрыи дгылоп, уашьтака абрыи дгылоп... <...>

Ақалақь уысгьы изымдырозыи, <...> арыи 9-ьи етажаф <...> сыкәтәоп. Абинокыльлагьы ауылица иахануу збот, хахь сыкәгылоп, <...> – Абрыи ауылицақынза уара уоп, арахь уанымлан, <...> уара, арахь абрыи ауылица уахымсын, агьыи, уара абрыи уахымсын, агьыи, астадион ашка инео, абрыи уахымсын, <...> – хәо, еҫахымсразыха, абас Асовмин ааигәаранза инет. <...>

Уаанза иысзымчхаит ара сыкәтәан. Амашьына слакәтәан снет. <...> Саннеи, дара Арцъеникизе ауылицақны инехьан. Арахь <...> [и]кәыбаса икажыуп, ауаа шьны, ецхьтта, срылсны, уа хнет. Нас иакәшан, уыбрыи Асовмин аехсра иалагыит. Танкк аарган, агәгәақьха агәыдцара иалагыит. Атанкла <...> Асовмин иаехсот.

– Шәақәытц <...> уара, Асовмин шәзаехсуре?! – схәыит. – Ара иаҫахыу, <...> ротак аакәыршан илаҳаргылап, уа итәо [уа] иыҫназауот, макьана ақалақь абжак хамгазытц.

Аха <...> арыи ақалақь ханалала, <...> Асовмин ақынза ианнеи, иныуыло абако, атәыла бганы иықоп. Анс қахцдыит, ас қахцдыит, аха <...> атанклагь аехсра иалагыит. <...>

– Уара, <...> икәыбаса икаҳажьот, шәақәытц! – схан-агьыи, атанк <...> ахгылаз азә днен, <...> дыскыит:

– Уаќаыт, уамехсын! – схаыит.

– Аа, – ихэыит, – азэы ухыс ха ихэыит, азэы уымхысын ха ихэыит, <...> хгэы ышэтцет! – ихан-агыын, уыигы дышны [дыќан], <...> даќаысхт цэгъала.

Уиашьтахь рационал дцэыртцыит Дбар, иыбжы сахуот:

– Уара, шэымхышыын, уара, шэымхышыын, сара ара сыќоп, шэымхышыын! – ихэыит.

– Уара, уа иыфныухои?! – схан, – Афлаг ахашьыргылот, афлаг ахашьыргылот! – ихэыит.

Аныи «шэымхышыын» ха, уыигь иара акалашэа ихэот. <...>

– Уара, афлаг аха уымома(?), <...> камандавать кауцароп, афлаг уара уома иахазыргыло-агыи?! – схан, алаф иылсхыит.

Алаф <...> акынза[гы] хнет, арыи хафегуп. <...>

– Уаба[коу], иарбан етажыу? – схан, – Фтарои етажаф сыќоп, – ихэыит.

Совмин дыфналахьет, <...> харгы хакэшаны хгылоп. <...> Уыс хазпшоз, арыи сычкэын дыфны даан(?), – Папа, хафны амца акыит, – ихэыит. (Арыи ашьтахьоп хафны ахгыло.)

– Иакызар иакыит, – схан, <...> снацшын, <...> амца акыуп, аха <...> хуадашка акэымкэа, <...> аган ашка иласкьаган <...> [иакын].

– Макъана ха хтэы иамкзыцт, – ихэыит, – арыи лесничныи аклеткашка имыиасыр калап-агыиип, – ихан Алим, <...> – Уыи ада хъаа хмоуаат-агыи, <...> – уыс схаыит.

Уа Ашба Вианор ибаталион иыман дыќан. Уыс дысзасыит <...>:

– Уыфны атќа <...> сгылоп, – ихэыит, – са иысхьот, уацэымшэан, – ихэыит.

Амца акыит уа тѣка дышгылаз. <...> Уыс хшахѣац-шоз, <...> хуадагыы <...> амца акыит. <...> Абылра ишаѣыз <...> ххѣацшон.

Уажѣ <...> Асовмин хадхалт загыы. Аамтагъ цот, арахъ аѣада хамѣезацт. Сларацѣажѣо-рацѣажѣо сѣаасхан, са стѣкѣа ихѣацкѣаз акамандирцѣа-агыи, – Уара, – схѣыит, – арыи Асовмин еѣа еѣауп хѣа шѣазхѣада, <...> Аверховный Совет аткыыс? – схѣыит. – Здание Верховнава Совета афлаг уаѣы иахахмыргылазыит, – схѣыит, – уиоп главныи, – схан, абрыи аѣытцгас иѣастыит. <...> – Акамандирцѣа едышѣкыл, – схан, иааидахкылан, иадзгет хѣа хтѣкѣа, <...> исыцкѣаз 400-ѣык, 500-ѣык ракра.

Ихаман хдѣыкѣлыит. Нас, – Абныи ауылица, уара уца, абрыи уа уца, – схан, хѣашиашаз Красныи мост хѣаит.

Хнен, уыѣ дыѣазым, <...> баша ххысо хцоноп. <...> Хлены, <...> Красныи мостаѣ ихаргылыит. Иаасыртѣѣиын, хѣаины Верховныи Совет афлаг ахахаргылыит, <...> асаат 3 рзы [еипш]. <...> Агыи <...> агѣгѣахѣа ирехсо, асаат 6 рѣынза <...> афлаг ахаргылара иѣын. Харт асаат 3 рзы <...> [абирак] ахахаргылыит, Красныи мостгыы <...> аанахкылыит.

Абас Аѣѣа тахарцѣыит. <...>

Авакзал ала дара <...> бжѣалан ахысра иѣыуп, хартгыы уыбра хнет, амныи Назазе ауылица ахыко аѣынза. Урыск дыркыит хѣа[ра] хтѣкѣа, <...> дахшѣот хѣа дрыман идѣыкѣлыит. <...> Ачкѣынцѣа <...> уыс рхѣыит:

– Узыустѣо-агыи? – рхан, – Сааит, – ихѣыит. <...>

– Стриляем! – хѣа иандѣыкѣла, медсистрак дгылан, – Аткуда ты пришол-агыи?! – хѣа дыцѣауо далагт, ацсуа. <...>

Дыршытѣкъошѣа аныиба, – Гиви Камуг[ови]ч дыстахыуп, – ихѣыит.

Амныи амедсистра сылдырон. Нас сырпшааит. <...> Абра аперигаворқѣа аныказ сахынзаказ, <...> МВО-аѣ ауыс иуон. <...> Практически завербавал ево. <...> Иыстахқѣо, абра атанкқѣа ахыртѣахоz-агъыиоз иара иоп исазхѣоз.

Абра <...> 14 танк <...> ъа итѣахны ирыман, <...> Драндака иыргар акѣын. <...> [И]ахгылаз сехѣан, уа сѣан иахкыит, <...> ООН шѣацыз, [Сергеи] Шоигу дышѣацыз <...> иахкыит. Хѣ-танкк амныи апрафилактика Гѣылрыпшь иахыко уыбра ихѣытцаргылан, итѣахны ирыман. <...> Евнагет, арыигъ аныкахтѣа уыскан. <...>

Убас дсыдкылан сыкан. Абра ибыит, <...> [а]дисант ааргыит, <...> [3]00-ѣык ркынза, авакзалаѣ. <...> Арациала изымхѣет, нас <...> чак кны, сумкак кны, алиниа фронт далсны, <...> са сѣы днет. <...> Алиниа данынхытѣ, дыркыит <...> ѣа хтѣкѣа, ана даннеи. <...> Нас сырпшааит сара, уа ааигѣара сыкан. Дааргт.

– Гиви Камуг[ови]ч, абрыи дыудырома? – рхан, <...> – Дыздырот, шѣыйкѣатѣ, – сѣан, дсыртгыит.

– Иыкеи? – сѣан, – Абас-абас, – ихѣыит. – Уаѣа уахаауоз иыубеи, – сѣан (амнахъ танкк ѣаехслон есымша, арахъ ахѣы узыкѣгылазомѣт, иахбарѣазымѣт), <...> – Атанк гылоп, – ихѣыит. – Иабагыло? – сѣан, – Абас иахгылаз, – ихѣыит.

Нас ѣаицѣажѣыит. <...> Арыи иаразнак <...> исехѣаз арахъ акардинат рыстан, <...> арыи [Аслан] Кобахыиа иыман дахтѣаз, агѣызѣа <...> дхысо далаган, <...> ирылаѣаит, дара <...> ѣалалаанза. <...> [3]00-ѣык ѣажѣлар, <...> ѣанылбаауоз хѣчык ѣуадаѣхон. <...> [И]дѣыкѣлаанза, <...> аразвод кахтѣот ѣа акѣыу, акы иаѣызаарын, <...> иларылаиыжын, <...> иааипхыттан,

абра хааилгет. Уый <...> абас хзыиуыит. <...> Данцоз уыс ебаххэыит:

– Уанцо, – схэыит, – амный атанк ахгыло ауылица агэта уанылан удэықэыл, – схэыит. – Арымарахь игылазар, абас катцаны, <...> ухы бгы, – схэыит, <...> – иахгыло арымарахьоп ха суырдырырц, – схэыит. – Арығарахь игылазар, арығарахь икатцы, – схэыит. – Агэтаны игылазар, агькауымтцан. <...> Уыонапыкгы абас аакатцаны, ухы аашышыны, <...> уца, – схэыит. <...>

Арстэыи бинокылыла сыхэацшот, <...> Раиком партия ахыко аонафы, <...> амнаантэ сыцшот. <...> Дышцоз(?) акэымкэа, ас кайтцан, иармаратэ иыбгыит. <...> Абри Трацшь <...> бжбалартак ыкоп, апажарный часть аха[н]шэа, <...> абрыи ааигэара <...> игылоп. <...> Игэастыит. Нас дцет иара.

Ацкэынцэа, <...> агранатамиоткэа зкыз, аагэастан, – Шэцаны, – схэыит, – амный ахыко абасоп, – схэыит... <...>

Арығарахь ала уыбра игэафаран иыкоп, <...> аулыица еха ихаракыуп, агэафарашка. Абырстэыи иавалан иынкылсын, <...> илықэыркын, иаарехсын, <...> ирызтамырхыит, аха амный акахыит. Иахь Алах идырп. <...> Гэыр-гэыр-гэыр-гэырха иырхаргьыжьо, <...> загь дарроп, <...> Трацшь ашка иыбжбалт.

Нас, <...> хахыла иаауоз ракэыу-агыиу, <...> цыгук аехсын-агыин, амца акын, уа хааилгет. Уыигь <...> ргыит. Иызхысхэаа, амный аурыс абанс дхацхрааит. <...>

19. Акэа ахыбрақэа ртарцэра

Абра иааган ирыман афар, астудентцэа, Кэтешынтэыи, <...> Қартынтэыи. <...> Аибашьра аныкала, иахцоз рыздырзом[ызт]. <...> Ебарыфны иандэықэла

загы, акызатцэык иырдыроз амныи Красныи мост акэын. <...> Новыи район ханалала, ихысо-агыио ианелала, идэыкэылт, аха иахцоз, уыи Красныи мост ахыко рыздырзом[ызт]. Ауаа иразтаау[ан] <...>: – Красныи мост абако? – [хэа].

Пленны иахкын, цыгук аахгыит.

– Изызтаауоз? – рхан, <...> – «Красныи мост абако?» ха иттауон, – рхэыит.

– Шэабатэыиқэо-агыи? – рхан, – Қэтешьтэқэоп, – рхэыит. <...>(18 шқэса зхытцо, 17 зхытцогь дыубап.)

<...> – Дабако, ишэыцдазыи шэара абра?

– Хаихабы хкажыны дцет, – рхэыит. <...>

Арахь иахган, нас плен Гэдоҕака иыиахгет.

Агыи <...> 16-етаж иык[о] <...> афонқэа ахгыло хавсны <...> хаахьан, дара уа аетажқэарэ цыа иықэтэан, быжьфык. <...> [Хашьтахь ала] [и]хаехсратэгыи иыкан-агыин, аха ишэаны уа иықэтэан. <...> Аныи [ақалакы] <...> абжак анаага, арахь ханыхэна, рхала иылбаан рыеҳартыит, <...> быжьфык, ашэақықэа ркын уыртгыи. Хэыгцэан, иахцоз рыздырзомзт. Рымаҕэқэа, амнахь цыгук рпшаан, тҕка аформа шыршэыиз агыирт хахь иыршэыиртцыит-агыиит. Уыртгыи харкыимсзыит <...> нас аплен иаахган, Гэдоҕака иахшьтыит. <...> Абас дара ртэқэа <...> кажыны, ебарыоны иықэлан ицет.

* * *

«Амна дыказар дымцацқэа, <...> иыкалалагы...» схан, атанкқэа ъѡба аашьтсхын, <...> Верховныи Совет ахыказ апхьа апарк аҕыи иылхэытцасыргылыит.

– Амныи шэаехс, – схэыит.

Оынтэ хаехсыит. Нас слахэыцын, аныи аздания зепшраз зымдырозыи, «кех, <...> дцахьазар акэхап, баша аоны зпхастастэуе» схан, – Шэаҕэытц, – схан, иаҕэысхыит. <...>

ГИСХ <...> иыштэаз <...> аинфармация сыман, – Уыбра иагэйдшэтц, – схан, <...> аабака агэйдхцыит. – Уыиггы шыта шэакэытц, – схэыит. <...>

Уыс иыршэо идэыкэхтцон. <...> Красный мост акэыу, хахааихъаз, аныи ГАИ аххамаз аоны, <...> аинфармация сыман, уа итэоп ха. Иызбанзар абрыи <...> [ақалақь] анаага, <...> Агэызера иынхақэоз ауаа авиласипедқэа ирықэтэаны иааит. Сара уа ауыс зымуозыи, сыздырқэоз ыкан.

– Гиви Камуг[ови]ч, иыоны ацара иафэууп, шэры-шытал, <...> – ха [сархэеит]. <...>

– Сахаауоз, – ихэыит [азэы], <...> – амныи ГАИ афэы <...> итэоп ирацэаны, – ихэыит. <...> – Агбырт аора иафэууп, – ихэыит, – уыбра гэыпқэак(?) ыкоп, – ихэыит. Нас, – Иагэйдшэтц! – схэыит уыбрыи.

Иагэйдхтцо, иагэйдхтцо (иалздырааи сара министыр скалозыу), амныи ГАИ загь былны <...> [илкаҳажыт]. <...> (Уажэ а-ГАИ афэыц аргылара сықэшэыит.) Убас уыбра иықэхцет.

Адырфэены ханеза шыымтан, <...> Дбар-агыи, абра аваенкаматафэ <...> [сыштаб] кастцыит. <...>

Акэа анаага, иаразнак априказ ааиышытыит Владислав Григори-ица – «каминдантс Акэа уыкоп» ха. Даеа фымш антцы, «начальник гарнизона Акэа» ихэыит, даеа хымш антцы, «министыр внутренних дел» ихан, сааиган ара саитыит. Уыскан <...> уыбра хаикэшэыит.

– Хаццакып, абаацс, хаццакып, – схэыит, – ишыфэуа хрыхъзап, цъара пазициак ркаанза, – ххэан, <...> аха <...> аштаб уыс рызбыит – «аф-бригадагыи абрахь ашьхара ицаны абна иылоп, <...> ГИСХ ахала абас халбаалап» рхан... <...>

Лиосик Арзынба даакылсын, – Гиви Камуг[ови]ч, <...> иырласны хцап, <...> Кыласурынза хцот, <...>

уыф дыказым, – ихэыит.

Иырмуыит, <...> ант арахь ицет. Ара иыказ <...> Лиосикраа <...> а-ЗУ-шка-агыи аашьтырхын, ебарыон, 15 минут рыла ГИСХ инавсны <...> Кыласур итәет. Агырт ахэимехан иылбааит. Уысгыь хахыит, енак хагхыит. <...>

Нас хазагь хазшьтаз <...> – иырласны Акәа халсны, Гэылрыпшь халсны, Кодор <...> хнен, <...> [амрагыларатәи аибашьцәеи] хареи хайцылара, абриакәын еҳаразак иахтахыз, <...> аха уахь са сырмышьтзыит. Сара <...> начальник <...> гарнизонас скаитцан, ара саанхыит. Нас ант агыгчцәа-ақәычцәа, <...> [д]ареи хареи хайлалт. Уажәыгь уыбрыи хәҫыуп. <...>

* * *

Миро [Адлеиба] даныршьыз, абрыи, <...> Старыи район анаагоз, <...> аиҫахьсра аныказ, иоыза ишьапы анырхә, амныи сычкәын, Алим, <...> иызлахысыз ашә ала <...> ахысра далагыит. Дышхысоз, ипадствольник иара иықәыимыргылазыкәа, <...> ахала иыткьет. Рацхьа иыкала изелымкаазыит.

Ашьтахь ханеқәшәа, <...> – Папа, – ихэыит, – абрыи ападствольник <...> ахала иыткьома? – ихан, – Мамо, – схэыит. – Иыткьет, – ихэыит.

Иаархәны ханахәацш, икылтцәан иыкоп, ахы ақәшәт. Ахы анақәшәа, <...> ахала иыткьет. <...> Уыбрыи акәымзар, <...> ах иааиуоз <...> иықәшәон, иара дашьон. Амныи ападстволка деқәнархыит.

20. Аснаиперцәа реибашьра

Ахота за снайперам, снайпер [и] снайпер, как ахотятса между сабой. <...> Ашәарыцаоцәа рецш оуп арт, <...> аснаиперцәа шныкәо. Абныи Ешыратәи

ашкол ахыко <...> (Нижниаиа) <...> сиыщны сцет. Арыи аснаипер ихамаз даурыс чкэынан. <...>

Аибашьяра калаанзагы ха хэы дыкан. (Иыжэла уажэ иысгэалашэазом.) <...> Сиыман дхалыит амныи ашкол аёы. Хнены хтэет. Аبرىи <...> тќатэыи ацхаёы, нырцэ, фнык аќынтэ снаиперк да[а]кэымтцзыкэа <...> дхысон. Уыбрахь ааигэара хнеццхьаза, тыц хайтазомзт. <...>

– Дыхэнет, – ихэыит, – уажэы <...> сиышьталот, – ихэыит. – Он нас чувствал, шыас будим ахотитса, – ихэыит.

Он так падхадил к этаму вапросу. <...> Акыраанза дтэан, <...> анахь дыцшо, <...> дхысо, ара акќаитцо, нас <...> алаба <...> [и]хылаца ахаргыланы, аценцьыраё икылыирхэхэо, <...> дхысо <...> арыигыы <...> дыышьталт. Нас дахыќаз иыцшааит.

– Дысцшааит, – ихэыит.

Амала са[ра] иааигэара снер иыузом[ызт], <...> арахь сыќёаргылан сиыман. Иара иакэын иаёыз, аха уыи дкылхэхэазомзт. <...> Бинокыльк иыман, афутлиар аман, <...> иааганы иыќёиыргылыит.

– Уажэ са сыибыит <...> иара, – ихэыит (арыи иоп иызхэо, са стэы). – Сыибыит, <...> дсышьтоп, – ихэыит. – Са сыикырц итахыуп, – ихэыит. <...> – Цќа сгэетазар, абинокыль даехсот, – ихэыит.

Абинокыль наганы иахыќёиыргылаз, амныи афутлиар <...> даехсыит, <...> иаќэшэыит. <...> Агьыигь иыбзыиан дхысон. <...> Арыи <...> ахылаца неган, <...> аценцьыр ахаёы иыќёкылыирхэхэан, <...> илага-ёаго, абас иааиырзаян, дыфны, иынахьхьыи, даёа уадак ашќа дцет, арыи уыс иааныжьны.

– Ара угыланы, абас иыртысла, – ихэыит.

Сара атзамц савагылоп, <...> анахь иыиазгот, арахь иыиасот. Иара нахьхьыи дцет. <...> Афны гылан, <...> иќацшьны, <...> ачерипица аќётцаны. <...> Уыбра <...>

пенцьырк аман ахыб аҕы, амна дкылатэазаарын. <...>
Арыи <...> сара сахынзаиылахэмароз, дахынзахэноз(?),
<...> иара иоп ҳа дхысо дшаҕыз, агыи дааныкылан,
уа дааиылгыит. Абанс дыикыит амныи аснаипер. <...>
Нас арыи ҳа хтэқәа уыбрыи иыфны иагэыдыртқан,
<...> [и]кэыбаса иыргыит. <...>

II. ИХАЗ-ХАЗУ АГӘАЛАШӘАРАҚӘА

21. Амацәаз итаркыз реикәырхара

Сыцкэын аитцбы акружениа дақәшә[ейт]. <...> Афон
саныказ, <...> абригада анеҕыскаауоз, медсистрак,
Гвинцъилиак дықан, длет. Лылахь еқәны <...> днеуо-
агыиуо, нас ацкэынцәа драцәажәо, акылхәот.
Ацкэынцәа са исыхәапшон, уаха агьсарымхәазыит.
Нас <...> абрыи Даур Марганиараа-агыи ааиын, уыс
рхэыит:

– Гиви Камыгә-ица, <...> – [р]хэыит, – Алим фымш
раахыс дмаазыцт, <...> – [р]хэыит. <...>

Апазициаҕ дахцаз дзымгыжызыит¹. <...>

Абрыи <...> Гэымста уахныруа, нырцә, <...> ашьха
Цагуравка илатцакны иыко аҕы <...> иыцшыхәон
ифызцәеи иареи. Уыбра иыштәаз, дара ақыртқәа
хахыла иааины, иахтатәаз иырҕахаит. <...> Ише-
бырххоз, Аөзбак <...> цкэынак[гы] дтахыит. <...>
Уазабаа ҳа ашьха иыко ааигәара <...> дынхот. <...>
Иара зығены дтаагаз аены дагыижиыит иыцкэын иаб.
Уагыи хнет, хантыц.

Нас убас иымаақәаз, <...> Цагуравка иаҕалаз-
агыииз, изымгыжызы ықан. Арахь <...> узааизомзт,

¹ Ари атыц аҕы аинформант ицәажәара аанкылахеит, акассета
ацсахразы.

ацқала, <...> [ақыртцәа] иырхьчон. Дара абахәра
иағалан нақ ицет, <...> Цагуравка атқала. <...>

Ҳааит. <...> Бырзения [Амиран] <...> камандир
баталионас уа ааигәара <...> [д]ыќа[н]. <...> Абриы
Узабаа атыцағ итәан.

Нас сияцәажәет:

– Иыќои, <...> акрыудырома-агыи? – схан, – Сыз-
дырзом, – [ихәеит]. – Иымаац иыќада? – схан, – Ира-
цәафыуп иымаац, – ихәыит, – ихаздыром, – ихәыит.
<...>

Азы хытцны иыќан уысќан, <...> амш цәгәа рпыр-
хагаханы загь змырыит.

– Иызлаауоз-агыиоз амға удырома? – схан, –
Иыздырот, <...> – ихәыит. – Нас уахь иыубада? – схан,
– Азәы, иырны иааз, абра дыќоп, – ихәыит.

Ҳиацәажәет. <...>

– Уара, иыубада-агыи? – ххәан, – Ачкәынцәа <...>
пытфык <...> уыбра <...> азы иызмырзызкәа, – ихәыит
<...> (аныи азы аешаны ицон, ыцъара иырын, <...>
азкәа рбжьара <...> дгылк аакъағны, тла хәчкәак
гылан-агыин, <...> уыбранза иааит), – уыбра итатәет,
– ихәыит, – шаќаф ыќо сыздыром, сара иызбақәаз
ыќоп-агыиуп, иыќақәо сыздырзом-агыи, – ихәыит.
<...>

– Нас ҳазцшыи, <...> аамта цет, <...> ыымш тцот,
– схәыит. – Ҳачкәынцәа уа итаһазар, <...> хцаны
иаахамгои, – [схәеит]. <...>

Сычкәын дыќоп-агыиуп ҳа агьсыздырзомзт, аха
сычкәынгы дмаазыцт, уыигы дыќазым, уа иыќазар
ќалот. <...> Сычкәынцәа рома, агьырт рома, <...> ҳара
хтәкәа роп. Иаагатәыуп нас.

– Ҳцап, аканат хдшаап, ашахақәа-агыиқәа,..
хеазыќахцпап-агыип, – рхан, хеазыќахцтыит.

Сара иаразнак <...> аминиор <...> иышьтастт,
«аминиор даажэгы» ҳа. <...> Арыи Берзения, камандир
баталиона, <...> уыс ихэыит:

– Гиви Камыгә-ица, – ихэыит, – датахзым, – ихэыит,
<...> – амџа са иыздырот, – ихэыит. – Иахья жәыхэынтә
сылбааны схалахьет, агьыкәзым, – ихэыит. <...>

Иара дсыцны дымцар, џакалагь сгәы иаанагар
кәлон, аха <...> уыс <...> иагьыкәтцәкьан.

– Нас уыс акәзар, ҳцап, – схэыит. <...>

10-џык, 15-џыкка ачкәынцәа амныи абахә ала,
Узабаала ҳалбааны ҳдәыкәлыит.

Ҳалбааны ҳашлеуаз, <...> иара акамандир, <...>
«аминакәа аказым» ҳа зхәаз, сапхья дгылоп, иашьтахь
са сгылоп, са сашьтахь Курт-оглы чкәынак дгылоп,
даәезә дгылоп, нас са сычкәын аиҳабы дгылан. Загьы
ҳаиасны ҳцет, ҳахәџыкгы. <...> Ҳазагь ҳнахысыит,
кәақҳа иыпжәет. Саахәны слапшызар, [сычкәын]
ишьап абас икыуп, абгьыжәкәа-агьыкәа <...> иыкә-
цсаны. <...> Иыбжыи арахь <...> иытцакны, <...> – Ыыу!
– ҳа дыцзот.

Аха <...> ишьапы абџоп иызбо, арахь агьамазым,
иызшьапык. Иаразнак саатцәиын, агьырт срытцахәхәет:
– Шәахгыло шәыгешәмыртцсын! – ҳа. <...>

[Нас] акхыко даәакгыи атцазароп. Иыкәстцарыи,
<...> саргыи <...> иаразнак слакџако сқалыит, аха <...>
ашаха <...> сыкәа итан. <...> Ашаха шсымаз схаштыит.
Ажгутгыи сыман, уыиггыи шсымаз схаштыит.

– Мақак сышәт! Ажгут сышәт! – ҳа ахәхәара
салагыит. <...>

Берзения <...> иыиқәа зкыз <...> [а]мақа амыиыхыит.
Уиала <...> иџасхэыит акы. Нас иысгәалашәт <...>
ашахагыи, арыиггыи цыскет. <...> Аныи Берзения
даасыдгылан, – Скәақә дыкәтца, – ихэыит. <...>

Агырт ачкэынцэа арахь иаиыр ха сшэот, иызбанзар хархагылот, изакэуу хаздырзом. Арыи данышьтсх, <...> дахыкэстазгыи, иыбга атќа, иара данырга ашьтахь игэастан, даеа ѿѿ-минак атцан, аха <...> ахахэқэа ѿѿба аќан. Акы иыбга иакэшэан-агыин, еднакылт. <...> Иара ахахэқэарѣ даанхыит, <...> иыбга атќа <...> иатцан. <...> Сиылгон, агьсыгзымзт, разќык иыман акэымзар.

Нас иќэакэ дыкэстцан (дара ачкэынцэа <...> иыгэгэакэаз ракэын, иѣарцэан-агыин, иара Берзениа ха иыќогыи иыгэгэо уафын), дрыман ихалыит. Идыќэлыит. Амала уыс расхэыит:

– Абас 10-минутк рыла <...> ашьа оушэышьтлагыи, – ха <...> ишыќартцо расхэан, – дшэыман шэца. <...> Сара сцазом, – схэыит, саагылыит. <...>

– Даеа групак сзаашэышьт, – схэыит. – Исыман наќсцот, арт ачкэынцэа ртыгара, – схэыит. <...>

Уажэы уыс рхэалот зны-зынла, <...> иыман дышцоз, аныи [ичкэын] ишьапы анырхэ, – Салдата вазьмите вверх, я пашол вниз, – ха,.. [схэеит хэа]. <...>

Салдат ха сымхэыит, аха, – Дыжэгы афада, – схэыит, – са сахцо сцот, – схэыит. <...>

Агырт ачкэынцэа алада иахыќо хаздырзомзт, <...> сиыцны сцаргыи иыќастцоз, нас дыргыит. Сылбааит. Абарт анца иаагэастан, быжь-минак сцшааит. <...> Уыбрыи аены <...> Цагуравка ихалаз, 200-фык инареханы ауаа иыиасны ицет, азэ дахамхазыит. Амныи ахахэ иатцан. <...> Ханцоз, <...> «[шэ]шьапќэа абас иыќэшэыргыла» ха ихэо хцон. <...> Иаргыи иыќэиыргылт, <...> аха <...> [и] ахыќэиыргылаз, ишьапы [ахахэ] атќь[еит]. <...> Абас иќалыит. Нас уа ааигэара атэқэа <...> [ы] тцатцан-агыины, «амина» ха <...> анысцыит, дара аанза. Ианаа, иавган иызгыит. <...>

Ҳалбааит тўқа. Ҳанылбаа, <...> аныи ацҳала
ихаихсратә-агыи иықан, аха уа апсарақәа <...> [рґы]
ҳәытәахны-агыин, нас ачкәынцәа <...> мшәазыкәа
<...> (абрыи Берзения иома, агыи Тарба Аслан ҳа
са дсыщын-агыин), азы реатаны, ашахақәа рыман
ицет уахь, иахтатәаз. <...> Уа, <...> иара иызлехәо
ала, аҳәызбақәа рыла ажрақәа катцаны итатәет.
Убаскаанза инанацет. Аха <...> рымч цаны иықан-
агыин, <...> иаауго иыказымзт, азәгыи ишыапы хәны
дықан. Азәазәала, азәазәала, иырхәазаны мацара,
азы иалганы арахь иаахгыит. Ихаман, ҳхаланы ҳааит.

Убасқан жәоык ауаа таагыит уыбра. <...> Сычкәын
иызласеҳәаз <...> [ала], иыцыз, Лаша Коғониа, <...>
уыбра азы дагыит. <...> (Уамашәа иыубаша, аразкы
хан <...> акықазар акәхап, сыздыром... <...> Амныи
Лаша <...> аибашьра ҳалагаанза, ҳа ҳәы арра далан.
<...> Гәымста <...> аз нақ-аақ(?) ар[шьа] <...> дҳартцон,
<...> абрыи ҳақәшәашьа аадырозшәа. Ҷнак фынтә-
хынтә <...> азы иыиасо[н].) <...> Уыс дыгәғәан,
дызсон-агыион, арыи иықәгәығны, <...> азсшьа
ззымдыроз диывакны диыман даауон. Дшааиуаз,
<...> ишыапы гәғәашәа-агыишәа иықәиыргылошәа
аныиба, аныи азсшьа ззымдыроз «соушьтыи, схала
сцот» ихан, <...> ихала дыиасыит. Арыи ишыапы
ааиатцнақьан, азы даанахәан, <...> дагыит.

Уиашьтахь уа иыштатәаз Бигәаа чкәынак, <...>
ихәыит, – «Сцот, иауозар гәасцот, нақ сцаны ацхыраа
аазгот» ҳа иеетан, – ихәыит, – уыигыи сшиыхәақшоз,
– ихәыит, – абрыи ацҳа ақынза <...> дызбон, <...>
инапы <...> кьо, – ихәыит.

Апулимиот иыкәнын. Аныи [а]пулимиотгыи асна-
риадқәагыи укәынтцаны уаныко, арт хьантыуп, <...>
уеелахәаны азафы иаузом.

– Инапы шыиқьоз, убас аз[ы] дама(?) дышцаз
здырот, – ихәыит.

Иахьяггы иыбса ахыко рыздирзом ха сыкоп <...> уыбрыи ачкэынгы. Убарт рөыца убас уыбра иҥахыит. <...>

22. Ацәалашәара

...Иааиуа загь уыбра иыфоналон. <...> Аибашьра иаауо загь, иылбаауо, зөызцсахуа рома, уахь ицо рома, загьы амныи Каман сахтәаз аштабаҕе, <...> «Аҥахмадцәа рыфны» ха иахашьто, уыбра иыфоналон. <...>

Уыбриакынтә <...> агарнизон <...> [аҕы] исыцыз ачкэынцәа, сыштаб иалахәыз, ицан <...> азнырцә, дача бзыиак ахгылаз, асванцәа рыфнык рпшааит, аха иыткәыкәза(?) иыкоп, <...> аз ацхья иыисо-аггыио, амна ицаны икарцар рҥаххыит.

– Иыухарбот, <...> уаала, – рхан, срыцны сцет.

– Арыи <...> еезым, – схәыит. – Арыи закәыи, <...> аклақәхар, икәыбаса ицот, <...> мамо! – схәыит.

Дара иырцсет, иыдрыцқьет, ахәыкәцара иа-ҕыуп <...> иырмазены-аггыины. Рнастраениақәа пҥастахыит.

– Калазом, – схәыит, – шәыкәтцроп! – схәыит.

Шьта иысзырхәа дсыздыром, мчыла иықәсцет. Исыманы, <...> ацхала иықәганы, арахь иаазгыит.

Иагьяазгыит, саатк акара мтцзыкәа, <...> урысшәала ихамхәои «прям[ым] <...> пападанием» икәыбаса иыргыит. Акымзарак аанымхыит, <...> агәтәтцәкья иақәшәыит.

Иысгәампхет, иызсгәамцха сыздыром. <...> Иахья уажәыраанзаггы иырхәот, – Уымшала ханхыит, – ха.

Убас, Анцәа иысгәаиырпцо сыздыром, иаахтәаны иысхәыит:

– Уахь калазом! – схәыит.

Саатк мтцзыкәа иара илақәшәан, икәыбаса ицет.

<...> Абри Шамиль изы иыухэаша рацэазоп.
 <...> Уьи иаамышьтахьгы, <...> кабардатэи, <...>
 [Иаганов]. <...> Уырт афыца <...> рказшьаг акалашэа
 <...> иыкан. <...> Шамиль амцхэ <...> иыбжы тыган
 дцэажэазомзт. Акамандавания аныкаитцогы,
 ашьшьыха, <...> напыла акэын ишыкаитцоз. <...>
 Абри Афон <...> ханцоз зны уыс сыбжы тыганы,
 – Сабирайтесь, амашынақэа шэрықэтэа! – қа
 акэыкэыха сыхэхэо[н]-агыио[н]. <...>

[Иара] даасыдгылан, – Ну што вы <...> кричите? –
 га[ва]рит. – Уже уха балит, – ихэыит. <...>

Шьрома ханцоз, арт қа хтэкэа саатк редкылар
 сафын, икьар-кьар-кьар-кьаруа, рбыжкэа [р]гыланы,
 акэыкэыха иыхэхэо, арахь иыхэхэо,.. иара <...>
 амфэхэастаф днены днагылыит. Қэа хэчык леуан-
 агыион, иыплашь иышэтцаны (апулимиот акэын
 иныкэыигоз иара), пулимиотк иыхэда иылхыишьын,
 днагылыит. Аты-ты-ты-ттыха иышьтахь азэазэала,
 азэазэала, азэазэала илешьтагылан, рызынтэыгь
 феин [и]фагылт. 100-фык инареханы иыкан, рыбжы
 дмыргазыит, азэ фыимтзыит. Иара абас лакаитцан,
 длагылыит. Иыкаитцаз каитцон, <...> инапы икьо[н],
 <...> бжыла агьрехэазомзт. <...> Иара апхьа дгылан
 дцон, нас қа <...> [х]баталионқэа гылон. <...> Арда
 иытэкэа гылон, нас агьырт гылар акэын.

Қа хтэкэа редкылар акыр хадхалыит, иара фф-
 минутк <...> [ры]ла иыргылт. <...> Хахекэшэоз,
 хаблагь абас изызырфуюн иыцыз загьы. Уьи <...>
 ибаталион иара иаазетоп уыс. <...> Уырт <...>
 чиченцэазым[ызт] загьы, <...> «Чиченски баталион»
 қа хашьтан, акэымзар. <...> 60 працент ркынза иыказ
 апсуаа ракэын. Аха абарт апсуаа иалазгы, <...> убас
 идыртцаны иыкан, иа[ра] <...> иыкаитцоз акэын даргы
 иыкарцоз. Убас иымфэапаигон.

Акызатдэык, <...> абрыи Шьрома халтцны ханаа, Шубара хантэа, уыс сгэы иаанагыит, <...> хашхалаз рымдырозыи, уа шьымтан аирыпланкэа аауот, ихалалот, Ибрагим[и] <...> сареи хайцэажэан, – Абнашка иылахтцап, <...> аонкэа ахгыло иымтэаат, – [ххэеит].

Уа борак гылан, абора иыфонатэет. <...> Аца гылан, ацафэы иыцэыит цыукуы, <...> аоны ахгылаз иыцэыит-агыит, аха арт убот. Шьымтан аирыплан ааиыр иагэыдыитцот. Харт аирыплан хазлаехсогыы омак хамазымзт уыскан. <...> (Рацхьатэыи апирациааноп изысхэо.) <...>

[Шамиль Басаев] дахиаз дахзмыргылыит. Амныи кхатцыит, абрыи кхатцыит, – Нет, <...> спать хачу, шэыскэатц! – ихэыит.

Абрыи <...> абора <...> дыузза игылаз <...> итаиыриет <...> иымаз заггы. Асаат 7 репш, ишысхэоз, иахдырызшэа, имааи аирыплан. Уагы аразкы хаман, аха <...> сара асаат 5 рзы сгылыит. <...> Аккалар-агыи[r] сгэахэын, сыцшон анахь сцаны, абахэаф, <...> рыбжькэа нсаха, нас иыздырт ишаауоз. Сыфны саан, атривога кастцыит, <...> иахыфоназ загь дэылтцын, абна иылалыит. <...> Даргы хыст-агыит, аха...

Амала <...> абарт рыонкэа хыхрыфонатэаз, <...> аборома, агыи аонкэа рома, акымзаракгы иа-кэымшэазыит, азэггы агыимыкэшэазыит, <...> баша итыркыаны, дыкэлан дцет. <...>

Аа, уажэ иуасхэаша аксгэалашэт. <...>

Абрыи абахэаф стэоп, уыскан исыздырзомзт амныи алакатар епш, арациа зкыу(?), <...> уыикот уахтэо [хэа]. <...>

Абинокыль кны, арациақәа ськәыршаны, ыцъа ачкәынцәа, афтаматчикцәа сьдтәаланы, абахәәҫ сьқәтәаны, наҕ сьпшот, абрыи Шьрома злаҕо ала. <...>

Иааит «акракадил» ҕа ҕазшьто, <...> дара ртәы. <...> Атцлақәа роп иҕабжьо, иааин иахҕагылыит. <...> Уыскан абҕы ыҕан-агыин, уыс иыубазомзт, <...> аха дахҕагылт дааины.

«Абрыи иыҕаитцо <...> закәыи» [с]ҕа[н], <...> [нас] [и]сгәалашәыит, срациа сырцәыит. <...> Абҕыжәра ҕеылакны, ҕеамхартцсзыкәа хҕылан. <...> Акызатцәык, гранатамиотк ҕамазар, уаҕа аҕахымзт, абас дахҕагылоп, ҕаеахсон, уа хьылгон, аха ҕазлахысо афтаматоп, уаҕа агьҕқзым. Нас дхагыжьны <...> дцан, дакәшан дааит.

Дааин, <...> иара <...> атцәепш иыҕоп, амныи ҕа-хьқәтәо ахәы, ара даехсыит, аха иавҕьан, арахь <...> 100-метрак рҕынза <...> абрыивуп, уыбрахь алада ицет. <...>

Даакәтцәиын, еҕа амант агрекцәа ахынхоз рыөн-қәа дыриехсо, дыриехсо, дыриехсо, дыриехсо, Шьромаҕа дцет. Агәарцқәа рҕеы иахкаҕаз ҕалыит, акәымзар онык агьақәымшәазыит. <...> Уа ооба-хца ааит дара, аха ҕазлахысоз агьҕамазымзт.

* * *

Абрыи Миро Адлеиба даныршь ашьтахь, аскорыи помашь анынасышьт, данааргоз, уыбра зҕабк, зцәазтәымкәа иыҕаз азәы, лаамта ааизар акәхарын, <...> дырххо дрыман ишықәыз, уыбрыигы дааргыит.

Даарган, <...> [азҕабгы] аскорыи помашь ала дыргыит. Миро дыршьхьан. Ачкәынцәа уа иахелагылаз, <...> – Ачкәын дбоуазар, Миро иыхьзытә, – ҕа лархәыит.

Ацкэынгы длоуыит, Миро иыхьзыртэыит. <...>
Агарнизон иалаз ацкэынцэа иырдырот д[з]ыусто-
агыиу. <...> Уыбра ҳцарц <...> збны ихамоп. <...>

[Иара] Миро дахтаһазгы, <...> даскак <...>
ҳыкатцозар ҳа ҳгэыитоп. Уыбриазы <...> даҳдшаар
ҳтахыуп амныи ацхэыс.

Атцакы

Адсны ахақәйттратә еибашьра аҕадыцтә
традиция. *Зураб Цьануа*.....5

I. Еицааиуа агәалашәарақәа

1. Аибашьра ишала..газ.....	18
2. Аиҕәәажәарақәа.....	38
3. Ақыртцәа аиқәшахатра шеиларгаз.....	43
4. Верешьагин ишьха аштаб ақатцара.....	54
5. Ага ибызшәа.....	62
6. Арратә напхгара адсахра	64
7. Абжьақазацәа.....	66
8. Абригадақәа реиҕекаара	78
9. Гагратәи ажәылара.....	80
10. Актәи Шьроматәи ажәылара.....	84
11. Агарнизони ахырғәгәарта ҕыци реиҕекаара	108
12. Аҕбатәи Шьроматәи ажәылара	113
13. Ақәатәи аҳаракырақәа ргараантәи хтысқәак	118
14. «Важные объекты».....	133
15. Шьроматәи аштаб аҕы	137
16. Ақәа алалара ..	139
17. Аҳабла-ҕыц агара.....	146
18. Ажәйтә-ҳабла агараан.....	152
19. Ақәа ахыбрақәа ртарцәра	162
20. Аснаиперцәа реибашьра.....	165

II. Ихаз-хазу агәалашәарақәа

21. Амацәаз итаркыз реиқәырхара.....	167
22. Ацәалашәара.....	172

**АИБАШЬРА АХРОНИКАТ:
АИНРАЛ ГИВИ АГРБА
ИҶАҶЫЦТЭ ГЭАЛАШЭАРАҚЭА**

**Атыжъразы ишьақэыргэгэоуп
Нартдыррей адэынтэй афольклортцаарей
рцентр аусзуџцаа реизараџы**

Аредакторцәа: *Н. С. Барцыц, С. О. Хацьым*
Асахьаҥыхы *Р. Т. Габлиа*
Акорректорцәа *М. Ф. Плиа, Е. В. Тодуа*
Компиутерла еикәлыршәеит *А. И. Аңьыңьал*

Аформат 84x108 1/32. Атираж 500.
Иќацә. акь. бғы. 5,75. Инықә. акь. бғы. 9,7.
Ағацацқа №

